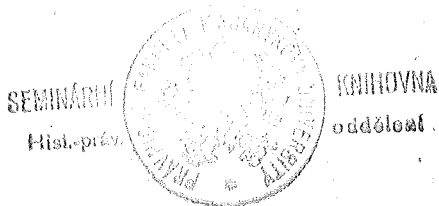

11-D-250

FRANTIŠEK LOUBAL

Lidé beze jména

NOVELA BRNO

Těm, kteří se nevrátili...

inv. č. 6.417

Koupil Komárka
Brno 29 Kč 69.-

PŘEDMLUVA

O hrůzách německých koncentračních táborů bude napsáno a vydáno mnoho knih na celém světě. Prošly jimi miliony lidí všech evropských národů, ojedinele dokonce i protinožci. Poznali jsme to třeba v Buchenwaldě, kde mezi vězňenými Holanďany byli také Javanci z Holandské Indie. Miliony lidí v německých koncentračních táborech zemřelo anebo bylo umučeno. Jen v Osvěčimě bylo podle zjištění sovětské vyšetřovací komise v plynových komorách odpraveno na čtyři miliony lidí. Společným znakem všech německých koncentračních táborů bylo, že jedinec v nich neznamenal naprosto nic. Každý člověk se v nich stal pouhým číslem, otrokem vydaným na milost a nemilost náladě, libovůli, zvůli a sadismu zvrhlých esesmanů. Tito lidé byli k své nevýslovné a nepochopitelné hrubosti a zvířecosti záměrně školeni. To vše patřilo k jejich t. zv. světově názorové výchově. Jinak byli většinou negramotní. Zážitky každého jedince v koncentračním táboře potvrzují tyto poznatky shodně a jednoznačně. Plně tu platí, co o tom řekl o třetím výročí lidické tragedie prezident Československé republiky dr. Edvard Beneš:

Všechny koncentrační tábory s celým svým aparátem a systémem zvířecího mučení a vraždění byly vymyšleny a připravovány v klidu v úředních místnostech jednotlivých ministerstev a stavěny záměrně a odborně za účasti odborníků, inženýrů, lékařů a jiných vědců a před zraky skoro celého odborného světa a politicky myslícího lidu německého. Odborně se pro ně vychovávaly celé generace nacistické mládeže, policie a pomocného personálu. V těchto místech organizovali němečtí vědci a lékaři pro účely německé vědy experimenty na uvězněných nešťast-

ných lidech, nevinně odsouzených. A koncentráky, mučírny, plynové komory, vlaky smrti a všechno to, co representovalo tento nelidský zabijácký systém, stálo denně — a řadu let — na očích velké většiny německého národa. A to, co svět uvádělo a uvádí dnes zvláště v úžas, je fakt, že se v tomto národě — kromě dvou, tří případů — nenašel ani jediný význačnější odpovědný člověk, který by měl odvahu to všechno odsoudit, proti tomu se postavit, definitivně to zatratit. Převážná většina německého lidu až do poslední chvíle to mlčky trpěla nebo přímo s tím souhlasila, jen když to pomůže dosáhnout konečného cíle, vítězství Německa ve válce. A v tom je hrozná historická vina německého národa, v tom je nesmazatelný a neodpuštělný hřích, a to bude zle dopadat na všechny jeho osudy v příštích — myslím že dlouhých — letech jeho pykání za všechny tyto viny.

To musíme mít na paměti při čtení knih o německých koncentračních táborech. Je přirozené, že o svých zážitcích a zkušenostech bude každý vypravovat do značné míry jinak, odlišně, osobitě. V této knize není na příklad prostředí koncentračních táborů zachyceno v jejich děsivé hrůze tak silně, poněvadž ji psal střízlivý politik, který se k tomu nedal pohnout ani nejsyrovějšími dojmy, neboť měl možnost usednout ke své práci brzy po svém propuštění ještě za války. Za to z této knihy vyzáruje, co koncentrační tábory nejen nemohly potlačit, ale co v milionech lidí, které jimi prošly, probudily, prohloubily a pevně ukovaly: kamarádství. Více než kdykoli jindy a jinde naučil se tu člověk vážit si toho, co dělá člověka člověkem a muže mužem — lidského bratrství v nejrůznější podobě, kráse a dokonalosti. S touto myšlenkou a s touto vírou miliony lidí v německých koncentračních táborech umíraly a kdo se z nich vrátili, ponosou ji jako pochodeň pravdy a víry do budoucnosti.

Jaroslav Rejzek.

ÚVODEM

Rok 1938 prožívali jsme velmi neklidně. Po zabrání Rakouska jsme věděli, že jsme na řadě nyní my — Čechoslováci. Domnívali jsme se, že to nemuselo s Rakouskem tak zle dopadnout, kdyby se bývalo postavilo na odpor. Věřili jsme, že by bývaly pak západní mocnosti ne nechaly Rakousko padnout. Jak jsme se klamali, to nám jasně ukázal další průběh roku 1938. Spoléhali jsme nejen na spojence, ale také na sebe, což jsme dokázali částečnou květnovou mobilisací, o níž jsme si mysleli, že byla nejen dobrou zkouškou naší pohotovosti, ale že také odrazila možnost našeho přepadení neklidným sousedem. Další vývoj událostí zase ukázal, že květnové nebezpečí jsme poněkud oddálili, ale věděli jsme, že květen nebezpečí neodvrátil, naopak, stále se přibližovalo. Vnitropolitická soudržnost nebyla nejlepší, neboť naše pravicové strany (agrárníci, političtí živnostníci a národní demokraté) se začaly od západu odvracet, nikoliv snad proto, že tušily jeho slabost, ale začaly se shlížet ve fašismu a nacismu. Toto rozpolcení se datovalo již od španělské občanské války, za níž sice naše vláda byla neutrální, zatím co levice zřejmě sympatizovala se španělskou republikánskou vládou, kdežto pravice se španělskou nacionálně fašistickou revolucí, bez ohledu na to, že naše oficiální neutralita spíše stranila španělské vládě než generálu Francovi.

Politicky jsme doma roku 1938 nebyli na výši. Jen předšletové přípravy a s tím spojené přípravy hostitelské, které plně na nás dolehly za sletu samého, a pak i krásný všesokolský slet sám, kdy naše republika naposledy zazářila ve svém politickém a národním lesku, zatlačily nám nebezpečí česko-německého napětí do pozadí. Sletový průvod

ovšem jasně ukázal, kde je naše sokolská a tím i národní tíseň největší. Naposledy za první republiky kráčeli Prahou v sokolském průvodě Češi, Slováci, Karpatorusové a čeští i slovenští bratři z Ameriky vedle početného sokolstva jugoslávského, delegace bulharské, rumunské, polské i jiných zástupců tělocvičných organizací zahraničních národů i států. Bolelo nás, že jugoslávský princ-vladař ani za sletu nenašel příležitost k návštěvě našeho státu. Za sletovým leskem bylo již znáti mraky, stahující se nad naši vlasti a také opatrnost mnohých, kdož se k nám stávali přátelsky; nedali jsme si však tím radost ze zdařilého sletu rušit. A tak naposledy smělo sokolstvo i národ dáti průchod svým státním i národním citům jak k představitelům našeho státu s hlavou státu v čele, tak k armádě vlastní i malodohodové. Zdravá síla národa, třeba malého, zahýřila na letenských pláních tak, že pak tím tíživěji doléhaly na nás všechny události, které se valily jako rozbouřená bystřina, již nestačí vlastní koryto a bere sebou nemilosrdně vše, co se jí postaví v cestu. Marné bylo naše úsilí o vyrovnání česko-německé, marně jsme naříkali, že jsme si v tomto směru neudělali dávno rázný pořádek a nechali pohltnout ty, s nimiž bylo možno se dohodnouti, těmi, s nimiž nebyla dohoda možná. Německé požadavky a provokace se nyní stupňovaly tak, že bylo více a více zřejmé úsilí nikoliv o poctivé vyrovnání, ale o odtržení. A zdálo se, že se aspoň v této tísní podaří vyrovnání česko-slovenské a urovnání poměrů na Podkarpatské Rusi. Ale ani tu se nedaly propasené a promarněné okamžiky dob minulých dohonit. Zapomínalo se, že se měli mezi sebou poctivě a včas vyrovnat Češi a Slováci a nikoliv vládní Slováci s opozičními Slováky. Když se konečně Češi rozhodli vyrovnat se přímo se Slováky, z nichž část již šilhala za hranice, bylo už pozdě a nebylo ani času na taktický postup.

Jen jednou se zdálo, že se mohou všechny chyby minulosti napravit a to zdařilou záříjovou mobilisací. Tehdy se ukázalo, že jsme ze všech demokratických států západoevropských byli na válku nejlépe připraveni nejen mravně, ale také vojensky. Stačilo večerní vyhlášení mobilisace rozhlase a než byly ráno vylepeny mobilisační vyhlášky, tu již většina mobilisovaných byla přes noc u pluků anebo na cestě k nim. Byl to skvělý nástup malého odhodlaného národa bránit se a byl by se býval bránil — i když z dalšího vývoje víme, že vojensky marně. Tím horší bylo zklamání národa po Mnichově a není divu, že začal růst odpor proti všem, kdož nás nechali na holičkách a nadiktovali naši marnou kapitulaci. Byla to tenkrát těžká rána pro armádu i pro národ a nedošlo již ani k mobilisaci druhé výzvy, která měla po týdnů nastoupiti po první výzvě. A co je horší, byla zlomena i mravní síla národa. Zmlklo volání a demonstrování pro armádu a silnou vládu.

První republika byla tak pohřbena a vcházeli jsme do strašného období, kdy osočování, štvání a skandalizování lidí nejzasloužilejších a nejčistších nebralo konce. Tyto štvance byly živeny dokonce i některými časopisy, které nepochopily, že denním rozséváním jedu do národa podlamují poslední základy, na nichž stála těžce otřesená a ožebračená druhá republika. Ti pak, kdož převzali vedení této druhé republiky, promarnili ji zatraceně daleko dříve než ti, proti nimž vedli politický boj za první republiky a hlavně v těžkých dobách jejího mladého státního života. Tito spoluhrobaři neměli vůbec pevné linie ve vedení druhé republiky, nezískali Slováků, i když zcela obětovali ty, kdož pracně pomáhali budovat první republiku, a tak Slovensko vydali těm, kdož se v minulosti jen velmi skrovně osvědčili jako poctivější stoupenci Československa. Dokonce naletěli tak, že se pustili v březnových dnech do hazardního pořádku na Slovensku a ani zdaleka netušili, že vlastně po-

dávali odpůrci žádoucí důkaz, že druhá republika není schopna života a že naopak, je středem neklidu ve střední Evropě. Tuka se ukázal mnohem obratnějším než tehdejší pražská vláda Beranova i s naším berlínským vyslancem, který seděl v Berlíně a nevěděl zhola nic. Výsledek tohoto bezhlavého vedení byl samozřejmý.

Slovensko se odtrhlo a osamostatnilo a Čechy s Moravou vydal Emil Hácha Němcům tak zv. Protektorátem, ač podle ústavy neměl do Berlína vůbec jezdit. Byla to ústavně záležitost ministerstva zahraničí, vlády a Národního shromáždění a nikoliv presidenta republiky. Ve skutečnosti byli jsme vydáni na milost a nemilost nacistickému Německu se vším utrpením, které velmi brzy potom následovalo. Česko-Slovensko s pomlčkou i bez pomlčky bylo vyřízeno, Slovensko si aspoň ještě hrálo na stát a my byli pohlceni tak zv. Velkoněmeckou říší. Než jsme se 15. března ráno probudili, bylo německé vojsko několika proudy na cestě do hlavního města Prahy, Brna i jiných měst, když 14. března večer vtrhlo bez ohlášení do Moravské Ostravy a Místku. Během 15. března byly Čechy s Moravou zhruba obsazeny a to v tupém klidu, až na srážky 14. března na severu Moravy, která byla Němci přepadena.

Tyto události mně prolétly hlavou jako blesk, když jsem ráno 15. března se vzrušenou myslí a srdcem bolestí tlukoucím vyšel se svým synkem ven do ulic a doprovázel ho podle rozhlasové výzvy do jeho školy. Potkával jsem mátožné postavy známých i neznámých, slzy se nám všem dusily v hrdlech, nebylo možno prorazit pláč ani slova. Na ulicích, rozcestích, křižovatkách, pouličních drahách rozkazovali s radostným a drzým čelem ti, kdož na tuto chvíli čekali a soustavně se na ni připravovali, zatím co my jsme se o pravý postoj k nim mezi sebou léta jen hašteřili. Český lid byl vším, co předcházelo, tak zdeptán,

ohromen a také rozmrzen, že byl připraven i na nejhorší. Zdařil se tak důkaz, jak se odhodlané síly národa ze září 1938 do března 1939 v plném slova smyslu promarnily a dokonce i otrávil. Nemalý podíl měla na tom zfašovaná mládež bývalých stran oposice. Co od ní vystáli čs. národní socialisté i lidovci, vědí jen ti, co to prodělávali. Děště se nad tím člověku svírají dodnes, jací floutci se odvažovali cynicky házetí kamenem po lidech nejušlechtlejších, kteří svou minulou prací něco pro národ dokázali. Ti, kdož nemohli v dobách klidu a pohody našeho státu zasednouti za jeden stůl s poctivými lidmi, zvedali nyní hlavy a začali svou hru drze a bezohledně.

Zavedl jsem synka do školy a šel do svého úřadu v zemském výboru. Velmi jsem se podivil, když jsem tam našel vše na svém místě a ve starém pořádku. Zemský výbor, z něhož v říjnu 1918 začal proudit nový, jarý život rodícího se Československa, zůstal zatím ušetřen. Německý přísedící Folta převzal dozor nad zemským úřadem, ale zemského výboru, jehož byl sám členem, se zprvu nedotkl. I v budoucích dnech zůstalo v zemském výboru všechno při starém. Vedle zemského úřadu byla to především brněnská radnice a také státní úřady, do nichž se drali němečtí komisaři a napodobovali tak český převrat z r. 1918. Tyto úřady byly většinou obsazeny Němci již v noci na 15. březen 1939. Tak na radnici si dosadili v noci Němci německého vládního komisaře Judexe a když ráno přišel nebojácně úřadovati i dosavadní volený český starosta Ing. dr. Rudolf Spazier, mělo Brno zatím vlastně starosty dva, kteří zatím úřadovali vedle sebe.

Věděli jsme, že německé vojsko je na pochodu do Brna a že nám zrazeným Háchou nezbyvá, než vyčkat dalšího vývoje událostí. Němci počítali s naším odporem, a vyhanými zprávami o pálení německých vesnic a ničení německých domů a památek v různých místech republiky

také na náš odpor připravili německou armádu. Německé vojsko, určené k obsazení města Brna, nechťelo věřit svým očím, když za svého rychlého postupu vidělo zaražené, smutné, ale celkem pokojné české obyvatelstvo, jak zamlkle a se slzami v očích, se skloněnou hlavou jde za svou denní prací. Říšské vojsko se divilo, když nespatriilo nikde vypálené vesnice, zničené domy a jiné spousty, o nichž psal a lhal německý tisk. Zvláště o Brně toho bylo v německém tisku plno a nic z toho nebyla pravda. Česká policie s četnictvem do poslední chvíle velmi přísně dbala toho, aby se nic nestalo. Německé oddíly se ještě před Brnem zastavily, aby se připravily na možný odpor v Brně. Zatím se nic takového nestalo. Ruch na ulicích kolem Německého domu svědčil, že Adolf Hitler pojedje autem se svým průvodem špalírem vojska a německého obyvatelstva, většinou jen poskrovnu shromážděného. Adolf Hitler stál vzpřímen ve voze vedle šoféra a zdravil vzpažením pravice. Průvod aut jel na radnici, kde Hitlerovi samozvaný německý starosta daroval památnou starou listinu. Hitler ji ponechal dále v opatrování městu. Tímto gestem zabránil bezděky překvapení, neboť Němci vydávali drze a podvodně listinu za něco jiného, než čím ve skutečnosti s hlediska historického byla. Tím však, že odevzdal Judexovi listinu v opatrování, považovali brněnští Němci Judexe za potvrzeného ve své funkci samým říšským kancléřem. Na radnici zůstalo i pak vše při starém. Český starosta úřadoval dále vedle německého samozvance. Když však starosta Spazier vydal české provolání proti zdražování a dal je plakátovati, byl donucen gestapem opustit radnici a musel se zavázati, že tam už nevkočí. Po delších pŕtčkách se zemským úřadem zasáhl úřad tak zv. říšského protektora. Městské zastupitelstvo bylo rozpuštěno a Judex byl potvrzen znovu vládním komisařem města ve smyslu našich samosprávných předpisů

a později byl mu propůjčen titul vrchního starosty po vzoru německém.

Nejsmutnější pohled za těchto těžkých dnů byl na naše vojáky. Zůstali zprvu několik dní ve svých ubikacích, když část jich uvolnili pro německé říšské vojáky. Nesměli opustit kasárny a dívali se jen oknem na ruch na ulicích a příjezd německého vojska. Pokud museli vyjít na ulici, směli tak učinit beze zbraně a bez opasku a podobně i důstojníci. Když se Němci u nás jen trochu zařídili, byla naše armáda rychle likvidována; po několika dnech zůstali z našich vojáků jen ti, kdož byli nutni k likvidaci a neměli doma zajištěné zaměstnání. Naše uniformy rychle zmizely z ulic a nahradily je příšlí němečtí vojáci i uniformované oddíly nacistické, které přibýly hned s vojskem anebo bezprostředně za ním. Gestapo přišlo ovšem ještě před řádným vojskem. Pochody útvarů nacistické strany městem byly na denním pořádku. Veliíelem naší dosavadní státní policie byl ustanoven iredentista dr. Schwabe. Začalo se zatýkání českých lidí, ať těch, co stáli někde Němcům v cestě anebo těch, kdož svým postavením aneb minulou svou činností se zdáli Němcům nepohodlnými aneb nebezpečnými. Špilberská vězení znova oživla. Pro rychlý spád událostí nebylo ani možno sledovati všechny podrobnosti, které rychle měnily vzduch města. Měl jsem plně ruce práce se svým úřadem. Hned prvního dne okupace bylo nutno čelit německému náporu na Zemské divadlo. I tam byli dosazeni němečtí kontroloři, kteří se pokusili převzítí aneb aspoň spoluříditi provoz. Ředitel Jiřtkovský hájil správně práva a povinnosti zaměstnance, prohlásiv, že může dbáti jen pokynů toho, kdo jest jeho zaměstnavatelem. Nebál se Němcům říci, že chtějí-li na něco dohlížet, nemůže proti tomu s hlediska mocenského nic namítat, ale provoz divadla půjde zatím jako dosud, dokud ředitel nedostane od zemského výboru nové instrukce. Drželi jsme tuto linii dále a tak se nám objevili

němečtí dozorcí s hákovými kříži na rukávech jen při představení a jinak nám do provozu nezasahovali. S okupační armádou byla pak sjednána dohoda, že Němci budou hrát tři dny a Češi rovněž tři dny v týdnu a v neděli střídavě, jednou my, po druhé oni. Za to nám uvolnili Redutu, kam jsme se uchýlili s operetou. Tím byly poměry divadla na čas urovnány. Více neklidu vnášeli do našeho divadla i do české veřejnosti ti lidé, kteří proti němu zahájili kampaň již za druhé republiky pod záminkou tažení proti židům. Byly to první příznaky štvanic nekalé a zločinné spodiny, která se seskupila kolem fašistického praporu za vedení majitele noční kavárny a zkrachovaného operetního tenora. Tato sprostá fašistická luza pořádala po vzoru německém celé honičky na židy po kavárnách a restauracích a ostouzela při tom i české lidi. I do divadla se chtěla dostat, ale když technický personál divadla dal na jevo, že by se s ní vypořádal, upustila od toho. Spokojila se pak jen pokřikováním a demonstracemi po ulicích anebo kolem divadla.

Za těchto prvních rušných a tragických dnů jsem netušil, že zatím se mi nasadilo zřídlo neklidu i do zemského musea, tedy do ústavu tak odborného, že nebylo zapotřebí tam zatím počítat s nějakým nedopatřením s hlediska nového pořádku. A přece hned 15. března ujal se tam nejen funkce komisaře, ale zároveň i ředitele profesor Freissing; byl dosazen do komisařské funkce samým gestapem. Osobně měl Freissing na museum spadeno, neboť se pokoušel dříve do jeho služeb propašovat svého syna, ale nebylo mu vyhověno. Vedle toho osobní rozpory v museu staly se živnou půdou pro nového komisaře. Bývalý kustod zoologického oddělení svými intrikami a surovými nadávkami bývalým hlávám státu za druhé republiky dokázal, že byl sice pro mou neústupnost pensionován, ale s podporou pletichářského zákulisí měl dále přístup do oddělení, prý k vědecké práci a předání oddělení. Nyní hledal

pomoc pro své plány se středoevropským anthropologickým ústavem u německého komisaře jak v museu, tak na radnici a tím ovšem německou posici v museu jen posiloval. Úředníci musea zpravili mne o těchto poměrech v museu teprve po několika dnech, kdy na nápravu bylo už pozdě. Znal jsem německého komisaře od dřívějšíka a snad proto mne uvítal ostentativně tak zv. německým pozdravem i se svým pobočníkem Daniou z bývalého Absolonova oddělení, jako hosta. Namítl jsem, že se nepovažuji za hosta v zemském ústavu, jehož jsem v zemském výboru referentem a tudíž za zemský výbor nejvyšším představitelem. Žádal jsem vysvětlení o jeho příchodu, abych mohl zemský výbor o událostech v museu informovat. Namítl mi, že je vyslán gestapem a že je jediné jemu odpovědný a že mu tudíž do zemského výboru nic není. Když jsem konstatoval, že není možno slučovatí funkci komisařskou s odbornou funkcí ředitelskou — Freissing býval totiž profesorem tělocviku — tento proradný komisař trval na tom, že se považuje nejen za komisaře, ale i za ředitele a odvolával se znovu na gestapo. Zemský výbor uznal moje stanovisko a dokonce i nacistický přísedící Folta slíbil zjednat pořádek. Zůstalo však jen při slovech a trápení v museu pokračovalo. Komisař Freissing mne už tehdy dvakrát udal gestapu až do Berlína s tím, že mařím jeho počínání a konám tajné porady s českými úředníky musea. Pro moji neústupnost podpisoval i pak akta musea jak tento gestapácký komisař, tak zástupce ředitele kustod dr. Jaroš, poněvadž ředitel dr. Helfert nesměl se na německý rozkaz do svého úřadu vrátit. — Freissing byl sice po delší době ze svého komisařství odstraněn, ale v čelo musea byl dosazen jako ředitel jiný Němec.

Vedle těchto starostí byly tu nesnáze i s jinými zemskými ústavu, ponejvíce s nemocnicemi, na nichž si zase lámal zuby přítel St. Šulc. Brzy sice jsme poznali, že jsme

proti německému tlaku na zemské ústavy, na nichž měli Němci zájem, bezmocní. Zbytečně obraceli jsme se o pomoc do Prahy. Proto jsme se snažili získati čas jednáním a průtahem a zjednatí aspoň trochu slušné podmínky provozu. Viděli jsme, že Němci nemají dostatek odborných lékařů pro naše zemské nemocnice a přece se snažili vniknout i sem. V Brně si brzy vynutili zřízení své vlastní nemocnice, aby do ní mohli dopravovati především své „případy“ ze Špilberku a také své vojáky. Záleželo jim na tom, aby naši lékaři do těchto tajů nepronikli.

Protectorát i politicko-stranicky zjednodušil naše dvoukolejné politické rozvrstvení z druhé republiky. Strana národní jednoty a národní strana práce byly likvidovány a za Háchova vedení byla utvořena strana tak zv. národního souručenství jako jediné české politické hnutí. Nabízené funkce jsem odmítl. Ani mravně, ani politicky jsem nepovažoval za možné, aby vedoucí jednotlivců z dob republiky měl vedoucí funkce v tak metamorfosované straně. Národnímu souručenství vyvstal brzy nepřítel ve fašistické sebrance. Nejhrůze si vedli fašisté v Brně, kde nejen nezřízeně lovili v kalných vodách, ale dělali veřejně národu hanbu tím, že podle ostouzeli české lidi, především ty, kteří byli nějak Němcům nepohodlní. Vydávali list „Národní tábor“, jenž zůstane na věčnou hanbu dokladem toho, k čemu se dovedli čeští lidé snížit a co dovedli svou insercí dokonce podporovat. Mělo to však i světlou stránku, že se bezcharakterní lidé mezi námi veřejně odhalili a to i takoví, kterým minulé režimy pomohly k slušnému postavení. Jinak tu dělali trabanty pobudové, kteří byli za to placeni a dokud byly peníze, provokovali. Kdyby je byl přeplatil někdo druhý, šli by též bez uzardění tam. Je přirozené, že takhle společnost mně i jiným hrozila koncentrákem; někteří se při tom neuzarděli ani nad svými i několikaletými tresty vězení. Jednou si smysleli, že vedle honičky na židy uspo-

řádají honičku také na české vlastence. A tak slídili ve svých černých košilích a kabátech — aby asi nebylo na to jejich černé svědomí tak vidět — po ulicích a kavárnách a strhávali české odznaky každému, s kterým se střetli.

Jednoho odpoledne hnali se tak z honičky za židy z kaváren kolem divadla a namířili si na Kolišti ke kavárně Zemanově. Seděli jsme venku na terase a četli noviny. Seděl jsem sám u svého stolku a nevšiml si fašistického hulákání. Viděl jsem, že míří ke kavárně, ale nehnul jsem se, až jsem zůstal najednou sám. Ostatní rychle odešli do kavárny. Seděl jsem a četl dále své noviny. Asi mne hned za novinami nepoznali. Hulákali něco o židech, až některý z nich uviděl český odznak na mém kabátě. Tu skočili přes nízkou zídku na terasu a několik jich rovnou ke mně. A hned, abych jim vydal odznak. Odmítl jsem a tázal jsem se jich, jakým právem ho po mně žádají. Zatím jsem si pro nejhorší případ přitáhl nohou k sobě volnou židličku. Stál jsem sám proti nim a tu mne někteří, mezi nimi i onen známý, zhrzený tenor, pronásledující mne v jejich tisku, poznali a začali mi nadávat, že jsem milionář, židomil a podobné nesmysly. To dodalo odvahy těm, co se dohadovali se mnou o odznaku. Jeden z nich, známý povaleč, několikrát trestaný, mne chytil za límec kabátu a chtěl mi odznak utrhnout i s kusem kabátu. Po tahanici spokojili se s odznakem, skočili přes zídku ke svým, chvíli mi ještě „líbezně“ nadávali a když viděli, že klidně čtu noviny dále a jejich nadávek nedbám, šli dále s pohrůžkou, že si to se mnou ještě vypořádají. Napadli na Kolišti ještě několik chodců, mezi nimi i starce a to jen proto, že měli český odznak. Tyto výtečníky vedl jako fašistická šarže člověk, který zabil svou vlastní ženu.

Zatím vyšli za mnou z kavárny ostatní hosté, kteří přihlíželi okny mé zábavě a domlouvali mi, proč jsem se s nimi neuchýlil dovnitř. Namítl jsem, že nebudu utíkat

před každým pobudou. Kavárník se pro příště již zajistil i takovými hosty, kteří se při druhé návštěvě s výtržníky vypořádali tak, že měla jeho kavárna pak pokoj. Konečně měla dovoleno zakročit i česká policie proti těmto výtržníkům. Jinak však už bylo jasné, jaký pořádek a bezpečnost je za nové „ochrany“ v t. zv. Protektorátě. Policie zasahuje na ochranu českých vlastenců jen tehdy, když řádění fašistické spodiny přesahovalo každou možnou míru. Co jiného se dalo čekat od německého velitele policie, zatím, co oba bývalí vedoucí policejního ředitelství, vrchní rada dr. Sobotka a rada Babák seděli už na Špilberku a to jen proto, že za republiky konali svou povinnost. Pokusil jsem se veřejně aspoň o nejnezbytnější zjednání právního stavu. Napsal jsem několik článků do Lidových Novin a v jednom jsem tvrdil, že s Němci, kteří své německé odhalili teprve nedávno a nemají své německé dědečky a babičky v pořádku a tudíž se snaží svou horlivostí odvrátit od sebe pozornost, jakoby snad byli špatnými Němci, je těžká řeč. Dostalo se mi v tehdejší nacistické „Volksdeutsche Zeitung“ velmi podrážděné odpovědi a pohrůžky, že s člověkem Benešova rázu bude nutno promluvit jinak. A tak mně slibovali koncentrák nejen čeští fašisté a podobná česká individua, která mně neustávala udávat, ale i podráždění pánové z německého tábora. Brzy se moje články nesměly více objevit v novinách ani s pseudonymem.

Byly to neutěšené chvíle, které jsme prožívali v zemském výboru, když jsme viděli, jak všechno české je novému režimu trnem v oku. Kdysi za druhé republiky některým agrárním velmožům vadily obrazy Benešovy, nyní jim vadily i obrazy Masarykovy a vůbec vše, co bylo české a chtělo být české. Viděli jsme, že bude-li se takto pokračovat, je každá rozumná práce vyloučena. Zbýval jen boj, ale nerovný boj, v němž jsme mohli jen čestně podléhat. Jakmile si Němci něco přáli, muselo stranou právo

i vše ostatní a muselo se státi po jejich. Jejich prestiž a prý velké „utrpení“ minulých roků to vyžadovalo. Jejich tlak, stále neúprosnější a nesmlouvavější, se nám zdál někdy nesnesitelný a přece nás čekaly ještě mnohem horší věci jak osobně, tak i národně.

Starosti o novou sezonu Zemského divadla i jiné těžkosti zemského výboru poutaly mou pozornost především tímto směrem. Při tom mi hrozilo ustavičně zatčení, jak jsem byl neustále upozorňován a také varován. Věděl jsem to, ale myslel jsem si, že jako český, samosprávný pracovník, nemohu než důsledně a poctivě hájit to české, co mi bylo jako veřejně volenému činiteli svěřeno. A tak i když jsem jel s rodinou o prázdninách na několik dní na dovolenou do Nového Města na Mor. a byl varován, že mne snad odtud vezmou, nelekal jsem tím rodinu ani sebe. Přechkal jsem tam těch několik dní ve zdraví a vrátil se do Brna plnit dále své veřejné poslání jako člen zemského výboru. Provázel jsem s přítelem St. Šulcem zemského presidenta dr. Cahu na jeho inspekčních cestách kraji, postiženými živelními pohromami a snažili jsme se hned na místě pomoci českým lidem. Byli jsme na Vsetínsku, Zlínsku, Napajedelsku i Uherskobrodsku, kde jsme utěšovali zemědělce, postižené krupobitím i povodněmi.

Počátkem srpna zajel jsem si s chotí na kratší zotavenou do Luhačovic. Věděl jsem, že dlouho se tam asi nebudu moci zdržet, neboť v polovině srpna jsme měli zahájit v Zemském divadle novou sezonu. Cítil jsem, že se to neobejde bez nepříjemností a že město za vedení německého komisaře nezůstane při dohodě, která byla sjednána hned po 15. březnu s velitelstvím německých oddílů v Brně. A měl jsem pravdu. Nebyli jsme v Luhačovicích ani týden, když tam zavítal na své inspekční cestě Moravou tehdejší ministr vnitra generál četnictva Ježek v doprovodu zemského presidenta. Oba mne hned informovali o tom, co se kolem

divadla v Brně stahuje. Když jsem večer po procházce šel do Společenského domu, měl jsem doma již telegram, abych se ihned vrátil do Brna, kde je mé přítomnosti nezbytně pro divadlo třeba. Telefonicky jsem do Brna oznámil, že přijedu ráno přímo do divadla a aby se tam zatím dostavili všichni pánové, kteří se mou v divadelním referátě spolupracovali. Druhý den po desáté hodině byl jsem již v divadle, kde jsem se dověděl, že ředitelství divadla dalo vylepit plakáty k zahájení nové sezony 15. srpna cyklem her. A ty vylepené plakáty se staly kamenem úrazu, neboť zatím dostalo ředitelství divadla od města přípis, že budovu Zemského divadla převzalo do své správy opět město a že celé divadlo i s městským inventářem má být odevzdáno německému divadlu. Pro české hry se vyhrazovaly jen dva dny a každá druhá neděle. Poněvadž německé divadlo hodlalo zahájit svou novou sezonu až v polovině září, tu ředitelství Zemského divadla podle dosavadní dohody, sjednané se zástupcem německého vojenského velitelství za přítomnosti vedoucích činitelů německého divadla hodlalo využítí všech volných dnů v budově Na hradbách pro česká představení, dokud nezačne hrát německé divadlo. Bylo tak ujednáno přece za souhlasu německých divadelních činitelů a najednou pohroma zákazu hraní vůbec. Zatím, co jsme hledali v poradě nějaké rozumné východisko z této situace, dostavil se do divadla pověřenec gestapa a žádal od nás vysvětlení. Vyložili jsme mu, že máme dosud jen jednu dohodu s německými činiteli, sjednanou prostřednictvím německého vojenského velitelství a nyní, že se radíme o nové situaci. Ředitel divadla správně se řídil podle našeho mínění poslední smlouvou a usnesením zemského výboru, aby 15. srpna zahájil novou sezonu. Gestapák se tím spokojil, ale za chvíli přišel do divadla nakvašený tiskový referent Gestapa Tzermak (později si dal německé jméno Götz) a zle se pustil do ředitele, jak se odvážil vylepiti

plakáty a sabotovat opatření města. Ředitel mu znova vyložil svůj postup a když jsem správnost jeho tvrzení potvrdil s tím, že jsem právě svolal poradu, uklidnil se a prohlásil, že o 13. hodině mu má ředitel na gestapu hlásit, jak je záležitost urovnána. Když mu ředitel říkal, že neumí dobře německy, poukázal tento gestapák na to, že se mylíme, budeme-li chtít kopírovat sudetské Němce tím, že také oni nechtěli mluvit česky s poukazem, že neumějí. Upozornil, že má za sebou Pankrác a že nás německy naučí.

Když odešel, rychle jsme se dohodli, že se pokusíme najít východisko tím, že definitivní dohodu s městem odsuneme na konec srpna nebo počátek září a že zatím budeme hrát podle stanoveného programu. Na radnici přijal zástupce divadla v zastoupení komisařové p. Czerny a tvářil se velmi přívětivě. Když mu byla příhoda s gestapem vyložena, bez dlouhého jednání prohlásil, že město nebude nic namítati, když v srpnu svůj stanovený český program odehrajeme a o ostatním se po prohlídce divadla na místě samém dohodneme. Trval ovšem na tom, že 1. září převezme budovu ředitelství německého divadla a domácím pánem divadelní budovy bude město a v jeho zastoupení německé divadlo. Trval na rozhodnutí města a nechtěl uznat mou námitku, že jde vlastně o jeden den a že by věru nestálo za to pro ten jeden den rozčilovat českou veřejnost. Museli jsme však vyslechnout námitku, jak se prý německé divadlo krčilo za minulé éry a podobné řečičky. Reduta měla českému divadlu zůstat s tím, že podle potřeby budou i tu uvolněny dny pro německé divadlo. Neporušené tedy zůstalo jen staré divadlo, jehož budova patřila Družstvu pro postavení českého divadla. Město oznámilo zatímní dohodu gestapu a tak ředitelova pochůzka na gestapo v této věci odpadla. Byli jsme rádi, že nejhorší bylo zažehnáno a že můžeme aspoň začít hrát podle programu. Další naše naděje se nyní upínaly k Družstvu pro postavení českého divadla,

které bylo se soutěží na plán nového divadla hotovo a měly se dohodnouti ještě podrobnosti s projektantem arch. Víškem. Za cílého vedení předsedy Družstva poslance dr. Fr. Touška byla svolána za přítomnosti zástupce ministerstva školství do Brna porada o novém divadle, v níž byla zaručena pro stavbu pomoc země i státu. Dosáhl jsem, že zemský výbor postoupil pro novostavbu také budovu zemské živnostenské rady. Bylo rozhodnuto, že stavba bude postupovat tak, aby stará divadelní budova, jež podle plánu měla ustoupit volnému prostranství, nebyla bourána pokud možno tak dlouho, dokud se nebude moci hráti v nové budově. Tím byla zažehnána starost o získání náhradní budovy pro činohru, neboť opereta měla zůstati dále v Redutě a opera v budově Na hradbách. Byl jsem rád, že do konce srpna byla zajištěna ve všem aspoň taková dohoda, že se mohlo i po 1. září hrát. Pro koncerty divadelního orchestru a také pro zkoušky jsme získali sokolský Stadion.

ZATÝKÁNÍ I. ZÁŘÍ 1939

Vývoj světových událostí zatím pokračoval mílovými kroky. Bylo patrné, že vše spěje k válce. Byl jsem si vědom nebezpečí, které mne pro případ války čeká. Připravil jsem rodinu na možnost mého zatčení, vypukne-li válka a ubezpečil jsem manželku, aby se o mne nebála. Vydržel jsem světovou válku a zakusil za ní hodně nepohody, vydržím tedy i tuto válku, budu-li mít vědomí, že péče o rodinu je v dobrých rukou. Domníval jsem se, že k zatýkání veřejně činných českých lidí dojde teprve během války a to podle toho, jak se bude český národ chovat. Netušil jsem, že na nás sáhnou hned při vypovědění války. A tak 31. srpna byl jsem v divadle na Smetanově „Drované nevěstě“ a v přestávkách jsme venku za divadlem rozebírali s posl. dr. Fr. Touškem situaci. Oba jsme se shodli, že zatčení neujdeme a shodli jsme se i v tom, že bychom se vlastně styděli, kdyby nás nechali na pokoji a zatkli jiné. Netušili jsme, že to byl náš poslední politický rozhovor na svobodě a že to, o čem jsme mluvili, se splní hned druhého dne ráno.

1. září vypukla válka mezi Německem a Polskem, za které se postavila Anglie s Francií. Časně z rána ještě v posteli četl jsem v Lidových Novinách zprávu o vypovězení války, ale článek jsem nedočel. Přiběhla za mnou do ložnice moje choť, bledá leknutím a oznamovala mi se slzami v očích, že na mne dole čekají dva lidé od gestapa. Věděl jsem hned, kolik uhořelo. Uložil jsem ženě, aby je požádala o chvíli sirpení, než se obleče. Za umývání a oblékání dal jsem synkovi, který byl se mnou nahoře, poslední pokyny a zavázal jsem ho, aby matku ve všem poslouchal a ji se stříčkou podporoval a nahrazoval tak mne. Ani ne patnáctiletý synek mi to slíbil a pak jsem sešel dolů. Setkal jsem

se s nevítanými a nevlídnými „hosty“; byl mezi nimi jeden, s nímž jsem jednal o divadle a tudíž jsme se již znali. Zatím, co si zaznamenávali potřebná data, posnídal jsem. Požádal jsem ženu, aby mi do aktovky připravila nějaké prádlo. Na její otazník v obličejí snažil se dosud mi neznámý agent odpovědět, že toho snad nebude třeba a že se asi záhy vrátím. Pousmál jsem se na známého mi již agenta a ten potvrdil, že neuškodí, když si nějaké prádlo vezmu s sebou. Dodal jsem, že jsem téhož názoru a přímo jsem rodině řekl, že se tak hned nevrátím. Ženu jsem poprosil, aby se řídila mými pokyny, které jsem jí pro případ mého zatčení dal již dříve: nedělat nic, čím by mohla být dotčena moje národní i politická čest. Rychle jsem se se smutnou rodinou rozloučil, vsedl s agenty do auta, kývl na pozdrav četným přihlízejícím sousedkám a sousedům, kteří pokynem ruky se rovněž se mnou loučili a již jsme ujížděli z Řečkovic do Králova Pole. Vezli mne do budovy reformního reálného gymnasia v Králově Poli. Našel jsem tam již přátele St. Šulce, redaktory Drašnara a Kocha, pak přivedli dr. Gustava Loubala, některé sokolské i jiné pracovníky. Brzy nás převezli na gestapo do Mozartovy ulice. Zapsali si tam naše data, naložili nás do velkých aut a odváželi na Špilberk. Ujížděli jsme tam Joštovou ulicí přes Úvoz. Několik smutných pohledů známých i neznámých nás provázelo, když jsme projížděli ulicemi, poslední pohled na starý zemský dům, sídlo zemského výboru, na okna našich úřadoven a za krátko zapadla za námi vrata Špilberku. Kdo z nás kdy tušil, že se sem dostaneme za takových okolností?

Byli jsme vězni. Svezli nás sem z celého Brna přes dvě stě. Stáli jsme ve dvou dlouhých řadách, čelem obráceni ke zdi a vstupovali po řadě do kanceláře, kde si opět zapisovali naše data. Našel jsem tu plno známých z politického, sokolského i jiného života. Ze sokolské župy Máchalovy byl tu starosta prof. dr. Kladiwo, jeho náměstek odb.

uč. Čeněk Krejčí, vzdělavatel prof. Ant. Houdek, redaktor „Tyrše“ prof. Soušek, z náčelnictva Potoček, Švarc, Hrabec, ze župy Vaníčkovy vedle mne další náměstek starosty řed. Kubíček, Zahajský, prof. Meduna, Konečný, Pospíšil, Procházka a jiní. Z vysokoškolských profesorů dr. Bláha, arch. inž. Kroha, dr. Neumann, z politických osobností starosta města Brna inž. dr. Rudolf Spazier, jeho náměstek P. Karel Fanfrdla, z městských radů Fr. Čoupek, dr. Gustav Loubal, z úředníků města magistrátní ředitel dr. Otoupalík, dr. Drhlík, inž. Beneš a jiní, z poslanců Fr. Langr, Fr. Tymeš, Fr. Toušek, senátoři Koutný a Niesner, z politických tajemníků V. Hanák, Al. Lysý, Frodl, L. Reitter, Lieberzeit, Barša, z odborářských tajemníků ocitl se mezi námi jen Kapoun z Ořešína, z odborářů Hloušek, z novinářů redaktori J. Rejzek, Jan Dlabač, Josef Rudolf, J. Chlup, J. Hrdlička a kdož by všechny ostatní mohl podržet v paměti. Když jsme stáli v chodbě, kývl jsem pozdravem rukou náměstkovi starosty. Strážce SS s puškou v ruce to zpozoroval a zle se do mne pustil, komu to kývu a co mu tím chci říci. Několika sutovými nadávkami ukončil se mnou rozhovor.

Když jsme byli všichni zapsáni, vyvedli nás po 11. hodině na malý, zadní, betonový dvůr, kde jsme se museli posadit s tím, že musíme zůstat sedět nepohnutě, až nás odvedou jinam. Dva strážci s rychlopalnými puškami si stoupli na okraj betonového smetišťe a odtud nás hlídali. Naše sedící řady byly během odpoledne doplňovány novými zatčenými z Brna i z další Moravy. Přijeli čeští lidé z Kroměřížska, mezi nimi přisedící St. Zavadilík, z Hradištska, se starostou města dr. Garlíkem, z Brodska, se starostou a poslancem B. Lužou, takže nás tu za krátko sedělo hodně přes tři sta. Po několika hodinách bylo nám sezení na tvrdé betonové dlažbě hodně nepohodlné, ale hnout jsme se nesměli. Když vzadu Filipín se nějak pohnul, tu ho „šára“ (Scharführer) vyvedl z našich řad, postavil před nás do po-

dřepu čelem ke zdi a tak musel s předpaženými rukama stát. Když začal po delší době klesat, byl šarou pocvičen a poštulcován a musel stát dále. Nepomohlo Filipínovi, který se zúčastnil občanské války ve Španělsku, že vyzýval nelítostného šáru, aby ho raději zastřelil, než týral. Brzy dostal Filipín druhá v Hrabcovi, který se musel podobně postavit vedle něho. Štěstí, že se na nás oknem podíval nějaký důstojník SS, viděl oba naše druhy v podřepu a milého šáru vyplácnul, že nic takového nechce vidět — a bylo po šárovsckém cvičení. Jak smutný byl tehdy náš výhled ze Špilberku na okolí Brna směrem k Soběšicím i dále!

Seděli jsme tak na zemi až skoro do 7 hodin večer celí otlačení. K sedmé hodině nás zvedli, seřadili a většinu z nás odvedli do špilberské kaple. Tam nás ramennatý důstojník SS hrubě jednoho po druhém bokem srážel na slamníky na zemi jednoho vedle druhého. Byli jsme natlačeni do nemožnosti. Nebylo vynecháno ani schodiště u oltáře, místečko na kazatelnu a u zповědnice. Jako noční nádoby dostali jsme do zповědnice, pod kazatelnu a ke dveřím kbelíky. Ostatní naši druhové byli podobně stěsnáni do jednoho většího sálu v prvním poschodí. Před spaním nám donesli trochu čaje, chléb a kousek salámu. Většina nás to slupla, i když salám nebyl právě prvotřídní. Však řídící Morávek litoval později v Buchenwaldu, kde pak zemřel, jak by měl rád ten salám, který nechtěl na Špilberku jíst a dělil se s ním se mnou. Po večeři jsme se pokoušeli srovnat se ke spánku a využili jsme k tomu každého volného místečka. Kněží spali u malého oltáře a katoličtí legionáři se uvelebili na stupních velkého oltáře, řečkovický Hájek si vylezl na kazatelnu a podobně ostatní si lehli tam, kam se dalo. Lehl jsem si hned vedle oltářních schodů, když mne na schodech oltářních ležící dr. Kočnar ujistil, že v noci na mně nepadne. Vyzkoušeli jsme délku svých nohou, abychom nekopali řadu pod sebou a našli pro delší nohy

trochu místa mezi hlavami našich spodních sousedů. Leželo nás tam něco přes dvě stě; ráno byl vzduch k nedýchání. Velení nad námi se ujal zkušený kriminálník Václav Kovanda — byl před tím asi šest týdnů na Špilberku — a ráno požádal velitele stráže, zda bychom nemohli otevírat aspoň okno, umístěné vysoko nad kazatelnu. Svolil a tak jsem z kazatelny vysadil našeho tenšího, ale dlouhého druhá, čalouníka Hrazdiru, který otevřel okno nad oltářem a naše dýchání bylo trochu zachráněno. Dva strážci, kteří se v hlídání nás střídali, se uvelebili na kruchtě u varhan, na nichž jak strážce, tak také někteří „hudbymilovní“ šárové zkoušeli své varhanické „umění“. Vytahovali a zkoušeli dokonce i písňaly a dělali nám na ně ráno budíček a pod. kratochvíle.

Trapné byly chvíle, když si umínil některý velitel stráže vyzkoušet na našich kněžských družích svou náboženskou otrlost. P. Fanfrdla svým bílým vlasem, svěžím, pěkným zjevem byl nápadný a odnášel to nejhůře. Ty náboženské diskuse byly tak nezapné a nevkusné, že se i nejotrlejší bezvěrec od nich odvracel s odporem. P. Fanfrdla však byl statečný a nedal se. Když byl po několika dnech přeložen na druhou světnici, kde ovšem také náboženským cvičením i jiným hrubostem neušel, stal se v kapli středem pozornosti vikář P. Heral pro svou flouštku a malý farář P. Pátek. Heral se rovněž nedal a choval se stejně důstojně a nebojácně, zato P. Pátka by býval jeden šára málem dostal do zповědnice, aby zповídal jednoho šturmana. V poslední chvíli ho zachránila nějaká vyšší inspekce, která k nám nečekaně přišla. Konečně se Pátka i Herala ujal Jarka Dvořáček tím, že začal odvádět pozornost šarů i strážci jiným směrem pomocí svých eskamotérských kousků. I my jsme se bavili Dvořáčkovými kousky, jeho švejkovinou a nejvíce jeho podařenou „němčinou“ a jak uměl strážce napalovat.

Poněvadž jsme po celý den nesměli z kaple ven, začali jsme si různým způsobem krátit dlouhou chvíli. Po-

řídily se karty a šach a zahájil se dokonce šachový turnaj; jiní se snažili sehnat nějakou knihu na čtení, debatovalo se a tak nám ten den přece nějak uběhl. Jen přítel Šulc nás uměl bavit svými vtípy i několik hodin. Ráno jsme se chodili umývat do prvního poschodí. Bez křiku se neobešla ani ta ranní toileta. Vše se dalo na komando a rychle, jakoby hořelo. Umínili-li si některý dozorce nás potrápít, nepustil nás při umývání hned k vodě a pak nás rychle hnál umývat a na konec si někoho vybral a dokazoval mu, že se neumýval, což mu dávalo podnět k různým nadávkám a násilnostem. Jednou jsem se takovému pohunkovi dostal do rány i já, ale když jsem mu mokřým kapesníkem dokázal, že jsem se umýval a tím kapesníkem utíral, nechal mne na pokoji. Nejvíce nám šlo na nervy věčné řvaní těch pochopů. Nebyli jsme na něco podobného zvyklí a dávno jsme tomu odrostli. Ani za Rakouska na vojně se tak neřvalo. Při tom naši strážcové byli většinou ve stáří našich synů. Při hlídání vypomáhali jim i brněnští SS v černých stejnokrojích. Někteří z nich se k nám chovali dosti slušně. Jeden z nich, povoláním profesor německé průmyslovky, odnášel nám lístky na poštu, donášel poštu a když nám manželky přinesly prádlo, přinesl nám je od nich a čekal hned na odpověď. Když nás někdy vedl k umývání, netajil jsem se mu nespokojeností nad řvaním. Upozornil jsem ho, že většina nás má světovou válku za sebou, že něco zkusila a ví, co je to říznost, ale řvaní, že jsme přece jenom dávno odrostli. Z jeho tváře bylo patrné, že to chápe, ale nemá moci tomu zabránit.

Nejhůře bylo s kuřáky. Kouřit se nesmělo, ale vášniví kuřáci se po koutech neudrželi, aby si nezapálili. Jednou se to nevyplatilo. Někdo pod kazatelnou škrkl po ránu sirkou, aby si zapálil, nepodíval se nahoru na kruchtu, kde stál — nepozorován — ramenatý a svou hrubostí nám již známý důstojník SS z prvního našeho večera v kapli.

Zařval dolů, kdo to kouří, vybral si v tom chumlu mladého dělníka Richarda Hrazdíru, nechal ho vyvésti ven někam do chodby před strážnici, kde ho odpoledně zřídili tak, že z různého upažování měl ruce vedle četných kopanců a políček jako odumřelé. Vrátil se k nám před večerem bledý jako stěna. Ruce jsme mu museli masírovat, aby přišly trochu k sobě. Když si pak šel pro večeři, prázdný šálek v ruce udržel, ale jakmile mu do něho nalili jídlo, nemohl ho v utýraných rukou udržet, upustil ho na zem a měl po večeři. Dali jsme mu pak každý ze svého, neboť by býval byl celý den bez jídla, poněvadž oběd mu nedali. Po tomto poučení si pak dali kuřáci více pozor.

Největší zájem jsme měli přirozeně na tom, co s námi bude, proč nás vzali a tolik. Většinou jsme se shodli, že jsou to válečná opatření, která nás, svým způsobem v různém prostředí vlivné lidí, odstranila a tím také ta prostředí zastrašila. Z tisku jsme věděli, že je u nás klid a proto jsme si mysleli, že by takových opatření nebylo na dlouho třeba a z toho jsme usuzovali, že nás asi brzo pustí. Dávali jsme si různé termíny, většinou kratší než delší. Namítl-li někdo, že by byl rád, kdybychom byli doma na vánoce, považovali jsme ho za velkého pesimistu. Byli jsme pestrá společnost, od vysokoškolských profesorů, politiků až po pomocného metaře města Brna. Je pochopitelné, že vězení jsme snášeli každý různě. Někdo s vtípem a sarkasmem, jiný byl z toho celý pryč a nařikal, co vše mu uniká z jeho soukromé praxe. Byli mezi námi i ubřečenci a těch jsme si cenili nejméně a bývali bychom uvítali, kdyby byli rychle z našich řad zmizeli domů, aby nás svou kyselou tváří a uplakaností neotravovali. Asi dvakrát nás vyvedli na hodinu na procházku a ani za té procházky se někteří neudrželi — bylo jich jen několik málo — aby nedávali našim hlídačům na jevo svou zlomenou náladu. Tázal-li se jich některý, co jim je, tu se slzami v očích mu dokazovali, že se

ničeho nedopustili, že nejsou zdraví a že to velmi těžko snášejí. Necháпали, že tím dělají našim ochráncům jen radost. Marné bylo jim domlouvat, aby se chovali mužněji. Některý i litoval, že tu aneb onu funkci sokolskou aneb jinou přijímal, že mu nebylo tohohle zapotřebí a podobně.

Ve čtvrtek 7. září byli jsme voláni všichni k lékařské prohlídce. Prohlídka byla rychlá a na různé údaje o chorobách a nesnázích mnoho nedali. Upozornil jsem na své těžké zranění ze světové války, ale lékař mi ironicky namítl, že mi to při práci nebude škodit. Tušili jsme, že se s námi něco stane a že budeme ze Špilberku odvezeni. Že bychom šli domů, nevěřil po té prohlídce ani největší optimista. Všechny údaje, kam nás odvezou, se točily ponejvíce kolem Dachau a úplně zatlačily jakousi zprávu z Prahy, dokonce prý od samého dr. Háchy, že máme být záhy propuštěni. V pátek večer nám přečetli v kapli jména těch, kdož musí být během noci připraveni na odchod. Byl jsem mezi nimi a takto postižených byla většina nás z kaple. Podobný výběr proveden i na druhé místnosti. Řekli nám také, že až po půlnoci budeme probuzeni, musíme se rychle obléci, abychom odchod zbytečně nezdržovali. Před 1. hodinou byli jsme probuzeni a za tmy vyvedeni na dvůr; jen letmo jsme se rozloučili s druhy, kteří zůstali na Špilberku. Tušili jsme, že se dostanou dříve domů než my a tak, kdo mohl, nechal jim nějaký ten vzkaz pro rodinu a již se za námi zavřely dveře kaple a byli jsme na dvoře.

Naše řadění a přepočítávání se arci neobešlo bez křiku a ran, zvláště když se ukázalo, že jeden chybí. Kontrolovalo se vše podle jmen ještě jednou, až se ukázalo, že chybí Richard Zenatý z velké světnice. S pustými nadávkami šli pro něho; nepomohla mu výmluva, že nebyl večer čten a že tudíž nemohl vědět, že má také být připraven k odchodu. Byl zbit a bit tak, že musel během jízdy ve vlaku vyměnit všechno své spodní prádlo. To zaspání se mu

nevyplatilo. Modřiny v obličejí ještě dlouho v Dachau zdobily jeho tvář. Když nás konečně měli všechny pohromadě, odváděli nás po skupinách k dopravním autům, kde se zase vyznamenal známý již surový ramenatý důstojník SS, který nás vháněl do vozu a srážel tam na zem jako dobytek. Tak srazil silného Touška na klín kterémusi našemu útlému druhu a ten ho musel držet celou cestu až na nádraží. Nesměli jsme se ve voze ani hnouti, neboť v rozích stály nad námi stráže s připravenou zbraní. Tak nás vezli spícím, mlčícím Brnem, naším Brnem přes Dornych na nádraží, kde byl pro nás připraven zvláštní vlak. Tento vlak nám připravily naše dráhy a proto nám daly osobní vozy. Jak jsme jim byli vděční za to, že jsme mohli takto aspoň trochu lidsky jeti. V oknech vlaku byly všechny záclonky zataženy, aby nebylo z peronů, které byly vyklizeny, vidět do vlaku a abychom ani my cestou nemohli snad dávat nějaká znamení. Hnali nás po peronu do vlaku velmi rychle a někteří vzadu ucítili opět tvrdost německé boty, jak nás poháněli. Sám byl jsem také přiražen takovou botou. Jen jsme v povzdálí zahlédli smutné tváře železničářů, kteří se sice na oko zabývali svou prací, ale při tom nás pozorovali. Z čekáren se lidé dívali přes okna dveří, ale nastupovali jsme až na vlárském peronu, takže nás na tu vzdálenost nemohl jistě nikdo poznat. Ve voze jsme byli usazeni těsně vedle sebe, ruce jsme museli mít položeny na kolenou a nesměli jsme se pohnouti. V každém oddělení vozu bylo několik černých strážců. Byla to smutná a zlá jízda. Vyjeli jsme ráno po čtvrté hodině směrem ku Praze. Když jsme jeli za Skalici kolem mého rodiště Chrudichrom, byli tam ještě ve spánku. Bratr se sestrou a rovněž strýc s rodinou ve Svitávce ani netušili, že jedu kolem a jak jedu. Blesklo mi hlavou, kdy asi a zda vůbec někdy tímto krajem zase pojedu jako svobodný občan.

Jeli jsme rychle a teprve za Svitavami se nám v přísném sedění poněkud uvolnilo; snad proto, že se již neobávali, že bychom mohli z vlaku vyskočit nebo jinak se pokusit o útěk anebo se s někým dorozumívat. Vozem procházela nějaká vyšší šarže SS a dělala s námi několik cviků, abychom prý se protáhli. Pak jsme mohli odkrýt i záclony, aby vlak za probouzejícího se rána nebyl tak nápadný; kuřáci si směli zakouřit, dokonce i o noviny jsme se pokusili. Více nás však zajímalo, kam jedeme. Do pověstného Dachau se nám ovšem nechtělo. Naše strážce nic nevěděly anebo nám nechtěly říci. V Kolíně jsme si mysleli, zda snad neodbočíme na Milovice, v Praze jsme snili o Pančkráci, zkrátka, toužili jsme zůstat i ve vězení aspoň doma. V Praze nás zavezli na smíchovské nádraží, kde nás brněnský doprovod opustil a nastoupili službu SS, podobní našim strážcům na Špilberku, tedy aktivní formace. Hned jsme také tu změnu pocítili v ostrosti jednání. Když k nám na Smíchově byly připojeny vozy s pražskými zatčenými, jeli jsme na Plzeň. V Plzni jsme dostali trochu neslazené černé kávy, jediné jídlo za celý den, neboť jakési tvrdé bochánky chleba nebyly vůbec k jídlu. V odpoledních hodinách jsme dorazili do Domažlic a to jsme již věděli, že naším cílem je opravdu Dachau. Zamklí jsme ujížděli průsmykem do Bavorska. Pohoda byla toho dne pěkná, takže nám bylo ve vlaku teplo, zvláště, když jsme se nesměli ze svých sedadel ani hnouti. Některé strážce si krátily dlouhou chvíli všelijakými nejapnostmi, jiné se spokojily, že sedíme. Nevyspáním, dlouhou a nepohodlnou cestou, hladem a žízni byli jsme jako rozlámání a neměli jsme chuť vnímat přírodní krásy krajů, kterými jsme projížděli.

Po půlnoci na neděli dojeli jsme do Dachau. Bylo nás přes 700 a všechny nás v Dachau přeskupili do tří dobytčích vozů táborové lokálky. Byli jsme tak napěchováni jeden vedle druhého a na druhém, že jsme stáli větši-

nou na jedné noze a nemohli jsme se ani otočit. Vzduch ve vozech byl zakrátko k udušení. Ventilací okénka dobytčáků nesměli jsme otevřít. Štěstí, že jízda trvala jen deset minut. Po zastavení vlaku na nádraží tábora jsme rychle vyskákali z vozů, neboť jsme byli rádi, že dusivá výheň je za námi. Se všech stran obklíčeni ozbrojenými SS jsme se rychle seřadili a dali se na pochod do tábora. V několika minutách procházeli jsme branou dachovského koncentráku a ocitli se na velkém, reflektory osvětleném dvoře. Tu nás přepočítali, poučili, kde jsme a že každý pokus o útěk by stráž ihned potrestala zastřelením. Pro tmu jsme mnoho z tábora neviděli, obzvláště, když jsme měli oči oslněny reflektory kolem shromážděště. Konečně nás odvedli na jeden konec shromážděště, kde nás znova seřadili; pak světla zhasla a my tu zůstali stát až do rána. Jen šarové se při nás střídali v hlídání. Byli jsme tak znaveni, že jsme klímalí stojíce; mnohý ve spánku dokonce padl a zase se vzchopil, aby to hlídající šarové nezpozorovali a neměli důvodu k „náviku“. Sami si krátili dlouhou chvíli všelijakým napomínáním, dotazováním se toho aneb onoho, čím je kdo v civilu a proč přišel do koncentráku. Kroutili hlavou, když viděli, že většina z nás jsou lidé vzdělaní a že každý odpovídal, že neví, proč byl zatčen a proč je tady. Začali naznačovat, zda pro letáky aneb podobné věci a nechtěli věřit, že pro nic za nic. To prý se tak vymlouvá každý. Na nevíňátka prý nevypadáme. Mezi sebou jsme mluvit nesměli, ale když přešel některý šara na druhý konec, tu nám to nedalo, abychom se blíže neseznamovali, kdo všechno jsme se sem dostali, neboť cestou nebylo k tomu vůbec příležitosti. Tak jsme během noci poznali, že je tu bývalý pražský primátor a ministr dr. Petr Zenkl, redaktor Ferdinand Peroufka, universitní prof. dr. Jan Charvát, ředitel parlamentní knihovny dr. Jaromír Malý, bývalý ministr dr. Ivan Markovič, poslanec dr. Moudrý, spisovatel Josef Čapek, re-

daktor dr. Václav Charvát, generál Husák, generál Němec a jiní a jiní. Ze zemského výboru moravského byli jsme zde tři: Stanislav Zavadilík, Stanislav Šulc a já. Udivovalo nás, že z českého zemského výboru nenašli jsme mezi sebou nikoho. Zavadilík mínil, že byli asi „hodnější“ než my.

S jakou radostí jsme vítali rozbřesk rána a dívali se na pěkný východ slunce kdesi daleko nad Dachau. Trochu severněji byla naše otcina, naši drazí, kteří jistě nevěděli, kde jsme a jak se nám vede. Ten ohromný sluneční kotouč zdál se nám hrůzně krásný a všichni jsme čekali na jeho hřejivé paprsky, neboť ve svých letních úbořech, sandálech a podobném oblečení byli jsme přes noc hodně prokřehlí. Pro to slunce dostal jsem i vyhubováno, když jsem se na ně vymluvil, že jsem svému druhu říkal, že slunce vychází a že nám bude tepleji. Nemohl jsem se přiznat, co jsem radil uherskobrodskému starostovi Lužovi, který sotva stál na nohou.

S ranním úsvitem začal se hýbat tábor. Nové dojmy nás zaujaly a tak jsme pomalu na únavu i zapomínali. Viděli jsme, že tábor tvoří přízemní baráky v řadách za sebou a to jeden jako druhý. Mezi řadami baráků byly ulice a mezi baráky trochu místa na nástupy s pruhy zelené trávy. Kolem dokola vysoko ostnaté dráty na vysokých betonových sloupcích a na každém sloupku elektrické světlo. Některé ostnaté dráty byly nabitý elektrickým proudem, který rovněž znemožňoval útek. Po 50 metrech od sebe stály věže, na nich stráže s kulometry a na hlavní věži nad vstupní branou několik kulometů se silnou hlídkou. Na věžičce nad těmi kulometry byly velké táborové hodiny, jediný náš měřič času, neboť hodinky, prsteny a podobné věci vězňové v táboře nosit nesmějí. Před ostnatými dráty byl ještě příkop a před ním zase několik řad nízkých ostnatých drátů a na jiné straně dokonce i potok kolem vysokého drátěného plotu. Zkrátka, opatření taková, že jen umělci v útěku se mohlo

někdy za husté mlhy aneb podobné nepohody podařit ty překážky bez úrazu překonat a stráže přelstít. Vedle stráží vězňích chodily ještě kolem drátů hlídky, za noci přirozeně početnější než za dne.

Jinak leží tábor na rovině, takže přes jeho nejzazší zeď bylo vidět jen na jednom konci vrcholy lesních stromů, jinde střechy bližších vil a nic více. Tábor byl vybudován na močálu a byl již dlážděnými cestami upraven. Na střeše velké kuchyně a skladiště byla bílou barvou namalována nacistická hesla a označení tábora — Dachau. — Když jsme se zběžně orientovali, viděli jsme, jak se začínají nám nejbližší baráky otevírat a vycházejí z nich postavy v divných uniformách. V plátcích s bílými a modrými širokými pruhy, do hola ostříhaní a s čísly na kabátcích i na nohavicích. Také všelijaké trojúhelníky měli našité na kabátech i na nohavicích pod těmi čísly. Prohlíželi jsme si je zvědavě, právě tak jako oni nás, co jsme to za přírůstek. Viděli jsme, že ti, co vyšli první, nastupují do řad a jdou do kuchyně pro kávu, kterou odnášeli ve velkých kotlech. Jinak se začali pohybovat dosti nenuceně. Byla totiž neděle 10. září a v táboře měli nedělní volno. Viděli jsme, jak odnesli pak prázdné kotle zase do kuchyně a pak se to začalo před baráky hemžit k nástupu. V desítistupech pochodovali na apel, kde zaujal každý blok svoje předem určené místo. Pozorovali jsme řadění, vyrovnávání řad, křičení, hlášení a pak zase spořádaný odchod ze shromážděného a pohyb po rozchodu mezi baráky, neboť na shromážděném tentokrát nesměli, poněvadž jsme tam čekali my na své další určení. Konečně začali se šarové více o nás zajímat.

Poznali, že jsme pomícháni se židy a proto je nejdříve od nás oddělili a různými prostocviky nás hned přesvědčili, že židé jsou na tom v koncentráku opravdu hůře. Konečně nás odváděli po větších skupinách za bránu k nějaké kanceláři. Před ní se do nás pustili holiči z řad vězňů

a rychle nás v sedě i stoje holili. Pak jsme se šli nechat fotografovat a to již po zločinecku s číslem. Obrázek s plným obličejem a ze strany. Když nás každého utrápeného takto dvakrát vzali, píchla nás na sedadle jehla do zadnice, vylítli jsme k potěšení šárů a skákali oknem ven, kde nás již čekalo nové řadění a odvádění ke skladišti se šaty. Tam jsme museli nejdříve všechny své civilní věci i šaty odovzdat a zůstali jsme jen, jak nás Pánbůh stvořil. Nechali nám jen prázdné peněženky, šle nebo opasky a nic více. Tu se nás zase ujali holiči a ostříhali nám vlasy, kde jsme jaký na těle měli. Postavili nás každého na stoličku a když nás stříhali pod pažďí, tu jsme si těmi vztáženými pažemi připadali jako opice. Stříhání šlo velmi rychle a nevadilo, zůstal-li při tom někde chuchvalec vlasů na hlavě. Byla neděle a holiči chtěli mít své volno a proto tak spěchali. Takto zřízené nás odvedli pod hromadné sprchy, kde jsme se umyli teplou i studenou vodou. Jak jsme byli té koupeli vděční a jak nás po všem tom, co jsme prožili a prostáli, osvěžila. Od té chvíle, co jsme vystoupili z vlaku na dachovském nádraží, byli jsme stále na nohou a blížilo se již poledne, ba mnozí, kdo se dostali na řadu naposledy, nastupovali ke koupání již po poledni. Když jsme se vykoupali, změřili nás a zvážili, lékař letmo prohlédl, nic nedal na choroby, zranění a jen několika se podařilo, že jim přiznal lehčí práci v punčochárně při opravě ponožek. Od prohlídky jsme nastupovali po řadě ke stolům, kde nám vydávali vězňové jednotlivé kusy spodního prádla, plátěný táborový oblek, komisi střevice a erární ponožky. Nikomu nic nepřiměřovali a dávali kus za kusem, jak jsme šli za sebou. Mezi sebou si prý to máme vyměnit. Když jsme se do toho navlékli, vypadali v tom mnozí jako hadroši. Nebylo to šito na civilní flouštku mnohého. Byli jsme zvědaví, jak do toho obléknou na příklad uherskoostrožského povozníka Juna, který vážil na 140 kg a jehož flouštku chodili

do koupelny obdivovat všichni šárové. Někteří ho chtěli potrápít poléváním studenou vodou, ale když viděli, že si to líbuje, nechali ho být. Zkrátka, byli jsme vymóděni, jak náleží a říkali jsme si, jaké štěstí, že jsme tak daleko a za dráty a že nás naši drazí anebo známí nevidí. Bylo to k pláči. Při tom nás šárové utěšovali, že se rychle do toho vpravíme, jen až nás zapřáhnou do práce a naše civilní flouštky že se tím rychle vyrovnají. Ani jsme tehdy netušili, jak mluvili pravdu.

Když jsme to jakž takž na sebe dostali, tu již nás začali seřazovat naši táboroví vedoucí z řad politických vězňů. Naším blokanem (blockältestem) — velitelem bloku byl Otto, který seděl v táboře již pátý rok; byl to komunist z Mnichova. Syna měl již na vojně. Také velitelé světnic (štubani, stubenältesti), byli podobní vězňové, každý měl za sebou již několik roků. Ti nás odváděli k nějakým barákům, kde zase jiní vězňové s námi sepisovali naše osobní data a lámali si jazyky na našich jménech, rodištích, vojenské a politické příslušnosti a podobném působení. Dobře udělal ten, kdo jim sám napsal rodná data na kus papíru a nechal to opsat, aspoň to neměl zkomolené. Počasí bylo té neděle velmi pěkné, slunce přímo páliło. Ti, kdo nebyli zvyklí chodit v civilu bez klobouku a stáli nyní dlouho ostříhaní na slunci, byli z toho jako uvaření. Však druhého dne byli oteklí tak, že mnozí ani na oči neviděli; kůže na hlavě jim popraskala a z ran tekł žlutavý tuk, zkrátka, byli k nepoznání. I do nemocnice (revírní) s tím mnozí museli. Byly to takové úžehy, jakých jsme do té doby neviděli.

Teprve po sepsání našich dat byli jsme zavedeni již před večerem do určených baráků. Odpočítali nás po řadách do jednotlivých světnic; zaujali jsme jeden blok o čtyřech světnicích (štubách neboli flügglech). Každé to křídlo skládalo se vlastně ze dvou světnic. V zadní bylo to posílekem nacpáno tak, že tam nebylo k hnutí. V přední

místností vedle postelí rovněž po třech nad sebou jako v zadní světnici bylo přece několik stolů a stoliček a pak štubanův psací stůl. Byli jsme nacpáni do nemožnosti. V každém křídle nás bylo po stovce. Dvě křídla bloku měla společnou umývárnu a záchody, takže tam za sezony nebylo k hnutí a jeden musel čekat na druhého. Jinak bylo tu čisto a také se na čistotu velmi dbalo. Teprve před večerem jsme dostali trochu jídla a čaj. Všichni hnali jsme se pak hned na kavalce, abychom si konečně trochu odpočinuli a vyspali se. Nevadilo nám, spadl-li někdo během noci z třetí posady. Ještě štěstí, že tam ulehli z nás ti nejmladší a tudíž také poměrně nejlehčí a nejopatrnější. Střední věk se uvelebil na druhých postelích a nejstarší ročníky nebo nějak choří do přízemí.

Nemile jsme byli překvapeni ranním budíčkem, který byl ve 4.20 hod. ráno. Byla ještě tma a pro zatemnění jsme svítit nesměli, stlát po dachovsku a po tmě jsme také ještě neuměli. Několik z nás muselo se rychle obléci a jít do kuchyně pro košle se snídaním. Šlo to pak podle postelí. Hned po snídání jsme se řadili před blokem do desítistupů, učili se brát „vordrmana“ a „seitenrichtunk“, zkrátka, vyřizovat se. Štubani s blokanem a šreibrem (písařem) bloku nalévali do nás to dachovské nástupové umění, jak jen mohli a přece to dopadlo na poprvé všelijak, jak jinak při velmi různém věku a ještě různější předběžné vojenské a také nevojenské přípravě ani nebylo možné. Náš nezvyk byl zesilován ještě neklidem, co s námi dále bude a co nás tu vůbec v Dachau čeká. Na apelu bylo nám vykázáno místo uprostřed mezi ostatními bloky. Naši velitelé se zase kolem nás něco naběhali, než nás aspoň trochu dostali do „richtíku“. Bylo to naše smutné pondělí, neboť hned po apelu byli jsme odvedeni do kouta shromáždění před skladíště se svršky, kde jsme utvořili obdélník ve formě podkopy, s jednou stranou otevřenou. Tam si na stůl stoupl

velitel tábora a měl k nám řízný projev. Upozornil nás, jak se tu vše přísně trestá, zpravidla zastřelením a že si nesmíme myslet, že jsme tu v nějakém sanatoriu, ale v táboře tuhé práce, která nás má přeškolit. Však jsme viděli, jak se po apelu jednotlivé bloky řadily do pracovních útvarů za vedení kápů, kteří měli svou šarži označenu na černé pásce na rukávě a velmi ostře si někteří z nich počínali vůči svým poddaným; nevadilo že byli také vězňové, ale počtění určitou důvěrou. Kápořství je chránilo před prací, horším zacházením a odtud ta jejich horlivost. Podobné pásky jako kápořské měli i blokani. Měli také černé pásky s číslem jejich bloku. Štubani a přední dělníci (vorbearbeitři) u pracovních kolon nějakých zvláštních označení neměli. Pracovalo se v dílnách truhlářských, zámečnických a jiných, pak v pískovišti, na stavbách a nejvíce na plantážích různých bylin a travin. Nejvyšší heftlinkskou šarží byli lagerälteste, kteří měli na černé pásce na rukávě velká písmena L. Ä. 1. nebo 2. V Dachau dokonce lagerälteste 1. odevzdával za celý tábor hlášení službu majícímu raportführerovi (šárovi), který pak tlumočil hlášení službu majícímu důstojníkovi SS, zvanému lagerführerovi. Stáli jsme při tom všem v pozoru. Měli-li jsme pruhované čapky na hlavě, tedy se velelo „Mützen ab!“ pak „Augen rechts“ aneb „Die Augen links!“ podle toho, na které straně stál lagerführer. Vše muselo klapnout, jinak se to opakovalo několikrát, což bylo také prostředkem k malému potýrání, nikoliv však před nastoupením do práce, aby se neztrácel čas, ale po nastoupení z práce a před odchodem do bloků, kde na čase již tolik vedení tábora nezáleželo, ale daleko více nám.

Podle pokynů velitelství tábora měli jsme se několik dní učit nastupovat a pochodovat, abychom uměli po dachovsku chodit do práce a také zpívat. Na zpěv si v koncentracích velmi potrpěli a nejvíce tehdy, když si to osazenstvo tábora nejméně prálo — před jídlem a nikoliv

před prací. Velkou radost jsme z toho cvičení neměli. Cvičili nás střídavě naši štubani. Proháněli nás pochody, obraty, nástupy po apeláku jedna radost. Pro ukrácení chvíle vždy se našel některý šára ve službě, který si přišel k nám zavelet a prohnat nás bez ohledu na to, zda takové tempo mohli všichni vydržet či nikoli. Při delších poklusech starší a neduživí zůstali vzađu, nemohli a padli. Tu se jim pomáhalo křikem a kopancem, zvláště židům, zkrátka, poznávali jsme, že jsme čísla, u nichž nezáleží, kolik nás jest anebo kolik nás zůstane. Nejhorší to bývalo za dlouhého dopoledne s nutnou potřebou. Nesměli nás pouštět a tak nebylo divu, že to někdy vypadalo na zadním konci apeláku jako po velké ranní rose aneb malém dešti. Ostatně, přípravné období k tomu prodělávali jsme již na Špilberku a na Pankráci a tak jsme si z toho konec konců, kdo jsme byli jinak zdraví a něco vydrželi, mnoho nedělali. Hůře bylo se staršími a neduživými. Zkusili na takovém cvičení hodně.

V Dachau byla hodinová přestávka na oběd. Pracovní komanda se vracela k obědu do baráků; abychom si otužovali svaly, nosili jsme všem barákům i nemocnici v táboře kotly s obědem. Odpočítali nás, aby na dva kotly byli tři nosiči, šli jsme pak pochodem ke kuchyni, vyzvedli kotly a odnášeli je podle čísel na kotlech příslušným blokům, kde „štubendienst“ na nás již čekal, přelil oběd do svých nádob a my zase jsme hned kotly odnášeli zpět. Nebyla maličkost to nosit, neboť kotly byly veliké, zařízené na způsob tepelných láhví, tedy s patřičným obalem. Prázdný kotel měl jistě přes 30 kg a plný k 70 kg. Pro ty, kdož nebyli ruční práci zvyklí, bylo nošení kotlů pravým utrpením. Držadla se zle zadírala do prstů i dlaní. Když jsme poznali obtíže nošení, radili jsme trojice vždy tak, že silnější šel do prostřed a slabší po stranách. Prostřední musel nést oběma rukama a slabší každý jen jednou rukou a mohli se pak po odpočinutí přehodit. Někdy se přehodili

na kratší vzdálenost i s prostředním, aby nemusel táhnout oba kotly celou vzdálenost. Nejtrapnější pro nás bylo, že jsme museli tyto kotly nosit i zlodějským, cikánským a podobným blokům, ale během doby jsme si začali zvykat na všechno a nelámat si vším příliš hlavu, poněvadž jsme věděli, že si tím nejen nepomáháme, ale nervově sami sobě škodíme. Razil jsem heslo, dělat vše tak, aby o nás co nejméně věděli a my abychom s lágrovými šaržemi přicházeli co nejméně do styku, poněvadž o kopance a podobné přívětivosti nebylo v Dachau jak od šarů a někdy i od heftlinkských blokanů i štubanů nouze. I u nošení menáže to někteří slízli, nesli-li špatně kotel aneb některý nešika ho dokonce upustil a tak něco vylil. Nejčastěji se to stávalo židům na schodech kuchyně, kde stál šára a rychle nás býkovcem hnál s kotly po schodech dolů. Opozdil-li se některý z nosičů o vteřinu, tu mu kotel vyklouzl z ruky a neštěstí bylo hotovo. Vedle toho, co dostali od šary u kuchyně, bylo na víc to, že museli vylitý kotel nahradit kotlem vlastního bloku a tak měli pak k obědu místo plného polo-prázdný kotel.

Kuchyně, jak jsme je poznali, když jsme chodili táboru pro menáž, byly pěkně zařízeny a čisté. Také jídlo bylo čisté, a to tak čisté, že po tucích v nich nebylo ani památky. Samé jakési zeleninové polévky z jednoho hrnce a to den ze dne. Byla-li někdy bramboračka aneb jednou i hrachová polévka, dobře udělaná, byl to pro nás svátek a dlouho jsme si to jídlo připomínali. Za to sagovou polévku jsme nemohli skoro nikdy jíst. Potají jsme to vylévali do záchodu. Dělalí jsme ovšem v Dachau chybu, že jsme málo jedli a spoléhali na zásoby vlastního tuku z domova. Rychle prchaly a my později litovali, že jsme tak hazardovali. Ale když on si nechtěl náš žaludek hned na tu koncentráckou stravu zvyknout. Ještě že nám v Dachau chutnaly večerní německé čaje, slazené cukrinem s kouskem

dostí chutného (20 procentního) sýra. V Dachau se dalo v září 1939 leccos koupit z kantiny, ale zase jsme neměli peněz. Naše české peníze nám vzali a nedali nám za ně marky. Peníze vydali jen těm, kdo měli u sebe náhodou marky a to bylo jen několik jednotlivců, kteří si pak mohli leccos z kantiny koupit, třebaš to bylo drahé, ale přece jen tehdy ještě hodnotné. My ostatní neměli jsme ani na lístky, které jsme po týdnu směli napsat domů a to jenom podle jakéhosi úředního textu, který nám nadiktovali naši štubani. V celku se z toho naši doma mohli pouze dovědět, kde jsme a že jsme zdraví. Ani o peníze jsme si na prvních lístcích nesměli psát. Z Dachau jsme psali jen dva takové úřední lístky. V druhém jsme psali, aby nám z domova nepsali, dokud jim nepošleme novou adresu. Tušili jsme z toho, že se s námi něco stane. Ale tábor ani těch lístků neodeslal a většina rodin dostala jen ty druhé lístky a to ještě až po dopisech, které jsme pak poslali z druhého koncentráku, kde jsme byli na tom po stránce dopisování s domovem poněkud lépe.

Po dvou dnech cvičení vyřadili z nás řemeslníky, kteří šli pracovat do dílen. Byli to především stolaři a s nimi se dostali do dílen i mnozí pohotoví neodborníci, kteří se tam přihlásili a zastávali práci pomocníků. Byli pěkně v suchu, nemuseli se trápit s otravným kufrováním po apeláku, ať bylo pěkně anebo přšelo, nemuseli tahat tábora obědy a byli při tom u svého zaměstnání, kde dostávali ke svačině i chleba se solí. Hůře bylo s námi pracovními neodborníky. Začali z nás vybírat na různé práce. Větší část z nás byla odvedena na kopání základů, vyvážení hlíny ze základů a budoucích sklepů, druhá část, a to ti větší postavou, byla vybrána na stěhování nábytku a podobných věcí. Jiní tahali veliký vál a válcovali ulice tábora. Zle se vedlo těm, kdož kopali základy a nosili nábytek, plné bedny a jiné věci. Bylo v táboře pravidlem, že na nováčky v práci

se šlo zhurta a hrubě, aby byli z toho řádně dolekáni a snažili se pak pracovat i bez ostřejšího dozoru. A tak naše parta kopačů základů, kde dělal tlumočnicka a tím i předního dělníka brněnský Milota, dělník z plynárny, zkusila jen což. Dohlížející SS je pořádně honili a nutili i Milotu jako jejich předního dělníka, aby je rovněž poháněl. Milota křičel na oko — mnozí ho pak neprávem vinili, že i doopravdy — pobízěl, poněvadž mu hrozili, že dostane pětadvacet na zadní část těla, nebude-li své lidi pořádně honit. Viděl, že některým to nejde, poněvadž to neumějí, neboť to nebylo jejich povolání. Chtěl proto některým pomoci a tak šáru upozornil, že jest mezi nimi i pražský primátor a bývalý ministr, aby měl na to ohled, ale zle Zenklovi posloužil. Upozornil jen šáru a ten si na něho zasedl tak, že mu museli na kolečka nakládat dvakrát tolik než ostatním a stále ho pronásledoval a vždy se při nástupu práce tázal, je-li přítomen. Zenkl dělal, pokud mu síly stačily. Někteří naši mladší bratři se nabídli, že ho na té práci potají vystřídají, ale vystřídali ho jen jedno odpoledne brněnský Porhajm. Když se však po něm šára sháněl, musel Zenkl nastoupiti znova a tak Porhajmova oběť v tomto směru byla pro něho marná. Škoda, že nám pak v Jeně Standa Porhajm, již po skončení války na skvrnitý tyfus zemřel. Býval někdy prudký, ale byl to dobrý hoch. Staří táboroví heftlínci nás utěšovali, že ta honička potrvá tak 14 dní a pak že to přejde a my že se také naučíme táborovému tempu, při němž pracují především oči a uši, podle toho, jak se který šára blíží anebo dívá. Jinak se pracuje na oko. Nebyla tedy práce v koncentracích účelem, ale jen prostředkem k týrání.

Já jsem se dostal do stěhovacího oddílu a byl jsem zařazen do čtveřice s Ferd. Peroutkou, prof. dr. Charvátkem a bývalým starostou Prostějova dr. Johnem. Byl jsem sice z nich poměrně nejmenší, ale fyzické práci nejzvyklejší.

Uměl jsem práci chytit do ruky a poradit si s ní. Jak jsem byl tenkrát svému nebožtíku otci za to vděčen, že mne jako studenta pořádně přitahoval pravidelně ke každé fyzické práci a to i té v zemědělství nejtěžší. Radil jsem potají svým druhům, jak mají takovou dvoumetrákovou skříň chytit, posadit si na ramena a nést ji. Ať jsem jim radil jakkoliv, nešlo to a byli z toho chudáci velmi utýraní, nehledíc k nadávkám dohlížejících šarů a SSmanů, kteří je vinili, že se jim nechce dělat a že jsou k ničemu. Zvláště Peroutka to po této stránce velmi odnášel. Není divu, že byli večer po takové práci celí utlučení a zničení, že jim ani jíst nechutnalo. Jedno odpoledne zvlášť silně přšelo a my nosili těžká břemena bez ohledu na déšť, až jsme promokli do slova na kůži. Tábor měl již dávno po apelu, všichni měli volno a my museli stále nosit až do tmy. Tenkrát si Charvát stěžoval, že je tak zničen, že myslí, že už to nevydrží. Při tom jsme museli běhat poklusem, když jsme nic nenesli. Ještě že neběháme poklusem i s těmi skříněmi, mínil John a na to Peroutka jen sarkasticky podotkl, že by nás jistě tak honili, kdyby se nebáli, že to upustíme a rozbijeme. Na nás by bývali ohled jistě neměli.

Jak jsme si jednoho dne oddechli, když nám bylo řečeno, že více do práce nepůjdeme a byli také odvoláni naši bratři z dílen. Převedli nás do jiného bloku, který byl dráty oddělen od bloků ostatních. Do druhého bloku převedli židy, zatčené s námi 1. září a také ostatní české vězně, kteří byli v Dachau. Byla to většina kladenských občanů, kteří sem byli zavezeni za známé zabítí německého policisty na Kladně při jakési hospodské rvačce aneb něčem podobném, poněvadž pravdy se veřejnost o tomto záhadném případě nedozvěděla. Naše červené trojúhelníky pod čísly jsme museli odpárat a dali nám místo toho červené pásky na rukáv s vysvětlením, že se to děje ve smyslu dohody protektorátní vlády s říšskou vládou. Nebudeme prý pracovat, ale bude-

me v táboře jako jacísi čestní heftlinci aneb něco podobného. Pak se ukázalo, že toto nové nařízení se vztahuje jen na zatčené 1. září a nikoliv na ostatní Čechy, kterým byly pásky zase vzaty, našity jim zpět červené trojúhelníky a byli zařazeni zase do své práce jako před tím. Měli jsme tedy zůstat v táboře jako jakési rukojmí a měli jsme si krátit dlouhou chvíli cvičením. Zřídili pro nás zvláštní malé cvičiště, které bylo dráty odděleno od ostatního tábora a spojeno branou s naším blokem. Tam jsme cvičili nejen pochodové cviky, ale také prostná. Pro jídlo tábora jsme přestali chodit, naopak, nám nyní tábor donášel jídlo až k našim brance u bloku a my si je tam odebrali, přelili a vrátili prázdné kořly. Začalo se za to více dohlížet na úklid a stlaní postelí, které musely být vyrovnány, i když v kavalciích mnoho slámy nebylo anebo byla špatná. Pokrývky musely být složeny zvláštním způsobem a neměl-li to někdo v pořádku, pan štuban mu uštědřil i několik pohlavků. Jeden štuban si zvláště na to potrpěl, takže jsme ho překřtili na „postelového fantoma“ a pro své bití byl námi nenáviděn. Neuměl slova česky a když jednou jeho „postelovou“ řeč redaktor Kommenda překládal do češtiny, mohli jsme se pod pokrývkami ukuckat smíchy, jak si z něho vtipně dělal dobrý den a on tomu nábožně a u vědomí své důležitosti naslouchal.

Za tohoto nového pořádku nebylo by bývalo tak zle, kdyby nás bývali nehonili naši němečtí heftlinkští nadřízení tolik cvičením nebo stáním před blokem. Do bloku jsme nesměli, dokud nešel do bloků z práce ostatní tábor. Na apel jsme s ostatním táborem nenastupovali, ale nastupovali jsme sami na našem cvičišti, kde převzal od nás šára hlášení; odejítí jsme však směli teprve tehdy, až se z apelu rozcházel ostatní tábor. Dokud se chodilo na práce, tu se mnozí velmi tlačili k děláni pořádku na světnici, na záchodech a na umývárně, poněvadž nemuseli jít na jinou práci.

Když však nám přestala práce, tu se mnohým z nich do čištění nechtělo a museli jsme se střídat. Býval to někdy smutně směšný pohled vidět pražského primátora, klidasa dr. Sychravu, Werstadta, brněnského aneb jiného starostu či poslance, jak se moří s čištěním záchodu aneb jinou podobnou prací. Někdy jsme šli vypomoci čistit i na jiné bloky, ale tamní bloková služba zacházela při tom s námi slušně; dali nám i kávy, poradili, jak se to má dělat a podobně. Ba i noviny dali číst, poněvadž na jiných blocích směli noviny odebírat, kdežto u nás to ještě zavedeno nebylo a byli jsme rádi, když nám dali noviny přečíst naši někteří štabani, kteří je odebírali. Aspoň tak jsme byli trochu informováni o světě. Viděli jsme, že to s Polskem dopadá zle a že bude záhy vyřízeno. Ostatně jsme to pozorovali i na polských příslušnících, které po nás přivedli ze západních krajů Polska do Dachau. Přivedli je zle zřízené, ruce museli mít skřížené za hlavou, nenechali je stát ani na apeláku jako nás, ale zavedli je do uzavřeného dvora, kde byly věznice. Viděli jsme, jak některé polomrtvé aneb i mrtvé nesou sebou tak, že měli čtyři jejich sousedé ruce i nohy zaklesnutý na svých ramenech. Slyšeli jsme z toho uzavřeného dvorečka i rány, viděli jsme, jak se tam nosí hodně rakví, zkrátka, odnášeli to zle. Ti, kdo tu torturu vydrželi, byli zavedeni do bloku, zvaného polského, a zařazeni do práce. Přibýlo záhy i nové označení a to cihlový trojúhelník s písmenem P, což značilo Poláky.

My měli červené pásky na rukávech, političtí heftlinci měli červené trojúhelníky, vyznavači bible, kteří odpírali válčit (biblforšři) fialové, práce se štítící černé, zloději zelené, cikáni cihlové, sexuálně úchylní růžové. Tak jsme byli rozděleni na kastý. Židé pod těmito trojúhelníky podle povahy provinění měli ještě podložený trojúhelník a židovští „prznilelé rasy“ měli ty kastovní trojúhelníky vystřiženy tak, že z nich byl ponechán jen okraj. Vedle

toho ti, kdož byli podezřelí z útěku, měli vyšité černé ko-lečko buď na prsou, na nohavici anebo na zádech. To znamenalo, že jakmile se takový člověk přiblížil k trestnímu pásmu, byl bez výzvy zastřelen, aby nemohl utéci. Přibýli pak ještě váleční sabotéři, kteří nosili označení K, to jest Kriegssaboteur. Ti, kdo byli zařazeni do trestních oddílů, byli v Dachau zadržováni ve zvláštním bloku a museli na nejhorší práce a za provinění dostávali nejtěžší tresty. V Dachau jsme tělesných trestů neviděli, poněvadž se dávaly tak, aby to nikdo z tábora neviděl. V jiných táborech se zase tělesně trestalo veřejně. Postrach byl před bunkry, kde se trestalo za zavřenými dveřmi. Zdá se, že v Dachau zařídili neveřejné trestání proto, že se mnoho o tom psalo, tedy aby nebylo u toho trestání tolik očí a tudíž také tolik svědků. Poličky, kopance, honění a pod. k oficiálním trestům ovšem nepatřily.

Není jistě divné, že první měsíc nesvobody, září, zdál se nám nejen nejdelší, ale také nejhorší. Byl to měsíc, v němž jsme zažili mnoho nepěkných změn a při žádné jsme nevěděli, na čem jsme anebo na čem budeme. To jsme poznávali teprve během doby, až jsme koncentráckému vzduchu trochu přivykli. Tušili jsme, že naše zatčení souviselo s vypověděním války a že nás odstranili proto, poněvadž se nás jako bývalých veřejných pracovníků, ať v kterémkoliv směru, obávali. Naše zatčení a odvezení do Dachau mělo doma zastrašit ostatní, aby se nepouštěli do ničeho dobrodružného. Byli jsme tedy takovým zaručovací prostředkem pro klid a pokoj doma. Probírali jsme to ve svých debatách ze všech stran a mínili jsme, že je-li doma klid a pokoj, mohli by nás pustit. Jak špatně jsme je znali, bylo patrné z toho, že hned po našem zatčení na Špilberku byli připraveni několik z nás odstřelit na zastrašení případných nepokojů. Naše různé logické uvažování, jehož cílem byla naše touha po propuštění, nemělo

však výsledku, neboť oni to zase posuzovali po svém. Na penězích jim nezáleželo a konec konců jsme jim v táboře nesnědli tolik, co bychom byli snědli doma; byli jsme ze svého působení jako jim nebezpeční lidé odstranění, naši přátelé doma byli tím zastrašení a tak se rozhodli nás nepustit přes to, že mnozí z vedoucích německých činitelů propuštění našim vládním činitelům slibovali a to ještě během roku 1939, ale všichni naráželi na jednoho houževnatého odpůrce — K. H. Franka.

Z Dachau odešli z nás domů jen dva, universitní profesor dr. Karel Sfloukal a nějaký mladý drogistický pomocník z Prahy. O Sfloukalovi jsme soudili, že byl propuštěn proto, poněvadž měl mít referát na sjezdu historiků ve Stockholmu. Mylně jsme tak soudili. A drogistka měl zaměstnavatele Němce a tak jsme soudili, že asi ten si ho vymohl domů. Během doby jsme poznali, že se těžko to aneb ono vysvětluje při naší odloučenosti od světa vůbec, kdy nám zbyl jen jediný styk s vnějším světem a to dopisování s rodinou. Naučili jsme se také rodiny si vážit, poněvadž jsme poznali, že nám opravdu zůstala jediným útočištěm a jediným místem, s nímž jsme se aspoň písemně mohli stýkat. Právem si naříkali ti, kdož se zapomněli včas oženit a nyní si vyčítali, proč se neoženili, že mohli být zbaveni různých starostí jak nyní tak také do budoucnosti. Vymlouvali jsme jim jejich chmůry tím, že v koncentráku už nedohoní, co zameškali a tak ať se tím netrápí a berou vše tak jak přijde, neboť jinak škodí jen sami sobě.

Netušili jsme, když jsme měli různé ty procedury v Dachau za sebou, že našeho pobytu tam bude tak na krátko. Toho krátkého pobytu bychom bývali nelitovali, kdybychom bývali šli odtud domů, ale do jiného tábora, do neznámých nám poměrů, zase všechno prodělávat znova, než se tam okoukáme, se nám nechťelo. Ale nerozhodovali jsme o sobě sami, nýbrž jiní. Již v druhé polovině září se za-

čalo proslýchat, že bude koncentrák v Dachau zrušen, že tam bude zřízena odšívovací a také rekonvalescentní stanice pro stranické oddíly z fronty; tvrdilo se, že osazenstvo tábora bude převezeno do jiných táborů a jen něco málo potřebných k udržení chodu tábora zůstane v Dachau. Netřeba připomínat, že se šířily zprávy (říkali jsme jim po vojensku z války lastriny), že přece jenom my při té příležitosti půjdeme domů, že jsou pro nás lístky na cestu již připraveny, že na sv. Václava jsme doma a podobně. Několik dní před sv. Václavem nezvyklý ruch a různé přípravy v táboře dávaly najevo, že se budeme i my stěhovat. Konečně byla určena noc, kdy odjedeme. V poledne před odchodem ještě některým našincům při odevzdávání kotlíků od oběda šára nakonec pořádně nakopal a vynadal — asi na rozloučenou; večer k nám přivedli několik heftlinků z bunkrů; přespali s námi tak, že se dole tísnili s námi po dvou na jednom kavalci. Přišli z bunkrů celí bledí, neviděli několik týdnů denního světla, nemohli proto s počátku ani denní světlo snášet a také na jídlo reagovali někteří tak, že je zvrátili. Tušili, že se jim po dlouhém spaní jen na dřevě nebude nyní na kavalcích právě nejlépe spát a že z toho spaní prvé noci mnoho mítí nebudou. Spali vskutku velmi neklidně a křičením ze sna nás dokonce probouzeli. Bylo nám jich líto, neboť jsme věděli, že přestálé útrapy se v podvědomí ozývají ze sna. Jejich líčení poměrů v bunkrech bylo hrozné, nacisticky nelidské a surové zacházení. Vždyť to byla pro nacisty jen čísla a nikoliv lidé. Říkali, když někoho v koncentráku poslali na druhý svět — a to jich bylo denně několik, že mají zase o několik nepřátel méně.

Kolem třetí hodiny ráno nás vzbudili. Všechno jsme nechali ve světnicích a nastoupili jsme jen oblečení. Převodli nás na hlavní cestu na apelák, kde nastalo počítání, křičení, kopání a podobné věci, jak měli při takové

příležitosti šarové ve zvyku, asi proto, že museli tak záhy do služby vstávat. Když nás odpočítali a rozdělili na oddíly do dvou vlaků, dali nám malinký balíček s jídlem a po páté hodině za chladné noci, kdy na střechách byl již patrný slabý mráz, nás vedli do Dachau na nádraží. Byli jsme tomu pochodu rádi, poněvadž v našich letních šatech (lázeňských pyžamech, jak jsme tomu říkali) nám bylo beztak hodně zima. Nic jsme si nedělali z rázného pochodu. Přirozeně, po cestě po obou stranách nás doprovázely stráže, které si kapesními svítilnami občas naše řady prosvěťovaly a nutily nás udržovat pořádek za pochodu. Před nádražím, než jsme nastoupili do nákladních vozů, kdož byli obratní, ulevili si rychle, bez ohledu na to, zda se někdo z civilů dívá anebo nedívá. Staří mazáci věděli, že to v dobytčích vozech vlaku zrovna pohodlné a komfortní nebude a měli pravdu. Po odpočítání nás naložili do vozů, kde jsme byli usazeni těsně vedle sebe na lavicích v krytých částech vozů. Uprostřed bylo místo pro šáru a tři SSmany, kteří se střídali v hlídání. Otevření aneb zavření dveří reguloval šára podle svého, neboť jemu a jeho strážcům při jich dobrém oblečení zima nebylo a po nás mu nic nebylo. Zkusili jsme zimy dost, zvláště ti, kdož seděli podle směru jízdy, takže měli vítr z první ruky. Nejvíce jsme zkusili s lidskou potřebou. Při malé straně museli jsme si kleknout a škvírou si ulevit. Horší bylo při velké straně. To se muselo udělat do papíru, pěkně zabalít a rukama vyhodit ven. Netřeba připomínat, jak zabalít a rukama vyhodit ven. Netřeba připomínat, jak ty ruce vypadaly, když bylo papíru málo.

Cestou jsme nevěděli přesně, kam jedeme. Mluvílo se již v Dachau o Buchenwaldu u Výmaru anebo o Oranienburgu u Sachsenhausenu, nedaleko Berlína. Sledovali jsme proto směr jízdy. Jeli jsme přes Mnichov a Norimberk, až jsme uznali, že odbočujeme směrem na Výmar.

Také z hovorů našich strážců, když uvažovali, jak daleko je to z Výmaru do tábora v Buchenwaldu, jsme poznali, že cílem naší cesty je Buchenwald. Z hovoru stráží jsme poznali, že od nádraží je do tábora asi 9 km, tedy dvě hodiny cesty. Těšili jsme se, že ještě večer tam dorazíme a trochu se na kavalcích pod pokrývkami z té cesty vzpamatujeme, poněvadž stráže odhadovaly, že po doprovodu nás do tábora mohou být do půlnoci zpět na nádraží. Přijeli jsme na nádraží ve Výmaru k osmé hodině večer a začalo právě pěkně pršet. Měli jsme v našem voze balíky se spodním erárním prádlem pro nás a již jsme si to rozdělovali, jak to ponese. Ale najednou nám balíky z vozů odebrali a vozy z obou stran uzavřeli, postavili kolem stráže, které pohrozily zastřelením, pokusí-li se kdo v noci dveře otevřít anebo vůz opustit. Poznali jsme, že tu máme zůstat do rána. Pěkné nadělení; takové chladno a my v tak lehkém oblečení. Udělali jsme to tak, že se nás seskupilo vždy několik dohromady, jak to dělávají ovce, abychom se společně ohřívali a mohli si aspoň trochu zdřímnout. Dala nám ta noc co proto a byli jsme rádi, když jí byl konec. O tom, jaké potíže jsme měli s lidskou potřebou, ani se nezmiňuji. O jídlo se nám rovněž nikdo nestaral.

K sedmé hodině ráno otevřeli vozy, vyvedli nás z nich před nádraží, kde jsme se asi hodinu řadili — stáním. Dostali jsme se prostydlí z deště pod okap. Poprchávalo stále a my zkrhli z vozů roztráslí jsme se nyní zimou tak, jako bychom měli všichni třesavku. Zuby nám cvakaly jako kostlivcům. Musel to být na nás velmi smutný pohled. Snad proto také kolem nás tak obyvatelé utíkali a ani se po nás neohlédali, ačkoliv jsme viděli, že z domů za záclonami nás zvědavé oči pozorují. Jakýsi velmi vysoký důstojník SS se na nás přišel podívat, ale brzo odešel. Snad i on měl toho pohledu na nás záhy dost. Ku podivu, ani

šarové tu ve městě na nás tolik nekřičeli, ale za to si to pak cestou vynahrazovali. My, co jsme byli jinak zdraví a jimž pochod nedělal těžkosti, byli jsme rádi, když jsme se celí zkřehlí po hodinovém stání dali na pochod a nelitovali jsme ani, že to byl pochod ráznější. Invalidy a neduživé odvezli do tábora přikrytými nákladními auty, ale i tak zůstalo mezi námi dosti těch, kdo nemohli rychlý pochod snést, mnozí přitom byli stíženi různými žaludečnými nehodami, podobnými kolikám. Při těch opatřeních, jaké jsme cestou v tomto směru měli, nebylo divu. V několika vozech vůbec nedovolili na stranu a přikazovali pustit to do kalhot.

Záhy od nádraží jsme zabočili ven z města a šli jsme většinou mezi budovami kasáren. Viděli jsme, jak vojáci pilně cvičí. Když uviděli náš velký transport, šli se na nás podívat, ale mimo nějaké mračné tváře, sem tam nějakou hrozbu pěstí, chovali se k nám celkem klidně. Snad na ně působil náš opravdu zbědovaný stav. Byla tato jízda z Dachau do Buchenwaldu mnohem horší cesty ze Špilberku do Dachau. Po obou stranách cesty byly rozestaveny těsně hlídky SS, takže jsme si připadali jako zajíci v poslední velké léči. Kdo zůstával pozadu, byl nemilosrdně popoháněn a tak jsme klesajícím pomáhali, jak jsme mohli, abychom je ušetřili ran aneb hulákání. Když jsme část hlídek přešli, nasedly tyto do přípravných aut, předjely nás, rozestavily se znova a tak jsme šli stále řetězem hlídek, které se vzadu za námi rušily a vpředu nadstavovaly. Z hlavní silnice jsme pak zabočili na cestu lesem do tábora. Cesta byla betonová a kolem ní krásný les. V zátočinkách nás někteří šarové, jak jsme šli, fotografovali. Tak jsme se konečně kolem nedaleké Bismarckovy rozhledny přiblížili k táboru. Dorazili jsme k bráně vnějšího zabezpečení drátěnými překážkami. Brána se nám otevřela a my vešli do vnějšího tábora, kde byly

kasárny SS, různé kanceláře, budovy velitelství a pod. Viděli jsme, že je zde mnohé teprve ve stavbě a poznali jsme to pak i na táboře samém, že se teprve dostavuje. Proto o pořádné spousty bláta nebylo zde nikdy nouze. Řvaní a hulákání, násilné pohánění nás uvítalo velmi názorně.

Dorazili jsme k vysoké bráně pro vězně tábora, nad níž byl nápis: „Recht, Unrecht, über alles ist Vaterland“. Zelezná brána se otevřela, zazněl známý povel: „Mützen ab!“ a hned se ozvalo křičení šarů, abychom šli vyrovnaně, ač brána byla pro desítistupy úzká, a již jsme vcházeli na nádvoří vlastního tábora, obehnaného ostnatým drátem i dráty s elektrickým proudem podobně jako v Dachau. Také hlavní věž nad bránou s kulometem i strážní věže kolem tábora byly hlídány podobně jako v Dachau. Jen zdi kolem tábora nebylo.

Na apeláku postavili nás zvlášť, a odvolali od nás i naše dosavadní heftlinkské vedoucí; čekali jsme, co s námi bude. Viděli jsme, že tábor je na mírném svahu, takže z apeláku bylo vidět do rozlehlé náhorní roviny, lemované vzadu Duryňským lesem. Kolem dokola byl les, ba i kus lesa byl zarámován dráty do tábora. To tedy bylo lepší než v Dachau, kde jsme neměli výhledu vůbec. Viděli jsme několik obcí, vlaky, jedoucí krajinou, zkrátka, přece jenom kousek života a přírody. Unavení cestou neměli jsme mnoho chuti vnímat krásy okolní přírody, když nám tábor přichystal ještě jinou přivítanou. Abychom asi viděli, jaký je pořádek v Buchenwaldě, předvedli nám hned ukázky trestů. Několik heftlinků mělo býti potrestáno ranami na zadnici. Přinesli si sami stůl jako korýtko, do něhož si každý postupně lehl, dva šarové ho pak chytili za hlavu a přidržovali, aby se zadnice hodně vypjala a jiný šara začal vyplácet silnou rákoskou, až to žuchalo. Bitý začal křičet a nařikat, že je nevinen, ale šarové ho drželi tak dlouho, až dostal svoje. Po něm jiní, až byla celá výplata

hotova. Sazba byla od 5 až do 75 ran. Někteří byli pevní, nevydali za bití a ani po něm hlásku, jiní — zvláště cikáni — skučeli ještě po výprasku a všichni museli pak za výplatu poděkovat službu majícímu důstojníku. Při prvých ranách obyčejně bitý mlčel, při páté, šesté začal naříkat, ale po dvanácté již jen hekal. Bylo toho na poprvé trochu mnoho na naše znavené nervy a tak není divu, že se někteří z našich řad při té výplatě porouchali, zvláště ti, co stáli v prvých řadách a přímo na surovou výplatu viděli. Předě mnou stál ředitel zlínských jazykových škol, jinak pevný Vlček; najednou vidím, jak padá, zachytil jsem ho v pádu — omdlel. Za krátko se vzpamatoval a stýskal si, že se nemohl na tu výplatu dívat a že nárek vyplácených mu přímo drásal nervy. Jak jsme byli rádi, když nás konečně odvedli ke koupání. Vedli nás službu mající blokani. Koupel nás opravdu osvěžila. Vůbec koupání jsme si jak v Dachau tak i pak v Buchenwaldu nejvíce libovali a většina nás je ani jednou nevynechala. Byli ovšem i někteří, kteří se koupání vyhnuli, když jen trochu mohli. Necháпали jsme proč, poněvadž zdravotní důvody mluvily pro ně a kdo se uměl vykoupat, ani za nepříznivého počasí se nemusel bátí nachlazení aneb něčeho podobného.

Po koupeli část z nás byla odvedena do bloku 46, kde byli bratři, podobní nám. Byli to bratři, kteří byli zatčeni 1. září jako my. Byli z Plzeňska, Českobudějovicka, Písecka, Jindřichohradecka, zkrátka, z českých venkovských okresů. Měli jeden blok, byli ve čtyřech křídlech a nebylo jich ani 60 na světnici. Doplnění částí našich, přiblížili se tak 70 na křídle. Dostali se tam někteří brněnští a byli tam spokojeni. Byli uvítáni velmi bratrsky; bratři jim dali najíst, hned jim ukázali postele, do všeho je zasvěcovali, takže si tuto pohostinnost neobyčejně cenili a vážili. Blokanem byl jeden z nich a to jindřichohradecký starosta, lékárník dr. Rösch. Býval aktivním důstojníkem u jízdy

a sloužil čas i v německé armádě, proto velitel tábora na něho s počátku dosti držel a jinak ho netituloval než starosta. Ostatní blokani mu říkali vrchní starosta. Byl nebojácný, věděl si ve všem rady, ale svobody se — žel — nedočkal. Všichni jsme jeho skonu lítovali a litujeme.

Nám ostatním byl přidělen právě dostavěný blok sousední číslo 47. Jak jsme byli příjemně překvapeni, když nás vítal jako náš budoucí blokan poslanec a starosta Čes. Budějovic dr. Al. Neumann a jako jeho zástupce písecký okresní hejtman dr. Mareš; jejich písařem byl tajemník budějovického starosty Václav Beran. — Hned jsme poznali, že na Röschově bloku máme své druhy, mezi nimiž jsme našli plno známých a tak vítání a seznamování nebralo konce. Naši noví velitelé a s nimi i bratři z bloku 46 pomáhali nám překonávat první obtíže a zasvěcovali nás rychle do života tábora; dozvěděli jsme se, že s počátku také pracovali na stavbě jako my a byli rovněž podobně proháněni, pak však byli od práce osvobozeni s tím, že si vymohli od velitelství tábora jakousi samosprávu potud, že vedoucí bloku i světnice budou z nás. Dosud byl Neumann zástupcem Röschovým, nyní naším blokanem. Měl však s námi mnoho práce. Viděl, že jsme hladoví, neboť tu trochu jídla, co jsme v Dachau dostali na cestu, snědli mnozí ještě ve vlaku během dopoledne a pak nebylo nic. Bratři ze 46. bloku sehnali nám něco od svého oběda, co si odtrhli od úst, a donesli nám to do světnic. Byly toho tak dva talíře pro stůl, kde nás sedělo 18, ale byli jsme spokojeni i těmi několika lžícemi teplé nudlové polévky. Mísa i s lžící šla od jednoho k druhému, každý snědl několik lžic a dal dále. I něco chleba nám donesli, zkrátka, dali co mohli. Cítili jsme, jak je to docela jiné, když jsme mezi svými a jak jsou i oni rádi, když nám ve společných útrapách přece jenom mohli něčím pomoci. Nejvíce práce měl s námi bratr Neumann. Ale klidný, usměvavý, nic si

z toho, nečlal a zařizoval s pomocí svých druhů, čeho bylo třeba. Když viděl, jak jsme hladoví a že máme dostat jídlo teprve druhého dne, neboť toho dne nebyli jsme vzati v Buchenwaldě ještě do stavu, šel za nás orodovat, abychom dostali aspoň něco k večeři. Podařilo se mu sehnat nám každému kousek chleba, německý čaj a kousek sýra. Jak jsme si na tom pochutnali a byli za to Neumannovi nesmírně vděční. Bylo to zase něco teplého po dvou dnech.

Byli jsme ubytováni ve čtyřech křídlech. Dvě křídla byla v přízemí a dvě v prvním poschodí neomítnutého baráku. Každé křídlo mělo dvě světnice a to obytnou a vedle ní ložnici. Ložnice byla oddělena od obytné místnosti, kde bylo 7 stolů, 4 velké, kam se nás muselo srovnat až 18 a 3 menší, kde jich sedělo po 12, později jich sedělo u stolu až po 37 a museli se střídat při jídle. Ložnice měly kavalce vždy dvě řady těsně u sebe, pak malá ulička a zase dvě řady kavalců, zase ulička a další dvě řady. Pak ještě u čelních zdí a všechny po třech nad sebou. Vždyť nás připadlo na některou tu štubu až po 105, tedy hezká hromádka lidí. Ve štabě v přízemí byli většinou Jihlavané a Třebičané a velitelem byl určen nadporučík Josefus, po jeho odchodu Černo; na štabě B, zvané hanácké, podplukovník Jiříček, pak kapitán Fusek, po něm profesor náboženství Horák a řídící učitel Doležal, v prvním poschodí na štabě C, pražské, Benda, po něm Fiřt, na zadní štabě D, brněnské, poslanec Fr. Toušek, po něm já a po mém odchodu Urban. Tak byla zavedena naše vlastní samospráva. Dali jsme se všichni horlivě do práce, aby nám čas lépe ubíhal a abychom ho nějak využili. Ferdinand Peroutka četl noviny, ale když ho to unavilo, opatřila si každá světnice své novináře. Směli jsme totiž odebírat jen německé časopisy a tak jsme si to ve štabách zařídili, aby do každé docházely několikery. Majitelé je půjčovali novináři, který z nich udělal výklad těm, kdož německy ne-

uměli anebo noviny čísti nemohli. U nás Brňáků to dělal dobře a vtipně redaktor Komenda. Chtěl však mít u toho naprosté ticho a tak se časem s osazenstvem nepohodl a nechal toho. Nějaký čas nám to dělal z pražské štuby dr. Rađa, ale i ten toho nechal, načež jsem až do svého odchodu dělal noviny pro obě štuby já. Také na jiných světnicích se to během doby vystřídalo. Vedle novin byly pořádány po celou zimu 1939/40 přednášky ze všech oborů. Některé byly velmi pěkné a poučné, jiné zábavné, podle toho, kdo přednášel a jak svou přednášku a její cíl pojal. Vedle přednášek byly pořádány zábavné večírky s ukázkami lidových i uměleckých písní. Tak jsme měli večery slovácké, hanácké, jihočeské i jiné. Některé byly nejen velmi pěkné, ale také cenné. Velmi užitečné byly jazykové kursy, vedené odborníky. Nejvíce bylo kursů němčiny, ale i francouzštiny a angličtiny. Zvláště anglickým kroužkům za vedení neúnavného učitele angličtiny z obchodní akademie v Uh. Hradišti prof. Konečného se dobře dařilo. Ovšem museli jsme se učit tajně a měli jsme vždy přichystány německé knížky, abychom jimi přikryli naši angličtinu, kdyby nás někdo překvapil. Litovali jsme, že jsme nenašli tak schopného a neúnavného učitele ruštiny jako byl profesor Konečný. Měl svůj předmět rád, dovedl nám ho podávat a nás také při učení držet. Neochaboval sám, byl vytrvalý a tak se museli držet i žáci. Škoda, že později nám tábor přednášky, kursy a podobné věci zakázal, takže zůstalo jen při německých kursech. Dály se pokusy i o zavedení táborového zpravodajství. Vzal si to na každé světnici někdo na starost; říkali si „tabu“ (tisková agentura Buchenwald), a scházeli se každého dne před večerem k ověřování zpráv, které si sehnali z tábora aneb z dopisů. Večer před spaním podávali na kavalci zeň svých zpráv. U nás se toho ujal Václav Hanák, dělal to dobře, ale časem toto zpravodajství zaniklo, poněvadž jejich zprávy

o událostech v lomu i jinde se vždy neutajily a tak z toho mohli mít na konec zpravodajové i nepříjemnosti. Ztěžovali jsme Hanákovi zpravodajství na konec sami tak, že toho nechal. Vydržel jen předseda Košut, který svým basem každého večera zpravodajství zahajoval táhlým — tabú, tabú. Po Hanákovi to několik dní dělal redaktor Koch, ale pak zaniklo docela. — Hanák i jiní měli za toto zpravodajství nepříjemnosti s gestapem i po svém propuštění. Ale dostali se z toho.

Byli jsme ve světnicích i ložnicích pořádně nacpaní, takže to bylo i příčinou mnohých osobních nedorozumění znervosnělého někdy osazenstva. Mnozí zapomínali, že svou nervositou, dávali-li jí na jevo, škodí nejen sobě, ale i ostatním, ale v takovém prostředí a za takových okolností bylo těžko všechno zařizovat tak, aby vůbec k nějakým nedorozuměním nedocházelo. Někteří i školení lidé začali si libovat ve hrubém způsobu vyjadřování; chtěli snad vypadat „koncentrácky“, ač jinak to byli zcela rozumní a vtipní lidé. Nejhůře bylo s těmi, kteří byli od přírody horké krve. Takoví vybuchávali velmi prudce a bylo z toho občas velmi živo v celé štubě. Ani nástup ke spaní se nedál vždy tak, jak by bývaly naše nervy vyžadovaly. Přecpaná ložnice k tomu ještě napomáhala. Vedle různých legrací, přinesených z vojny, bývaly to někdy velmi „různé“ rozhovory na slavníku. Zakřikovali jsme to, jak jsme mohli, ba přišli jsme na myšlenku, že před spaním bude vždy někdo něco zajímavého vypravovat ze zkušeností svého života. Začalo se tím, že vyprávěli ti, kteří byli na studijní cestě v Rusku anebo v Rusku i pracovali. Dobře se to poslouchalo a postupně i usínalo, ale pak se to začalo zvrhat v politicky zaostřené debaty, až se i tyto šplechty na slavníku také rozbily a zůstalo jen při náhodných večerních debatách, rozumných i nerozumných, podle nahodilosti. Někdy to odnášel pro své chrápání Richard Ženatý, jindy Vilda Vidlák,

zvaný noční kavárník, poněvadž raději spal ve dne než v noci. V noci býval totiž nejživější a pokud to šlo, shromazďoval kolem sebe kroužek debatérů o všem možném a vysedávali někdy i přes půl noc. Zvláště v zimě docházeli do jeho nočního kroužku i Pražáci. Bývaly z toho obavy, že to odneseme, až na to vedení tábora přijde. Zmírnilo se to, když jsme se dozvěděli, že nahoře o leččems vědí. Vilda nejraději rozebíral jako starý španělský válečník vojenskou situaci a také bedlivě sledoval moje referáty z tisku, když jsem ukazoval postup vojsk na mapě, kterou jsme si vystříhli z novin, a kde postup vojsk mi velmi pečlivě zakresloval Toušek barevnými tužkami pro lepší názornost. Vlček zase mi ty mapy podlepoval a barvil jemně jednotlivé státy, aby je bylo možno dobře rozeznat a my tak mohli vše pozorně sledovat.

Byli jsme při tom věcní a to tak, jak tisk aneb zvláštní zprávy rozhlasem nám to dovolovaly. Jak to na nás působilo duševně, netřeba po neočekávaných rychlých porážkách Francie připomínat. Poznali jsme z toho, jak byla Francie nejen vojensky, ale především mravně špatně připravena. Mysleli jsme si, že nyní francouzští učitelé okusí správnost své neblahé resoluce, že raději otroctví než válku. To byla ovšem špatná výchova pro brannost národa i pro obranu národa. Dokonce někteří věřili tisku, že po Francii bude i Anglie tak rychle vyřízena a byli jsme pak opravdu překvapeni jejím odporem a pevnou vůlí nedat se. Usoudili jsme, že zde na sebe narazily dva národy, schopné organizace, boje a tudíž i odporu. Věděli jsme, že tento boj se musí skončit jen jednoznačně a to buď vítězstvím jednoho anebo druhého. Sledovali jsme v tisku důkazy, jak čas pracuje pro oba, totiž každý z nich dokazoval, že pro něho, ale usoudili jsme z toho, že se zatím oba připravují pro rozhodný boj, v němž může zvítězit jen jeden a druhý musí být naprosto poražen. Nemohli jsme dobře pochopit s po-

čátku v celém tom zápase úlohu Ruska. Komunisté nás ujišťovali, že Rusko nezklame a do války půjde. Zatím ovšem Rusko z toho získalo bez boje ty kraje, pro něž, kdyby si bývalo ty země bralo za jiných okolností, bývalo by se jistě dostalo do války s Německem na prvním místě. Vždyť šlo o Baltické moře, na němž vedle Ruska vždy mělo svůj zájem i Německo. Než Rusové využili vývoje a dostali vše, co s hlediska politického i vojenského potřebovali. Překvapil nás vstup Itálie do války. Poslouchali jsme zpupnou řeč Mussoliniho z římského náměstí na apelu koncentráku. Bylo nám dokonce dovoleno si při tom sednout a zakouřit, což bylo něco nevidaného. Vůbec v té době vše v táboře jaksi povolilo a i ostatní heftlinci si libovali, že se s nimi zachází lidštěji. To bylo v době, kdy konečné vítězství viděli Němci na dosah ruky a kdy se zdálo, že Itálie vstupuje do války jen proto, aby se zúčastnila dorážky a mohla tak uplatňovat své územní a mocenské nároky. Němci dokazovali, že opravdu situace v Evropě je taková, že konečné vítězství Německa je nejen nesporné, ale také blízké. Ostatně rychlá kapitulace a přijetí ponižujících podmínek příměří Francií a to i v koloniích o tom rovněž svědčily. I tu podala Francie důkaz svých naprosto neurovnaných poměrů. Francie i jako stát i jako národ asi potřebovala takovou ránu, aby se mohla aspoň mravně vzpamatovat. Co jsme se mezi sebou o tom všem nadebatovali a narozbírali vnitřní situace Francie! Někteří byli z toho všeho tak skleslí, že nevěřili v dobrý konec války, než vážnější však upozorňovali na zkušenosti poslední světové války a tvrdili, že každá válka je řadou vítězství a porážek a že záleží jen na tom, kdo vyhraje a kdo bude poražen naposledy. Nechtěli jsme si připustit, že bychom se měli vrátit domů do poměrů, za nichž bychom zůstali v dosavadním otrockém německém područí. Věděli jsme dobře, co by nás všechny a vůbec celý národ čekalo. Stali bychom se nejen my, ale i ostatní

porobené národy národem otroků. Byl by to vlastně veliký koncentrák pod týmiž dozorci, pod nimiž jsme trávili své neutěšené chvíle nyní v Buchenwaldu, v Dachau, Oranienburgu, v četných věznicích a menších koncentračních táborech na různých místech Velkoněmecké říše. Věděli jsme, že v českém národě by vedle nacistů rozhodovaly různé fašistické a vlajkařské stvůry, které hned po obsazení naší vlasti pořídily Němcům i seznamy politicky Němcům nebezpečných českých lidí. Věděli jsme o těchto fašistických seznamech ještě před zatčením, neboť jsme byli na ně upozorněni. Jejich kusá část se našla po porážce Německa a málem by bývaly z nich horké hlavy ještě udělaly seznamy — nikoliv fašistických obětí, neboť většina z nich byla nejen zavřena, ale v koncentracích umučena (odb. učitel Širotek a j.) —, ale dokonce fašistů, ačkoliv trpký osud, který osoby v seznamu uvedené stihl, svědčí hned na první pohled o udavačství.

Za takových okolností a výhledů do budoucnosti plynul náš život v koncentráku. Do vánoc roku 1939 jsme věřili, že se přece jenom dostaneme domů jako celek. Jednotlivci sice odcházeli, ale věděli jsme, že jsou to jen jednotlivci, kteří z různých důvodů byli propuštěni jako jednotlivci a nikoli jako celá akce. Zprávy z domova v tomto směru byly rovněž nadějně a když došly koncem týdne vždy dopisy, naše bloky se těmi nadějnými zprávami jen hemžily. Přirozeně podáním se zprávy ještě zkrášlovaly. Když došlo k pražským universitním událostem 28. října a pak k 15. listopadu, mnozí si nechtěli připustit, že by to mohlo mít vliv na naše propuštění. Namlouvali jsme si, že je to epizoda, že mohou zavřít ty, kdož se toho zúčastnili anebo měli s tím něco společného, ale nás že určitě pustí. Ba ani epidemické choroby — zvláště úplavice začala v táboře počátkem listopadu zle řádit — podle našeho nám návrat domů nemohly zkazit. Plnili jsme proto

profylaxní pokyny moudrého prof. Charváta i ostatních našich lékařů na jednotlivých šhubách velmi svědomitě, poněvadž jsme věřili, že kdyby se vyskytla úplavice u některého z nás, museli bychom pak zůstatí v karanténě a nesměli domů. Vždyť jsme byli třikrát očkováni proti tyfu a pak na nás poprvé zkoušeli trojí očkování proti úplavici a sledovali na nás reakci tohoto očkování. Než ubíhal den za dnem, odešel domů i prof. Charvát, jehož odchodu jako velmi svědomitého a rozumného lékaře jsme všichni litovali. Blížily se vánoce a my stále seděli v koncentráku. A tak se začali i ti největší optimisté léčit ze své iluze, že se můžeme nějak brzo dostatí domů. Přijali jsme proto s výsměchem pak i návrh potrhlého dr. Pecháčka, který i jinak nám nadělal velmi mnoho vážných nepříjemností, abychom poslali naši vládě telegram, aby nám poslala sanitní vlak a odvezla nás někam jinam, kde bychom byli mimo nebezpečí nákazy a tím měli nerušenou možnost návratu. Ale i z toho patrno, jak některé naše mozky pracovaly. Měli jsme z vánoc strach. Jak je prožijeme po prvé v koncentráku, daleko od svých milých? Ale čím více se blížily, tím více jsme se s nimi smířovali. Na konec jsme je přijali odevzdaně a usoudili jsme, že doma budou mít naše rodiny ty vánoce mnohem smutnější bez nás než my. V zahradnictví jsme si nechali udělat pěkný vánoční stromek, který jsme si o Štědrém večeru rozsvítili, v kantině jsme dostali koupit jablka, a ing. Bouček zhotovil pěkný Betlém, biskupský vikář Heral měl štědrovečerní proslov a slovácký kroužek zazpíval nám štědrovečerní písně, takže na konec vyzněl Štědrý večer slušně. Podobně oslavily Štědrý večer i ostatní naše šhuby. Na ostatních blocích nepořádali nic. Jen v některých blocích měli místo vánočních stromečků zavěšeny vodoprovně jehličnaté věnce s několika svíčkami. K jiným radostem neměli důvodu. Vánoční hostina byla koncentrácká. Jen na Boží hod vánoční jsme dostali německý

lidový salám, maso a více chleba. Stromeček pak stál i s Betlémem několik dní na skříní. Mnozí jsme zažili tak první vánoce v životě bez sebe menších dáreků. Tedy vánoce těch nejchudších. V dřívějších letech dostávali heflinci ke Štědrému dni i jakési vánočky. Ale tentokrát to byly první vánoce ve válce a tak vyzněly jen válečně, to jest chudě. A hned po vánocích přikvačil Nový rok zase bez velkých biahopřání tak chudě jako vánoce. Na víc nebylo žádného přilepšení z koncentrácké kuchyně. Na 46. bloku u Rösche uspořádali silvestrovský večírek s Röschovými narozeninami. Mohla účinkovat i malá koncentrácká kapela. Za jiskrné zimy po večírku v náladě naprosto střízlivé jsme uléhali, abychom ráno v koncentráku uvítali nový rok. Štuban Toušek s obhájcem Zlína řed. Vlčkem — uspořádali nám o půl noci překvapení. Připravili s pomocí prof. Houdka, který měl noční službu, čaj, vzbudili nás k čaji a zatím co Brůžek humorným způsobem se loučil se starým rokem a vítal nový rok, popíjeli jsme čaj, pak si pográtulovali a šli dospávat druhou půlku v novém roce. Jinak nás svátky vyléčily z touhy domů. Po vánocích jsme začali věřit zprávě, kterou dostal dr. Gustav Loubal od svého zástupce krajského vedoucího z Brna, že s naším návratem možno snad počítat na jaře, někdy v červnu, nezkrátí-li to nějaké události. Konec konců potřebovali jsme po zklamaných vánocích nějaký termín a tu byl termín, sice hodně daleký, ale přece jenom termín. Je přirozené, že i po vánocích kolovaly dále mezi námi latriny, že půjdeme brzo domů. Ta tuhá zima nás k tomu jen doháněla. S nadějami, třeba zase lichými, se to lépe snášelo, zvláště když při tom byla tak mizerná strava (řepná polévka a pod.), že jsme začali při rychlých úbytích na váze o sebe se i obávatí.

Ta zima byla pro nás nepříjemná po několikastránci. S počátku jsme byli stále vedeni ve stavu jako dachauští i s dachauskými čísly, ale také stále jen s let-

ními dachauskými obleky, ač celý buchenwaldský tábor mimo nás již chodil ve svetrech a v zimních oděvech. V listopadu bylo nám dovoleno napsat si o teplé prádlo a svetry domů a když jsme věci dostali, aspoň tím jsme se trochu chránili před zimou. Konečně došly pro nás z Dachau zimní kabáty a pak i ostatní šaty a my byli z nejhroššího ven. Kdo neměli vlastních svetřů, dostali erární, ale v zimě je museli táboru zase odevzdat, poněvadž se musely poslat vojákům na frontu. Kdo měli vlastní svetry, byli na tom dobře. Za chleba nebo i za peníze daly se koupit svetry, šály, rukavice i od ostatních hefflinků — ovšem pod rukou. K jaru bylo hajednou dovoleno, že si můžeme od tábora koupit erární svetry a také pokrývky. Škoda, že to nebylo možno hned na počátku té zimy. Naříkali jsme my, kteří jsme nemuseli stále pracovat, ale hůře bylo s těmi, kdo v té zimě museli ven za práci. Někdy pomohla znova se šířící úplavice, že za velkých mrazů se nepracovalo, ale o to byla zase horší strava. Asi proto, že se nemohla vykázat protihodnota v práci. Jinak se ovšem vysvětlovalo, že za tuhých mrazů nemožno zemáky i jiné potraviny do tábora dovážet, poněvadž by to cestou zmrzlo a tak zůstávala jen ta nešťastná řepa jako jediné východisko z nouze. A tak nás trhala zima i strava společně. Kdo se mohl divit cikánům i jiným hladovým, že snědli každý odpadek ze smetiště a hnojiště, na který přišli. Schovávali se za sudy se smetím a bylo vidět jen jejich ruce, jak se hrabou v odpadcích a snaží se jimi zahnat aspoň na chvíli hlad. Nepomáhalo ani bití, byli-li při tom přistiženi, nedělali si mnoho ze žaludečních poruch, které si tím způsobovali. Kdo nezkusil stálý pocit hladu, neví co je to, opravdu hlad. Jen velmi silná vůle pomůže ho aspoň trochu ukrotit. Naše zima v koncentráku roku 1939/40 byla hladová, jak náleží. Nezapomínejme, že jen mimo nás 700 ostatních 12.000 muselo při tom pracovat. Snad i ten vysoký stav, který v létě

klesl na 8.000 — v Dachau nás bylo jen na 5.000 —, byl také příčinou toho našeho zimního hladovění, ačkoliv později stouplo zajatci osazenstvo tábora i přes 30.000. — Ani zimou jsme tak netrpěli, jak ještě povím, všichni stejně.

Osazenstvo buchenwaldského tábora bylo rozděleno po blocích podobně jako v Dachau, také označení druhů byla stejná. Jenže zde bylo více hrubé a těžké práce, poněvadž tábor se dostavoval. A tak ti, kdo museli vykonávat právě ty nejhrušší práce, ať v lomu aneb při stavbě uvnitř tábora, byli na tom nejhůře. Vedle židů, s nimiž se tu zacházelo hrozně, že zprávy o stavbách za egyptských faraonů byly proti tomu ničím, zkoušeli i ti, kdož byli z trestu zařazeni do trestních oddílů čili t. zv. štrafky, pak bloky zlodějů a cikánů. Političtí, z nichž většina pracovala v dílnách, kancelářích tábora i skladištích anebo byla kápy anebo aspoň předními dělníky, byli na tom poměrně nejlépe — nás ovšem vyjímaje. Těžce museli pracovat i Poláci, kteří tu v zimě prošli utrpením, jemuž snad očištec se může vyrovnat. Bylo to v dobách, kdy Německo začalo dělat v Polsku i vnitřně pořádek a do tábora byli dováženi ti, kdož se prý vůči německému obyvatelstvu v Polsku nějak provinili. Pro jejich příjem byl vystaven celtový tábor v malém, ostnatým drátem ohraničeném táboře v levé části apeláku. Sem je přivedli již cestou řádně zřízené, koupali je v kádích, kam je házeli nahé, venku ve studené vodě a drhli rejžáky na holích. Pak je ubytovali v lehkých letních šatech ve stanech na holých dřevěných pryčnách s jednou pokrývkou. Jíst dostávali jen jednou denně a to ještě někdy jim jídlo z kotlů vylili na zem a měli radost, jak to hltají ze země i s hlínou, blátem, sněhem, ledem, zkrátka, se vším možným. Není divu, že malý lágr, jak jsme mu říkali, byl dlouhou dobu hlavním zásobitelem mrtvými, zmrzlými, ubitými, oběšenými a pod.

Mohl to vydržet jen člověk železného zdraví a naprosto nezlomné vůle. Z bromberských (bylo jich asi na 500) nevyšel odtud ani jeden. Čekali jsme, jak dlouho bude to jejich trýznění trvat; až je z toho vysvobodila jedna vyšší zdravotní prohlídka. Najednou stany zmizely a zbylí Poláci byli usazeni do bloků a zařazeni tak do normálního táborového života s údělem těžké práce. Než pracovat Poláci uměli a za krátko si je jako pracovníky tábor líboval. Nebyli do tábora dopraveni všichni Poláci najednou, nýbrž po částech a jejich příliv trval až do jara, kdy přišlo hodně polské inteligence a to právníků, lékařů, starostů obcí, úředníků i jiných povolání. I oni prošli krátce malým táborem a pak byli přiděleni na práce. Bylo sem dopraveno též 50 polských vojenských kurátů. Byli převlečeni do táborových obleků, ale nedostali polské označení, nýbrž červené politické a nemuseli pracovat. Setkávali jsme se s nimi někdy na tak zvaných dobrovolných pracích. Ale nerozuměli jsme si s nimi ani v koncentráku. Mnohem lépe jsme si porozuměli s německými komunisty, zvláště s milým říšským komunistickým poslancem Bartlem, jemuž nacisté zničili celou rodinu, ale i s jinými. Našli se ovšem i v koncentráku němečtí heftlinci, kteří neměli k nacistickým metodám daleko a měli za to dobrá komanda.

Po prázdninách r. 1940 přibyli do tábora i Holanďané. Bylo jich ke 300, byli podobná akce jako my. Byl mezi nimi i královnin komoří, ministři, jiní vysocí úředníci, zvláště koloniální. Byli umístěni ve dvou ohrazených blocích podobně jak jsme byli my v Dachau. Dostali na táborové šaty jen čísla bez politického, aneb jiného označení. Poněvadž byli zvyklí v koloniích na teplejší podnebí, dali jim hned zimní šaty. Tvrđilo se, že byli zatčeni proto, že v holandských koloniích byli zatčeni Němci a dáni tam do koncentračních táborů. Poněvadž jich ale postupem doby přibývalo, soudili jsme, že to byla jen záminka, jak by se

mohli Němci zmocnit hodnotných holandských rukojmí. Mělo to za následek, že náš blok 46 se musel přestěhovat na blok 48, poněvadž blok 46 byl uvolněn pro Holanďany. Bylo zakázáno s nimi mluvit, styk pro dráty beztak nebyl možný. Na drátech byly úpevněny tabulky, že se u nich nesmí ani nikdo zastavovat, aby neupadl v podezření, že se smlouvá s Holanďany. Ani pro jídlo si nechodili; byl k tomu ustanoven zvláštní heftlinský oddíl, který jim jídlo donášel a zase kotly odnášel. Měli se při tom dobře, poněvadž jim zbylo jídlo, které Holanďanům nelezlo právě tak jako kdysi nám. Říkali jsme si, že si časem zvyknou a pak vymetou jako my.

Nejhůře se v táboře zacházelo se židy a z nich zase s těmi, kteří se dostali do štráfky (trestní oddíl, který neměl vůbec oddechu a stále byl nějakou prací proháněn). V táboře nebylo až na dva oslíky, kteří vozili pomeje, žádných zvířecích potahů. Vozy v táboře naložené i nenaložené tahali židé. U řetězů, které byly zapnuty u vozů, byly popruhy, do nich se zapřáhli židé a tahali. Museli vůz utáhnout, ať jel po tvrdé půdě anebo se někde v blátě zabořil až po osy. Sami byli od bláta umazáni až po hlavu a tlučení vším možným kamkoliv, když nemohli vůz vytáhnouti z bláta anebo se někomu zdálo, že jezdí příliš pomalu. Když si k tomu přimyslíme, že byli většinou fyzické práci nezvyklí, možno si aspoň trochu představit, co zkusili. Není divu, že se hleděli vyhnout takové práce, jak jen mohli. Byli-li přistíženi, byli nelidsky ztýráni a mnohý to zaplatil i životem. Býl-li některý zle dotlučen a musel na revír, dostal podle zvláštních pokynů „injekci“ a víc se odtud nevrátil. Také ostatní židé i v jiné práci, ať nosili kamení, cihly, kmeny anebo pracovali v lomu anebo vytahovali výkaly, zkusili, že by člověk zvíře politoval, kdyby jen část toho mělo snášet. Byli váleni v blátě, sněhu, zaslápávány jim hlavy do bláta i výkalů, zkrátka, bití a mu-

čení ustavičně. Někdy také černí i zelení dostávali co proto. Museli si stoupnout do pozoru, ruce přitáhnout k tělu a dát se fackovat, dokud neklesli. Ale museli povstat, chtěli-li ujít kopancům na zemi. Byl-li někde při špatném výkonu práce přistižen i politický vězeň, neušel ani on pošťobné kratochvíli. Vedle toho ovšem ještě každý přistižený a postřižený, byl-li udán, dostal svou výplatu po apelu u brány na zadnici a pak ještě mohl čekat bunkr. V táboře byl styk se židy přísně zakázán, nesměli jsme si s nimi tykat a kdo by býval byl přistižen při styku se židy, dostal na krk ceďuili „Judenknecht“ a měl s ní pro výstrahu ostatním chodit po táboře. Bylo to také proto, aby si židé nemohli své postavení nijak zlepšovat anebo si od ostatních opatrovat něco k jídlu, s nímž byli na tom se štráfkou nejhůře. Kbelíky s výkaly přenášeli na místo poklusem, až byli celí umáčení, po lese museli sbírat lidské výkaly ústy a tak odnášet, v ubikacích museli na povel lézt pod postelemi a podobně. Nejen židé, ale i jiní heftlínci byli uvazováni ke stromům tak, že byli pověšeni od země tak vysoko, až zmodrali a po vykloubení ramen omdleli. Je trapno a odporo vypisovat vše, co jsme zažili a zkusili. Židům jsme potají pomáhali, jak jsme mohli. I ve štubě za tmy jsme je krmili a hlídali, zda se někdo nepovoláný neblíží. Nejbolestnější se nás dotkla smrt jednoho českého žida z Prahy. Stáli jsme vzadu na apeláku, on padl těsně u našich nohou na kolejničkách; prosil nás „bratři, pomozte mi!“, my se nesměli k němu sehnout, až vydechl u našich nohou naposled. Na apel se museli nosit i těžce onemocnělí, ba i mrtví, aby nechyběli do počtu. Teprve po apelu mohli do nemocnice anebo do krematoria. I z lomu přinášeli dobité aneb i ubité, leželi u brány až do konce apelu. Teprve pak byli odstraněni!

Těžce pracující dostávali v táboře přidavkem pětinu chleba denně, 5 dkg krvavého salámu, ale ze židů

anebo ze štráfky nikdo nic. My ovšem také ne, poněvadž jsme těžce nepracovali. Z venkovních prací byla nejtěžší práce v lomu. Pracovali nejen ti, kdož byli snad na podobnou práci zvyklí, ale vedle židů i jiní, kteří snad ani manuálně nikdy nepracovali. Tak v lomu pracoval i ostravský policejní rada Zwieb a jiní. Nejhůře se vedlo těm, kdož sem byli posláni s určitým úmyslem — totiž, aby tu zůstali navždy. Takoví byli nejdříve zbití, pak jim byla hozena čepice za praporky, jimiž bylo ohraničeno území, kam nesměl vězeň vstoupit, neboť pak byl zastřelen pro pokus o útěk. Když byla vhozena čepice do trestného pásma, byl dán stlučenému rozkaz, aby si pro ni šel. Jakmile překročil pásmo, byl zastřelen a diagnosa — zastřelen pro pokus o útěk — hořova. Mnohý tam byl vehnán i násilím anebo týrán tak, že tam nakonec vběhl sám, aby tak ukončil své trápení, když viděl, že jest vlastně bez soudu odsouzen k smrti. Zoufali si takto i mnozí, kteří toho týrání měli v táboře anebo v lomu dost. Když bylo takových smrtí trochu mnoho, zakročilo samo velitelství tábora aspoň na oko tím, že si lagerführer Redl dal zavolat židovské osazenstvo lomu a domlouval jim, aby si tolik nezoufali a nezahazovali flintu do žita, když přece jen mají život ještě před sebou. Brzy se však dostalo vše zase do starých kolejí. Lomu k odpravování bylo totiž zapotřebí. Tak tu byl tímto koncentráckým způsobem zprovozen se světa baron Gautsch, rakouský policejní prezident, syn známého bývalého rakousko-uherského ministra a ministerského předsedy, také ženich dcery bývalého rakouského presidenta Miklase, který dostal od své snoubenky zprávu, že má být propuštěn domů, zatím však byl rychle odkomandován do lomu, odkud se již nevrátil. V koncentráku se to často zařídilo tak, aby dříve než přijde do tábora úřední zpráva o propuštění, byl vězeň mrtev. Tak se stávalo mnohým. Byla to dvojí hra. Venku museli někdy nějakému tomu tlaku vyhovět, ale aby zůstalo po jejich,

oznámili s lítostí dotyčnému flaku, že dříve než mohl být propuštěn, při pokusu o útěk byl zastřelen anebo si zoufal sám. Zajímavě byli potrestáni dva staří kněží — jeden k 60 rokům, druhý hodně přes 60 roků — odněkud z okolí Kolína nad Rýnem. Dostali se do koncentráku proto, že kohosi nepozdravili německým pozdravem. Proto museli denně dvě hodiny chodit sami po apeláku v pozoru kolem šárovské čapky, položené na podstavci a v předepsané vzdálenosti ji zdravít německým pozdravem. První týden je honili do pozoru v dřevěných pantoflích, v nichž neuměli chodit; byl to hrůzný pohled na mladé šáry, jak staré šedivé muže sekýrovali a kopali. Na ty dvě hodiny si museli obléci černý dlouhý kněžský kabát, kolárek, civilní černý klobouk a když pak nosili táborový oblek na práci, tedy si museli nohavice vyhrnout, aby je nebylo vidět. Nevadilo, že bylo vidět podvlékačky. Hlavní, že měli dlouhý kněžský černý kabát, širák a kolárek. Asi po dvou měsících z tábora odešli. Jak se to německé zdravení naučili a hlavně, jak si ho oblíbili, těžko říci. Tak si přišel v koncentráku každý na své. Jaký div, že mnoho zoufalců skončilo také svůj život přes noc někde v drátech, nabíjených elektrickým proudem anebo se v lese na stromě nebo i jinde oběsili. Taková ztráta se obyčejně zjistila ráno na apelu. A když se před konečným apellovým hlášením ozvalo „štubendienst hledat do lesa a na stavby“, bylo patrné, že někdo chybí. My ostatní jsme museli na apelu státi tak dlouho, dokud se nezjistilo, prchl-li, kudy utekl. Většinou hledaného našli někde mrtvého, jak si sám zoufal. Stalo se také, že se někdo v jakési pomatenosti a strachu z denního života v táboře i někam ukryl. Takové hledání trvalo velmi dlouho. Jeden se dokonce schoval v prasečinci — byly to malé domečky — do krovů, kde vydržel tři dny, než ho tam našli; živil se vždy s prasetem. V tomto případě jsme ovšem

tak dlouho nestáli, poněvadž se vědělo, že je to vězeň, který to udělal již častěji, a že se někam ukryl a při tom to neměl v hlavě docela v pořádku. Hůře bylo, podařilo-li se někomu skutečně utéci. Jednou tak uprchl jeden ze zlodějského oddělení, silný chlap. Pracoval za dráty na kanalisaci. Potají si během práce podkopal díru pod dráty a strčil tam rouru. V noci přes sníž se dostal zahalen v bílé plachtě z postele. Lezl po zemi, proklouzl do roury a čekal, až kolem otevřené kanalisace zašla hlídka, vylezl z příkopu, vhupl do lesa a byl venku. Když se zjistilo asi po třech hodinách hledání místo, kudy prchl, bylo konec našemu stání na apeláku. Za čtrnáct dní ho pak chytili a přivedli do tábora; zahlédli jsme ho zle zřízeného, když ho vedli do bunkru a tam se asi za ním dveře zavřely navždy, poněvadž jsme ho pak více v táboře nespátřili. Jindy zase jsme viděli, když jsme stáli na apelu, jak za dráty kolem nás vedla hlídka do lomu spoutaného civilistu; za chvíli jsme zaslechli salvu z pušek. Soudili jsme, že lom byl popravištěm nejen pro nás, ale i pro jiné. Velký poprask byl na jaře v táboře, když se roznesla zpráva, že asi šest Poláků, mezi nimi dva bývalí důstojníci, se v noci pokusilo o útěk. Jeden z nich dostal v noci strach, prozradil ostatní a tak je až na jednoho pochytili v táboře ještě v noci. Posledního jsme pak hledali skoro celé dopoledne. Tenkrát byly i naše dva bloky poslány hledat, neboť byla taková mlha, že nebylo dobře vidět ani na krok. Museli jsme se tedy roztáhnout do husté linie. A tu zažili někteří z našich u drátů zajímavou příhodu. Stál tam na strážci nějaký mladší Sudeťák z Olomouce. Dal se s našimi lidmi česky do řeči a zle si naříkal na současné poměry, když se s jedním naším kamarádem, který kdysi sloužil v Olomouci na vojně, dohodl, že tam chodili dokonce do jedné hospody. Nazval celé to hledání zbytečným sekýrováním jich, kteří sem byli strčeni z fronty, i nás a mínil, že za republiky to bylo

lepší. Povel k rychlejšímu postupu v hledání debatéry rozebral. Až někdy před obědem byl objeven ztracený Polák, ukrytý v kupě posekaného roští.

V koncentracích i věznicích si Němci vůbec líbovali v trestání stáním: To jsme zkusili na Špilberku, pak v Dachau a hojnou měrou v Buchenwaldu. Nejdéle jsme jednou v zimě — bylo to v prosinci — stáli na apeláku pro ukradené prase. Sotva jsme se toho dne vrátili ráno z apelu do bloku, již se znovu pískalo na apel. Věděli jsme hned, že se muselo něco stát. Než jsme došli na apel, věděli jsme již, že se ztratilo v noci prase, zjistilo se to však až nyní. Bylo to zrovna prase velitele tábora. Byli jsme věru zvědaví, jak to dopadne, ale ze stání na apelu za tuhé zimy jsme měli menší radost. Nejdříve byla podrobná prohlídka šatů všech bloků, i našeho, nemá-li někdo oděv od krve anebo nějak podezřele umaštěný. Nejistilo se nic. Hledaly se zbytky masa v blocích, na stavbách, ba i půda se ohledávala, není-li prase někde zakopáno. Velitelství zuřilo, ale zdálo se nám, že šarové mají jakousi potutelnou radost, že to bylo právě prase velitelovo a prý dokonce neznačkové, to jest nehlášené. Když jsme celí prokřehlí stáli již čtyři hodiny, tu se nad námi „protektorátními fógly“, jak nám také říkali, velitel tábora „slitoval“, pustil nás do bloku a dostali jsme i jídlo. Ostatní stáli až do 8 hodin večer, nedostali nic k jídlu a týden dostávali denně jen tolik jídla — trpké kávy s kouskem chleba —, aby nezemřeli. Prase se nenašlo a tábor dostal tím půstem právě v nejhorší době takovou ránu, že se z ní po celou zimu nevzpamatoval a stovky vysílených zaplatily to i svými životy. Kolika našim českým druhům z politického oddělení jsme vypomáhali tím, co jsme si sami odtrhli od úst.

Vůbec zima byla pro nás velmi zlá. Začala v prosinci a držela téměř do března. Mrzlo jen to praštělo — průměr mrazů byl až 20° C denně. Na apelu se to jakž

takž vydrželo přešlapováním, třením zad jeden druhému, aby to nahoře u brány neviděli, v bloku se pak hodně topilo v obytné místnosti. Ložnice byla bez kamen, ale dělali jsme to tak, že se topilo v obytné místnosti i v noci, dveře do ložnice se otevřely a služba oheň opatrovala. Nestáčílo to přirozeně na vytopení, ale přece jenom se trochu zima v ložnici zmírnila. Ti, co spali u zdi, kde stála kamna, si líbovali, ostatní z toho mnoho neměli, nejméně ti, co leželi vzadu. Barák měl jednoduchá okna, naše poschodí bylo z dutých cihel, neomítnuté a tak to pěkně fičelo až do ložnice. Zadní stěna byla v několika dnech led od shora až dolů a ti, co spali u této zdi, se ráno probouzeli s pokrývkami přimrzlými na zdi. Odtáhli jsme kavalce trochu od zdi, ale více jsme udělat nemohli. Abychom se mohli aspoň trochu prospat, dělali jsme si z pokrývek pytle, dole pytel stáhli bluzou a ještě pláštěm a tak se v tom dalo přece jenom chvíli spát, dokud se pytel nějakým pohybem trochu neuvolnil. Jiní v noci vstali a šli se zahřát ke kamnům, pak rychle hupli pod deky, aby si aspoň chvíli udrželi teplo a mohli si zdřímnout. K tomu ta mizerná zimní strava a tak nebylo divu, že jsme k jaru vypadali jako pořádně vymrzlí zajáci po kruté zimě. Kila dolů jen letěla. Sám jsem na jaře zjistil, že proti civilu jsem jich ztratil 26, jiní až přes 30, ba na bloku 46 ztratil řádový kněz františkán dokonce přes 40 kg, takže byl z něho hotový chlapeček. Bzenecký Jun to ze 140 stáhl až na 65 kg.

Nepřáli jsme si na jaře nikdo, abychom tam museli ztrávit ještě druhou zimu. A když se přiblížila, tu to bylo ještě horší tím, že se smělo topit jen do setmění pro časté noční nálety. Byl jsem šťasten, že jsem tomu právě před započítím zimy unikl — propuštěním. Za mrazivých nocí jsem však nepřestával na své druhy vzpomínat a litovat je, co zkusí. Při tom horší bylo v zimě ještě to, že se sice tolik nepracovalo, ale za to více šarové

slídili po blocích, dohlíželi na stěny, čistotu a podle povahy a chuti dělali „nohy“. A tak jsme si mohli obnovit denně tu i na apeláku různé přezdívky jako Arschloch, dreieckiges Arschloch, Schwein, Saubande, Sauhunde, nám říkali ironicky lauter Kapitäne anebo Stabskapitäne, Protektoratsvögel, ale i Drecksäcke a podobné lichošky. Když nás chtěli nejvíce na apeláku potrestat, nařídili po skončení odpoledního apelu zpívat buchenwaldskou píseň. Před započetím práce se nikdy nezpívalo, to jen hrála pracovním kolonám pochod koncentrácká kapela a to zase pochod buchenwaldské písně. Píseň zněla:

1. Wenn der Tag erwacht eh' die Sonne lacht,
die Kolonnen ziehen zu des Tages Mühen
hinein in den grauenden Morgen
und der Wald ist schwarz
und der Himmel rot
und wir tragen im Brotsack ein Stückchen Brot
und im Herzen, im Herzen die Sorgen.

Refr.: Ó, Buchenwald, ich kann dich nicht vergessen,
weil du mein Schicksal bist.
Wer dich verliesst, der kann erst ermessen,
wie wundervoll die Freiheit ist.
Doch Buchenwald wir jammern nicht und klagen
und auch was unser Zukunft sei
wir wollen trotzdem ja zum Leben sagen,
denn einmal kommt der Tag, dann sind wir frei. —

2. Und das Blut ist heiss und das Mäd'el fern
und der Wind singt leis' und ich hab' sie so gern
wenn treu sie mir, treu sie mir bleibe.
Und die Steine sind hart, aber fest unser Schritt
und wir tragen die Pickeln und Spaten mit
und im Herzen, im Herzen die Liebe —

Refr.: Ó, Buchenwald, ich ...

3. Und die Nacht ist kurz und der Tag so lang
doch ein Lied erklingt, dass die Heimat sankt,
wir lassen uns den Mut nicht rauben.
Halte Schritt, Kamerad' und verlier' nicht den Mut,
denn wir tragen den Willen zum Leben im Blut
und im Herzen, im Herzen den Glauben.

Refr.: Ó, Buchenwald, ich ...

Zdalo se nám, že i ta píseň patří k jakýmsi kázeňským koncentráckým trestům. Z počátku jsme ji my nezpívali a stáli při ní na apeláku mlčky. Nikdo nám proto nic neříkal. Stávali jsme nejdříve za všemi na apeláku dole, takže stejně nikdo nevěděl, zda zpíváme anebo nezpíváme. Ale to naše zákoutí některé svádělo, aby se mezi sebou bavili a naše řady vypadaly pak všelijak, že nás jednou tam i náš Blockführer Hübner položil za trest několikrát k zemi a vynadal nám nevybíravě. Když toho bylo všeho trochu mnoho, postavili nás do prvních řad hned k bráně, kde se konal apel, totiž kde stáli šarové i velitelé, kterým se hlášení odevzdávalo. Lagerältesti nás utěšovali, že nás tam postavili proto, aby ostatní byli za námi trochu ukryti, poněvadž vůči nám si šarové nemohou tolik dovolit jako vůči ostatním. Měli jsme tedy jaksi za apelu chránit ostatní tábor. Velkou radost jsme z toho neměli, ale mysleli jsme si, že je to dílo lagerältesta I. Fromholze, kterému jsme pro jeho narezavělé vlasy a slídivý pohled říkali „liška“ a který se také tím netajil, že nás zrovna v lásce nemá. Kde mohl, přiložil nám u velitelství tábora polínko. Však jsme byli rádi, když byl pak propuštěn. A tak když jsme pak stávali na apelu v prvním sledu zpozoroval jednou anebo si toho více všiml Redl, že nezpíváme. Byl nějak zle naložen, nelíbil se mu zpěv tábora vůbec a vylil si to na nás, že takovou dobu jsme již v táboře, mnoho neděláme a ani té písní že jsme se nenaučili. Nařídil, aby celý tábor

mlčel a my že budeme zpívat sami. Šlo nám to velmi bídne, poněvadž se nikdo písni nenaučil. A nešlo to lépe ani když na nás Redl poslal všechny šary. Pomáhali nám zpívat kopanci, které odnášeli krajníci, ale zpěv šel pak ještě hůře. Za trest jsme zůstali dvě hodiny po ostatních na apelu a kapelník dostal rozkaz, aby nás učil zpívat a nepůjde-li to, že nám ty dvě hodiny ještě prodlouží. Věděli jsme, že nám nezbyvá než se dát do zpívání. Bylo nám líto také kapelníka, kterému stýdl oběd, zatím co my se najedli před apelem. Dali jsme si říci a za krátko to šlo. Kapelník oznámil službu majícímu šárovi, že nám to již jde; šára si nás přišel poslechnout a pustil nás domů. Hnali jsme se z apeláku úprkem a rychle zmizeli v blocích, aby si to šárové ještě nerozmysleli. Vždyť jsme byli lidé beze jména — pouhá čísla. S těmi si mohl každý SS-man dělat co chtěl. Patřilo u těchto kreatur ke slušnému oslovení — „Mensch!“ — ovšem s patřičným despektem.

Jednou zase se komusi nelíbil náš nástup a tak náš blockführer — měli jsme již Janische a říkali jsme mu Nanuk — nás proháněl na kupu štru v zimě ve sněhu nahoru a dolů. Mladším to šlo, ale staří a neduživí nemohli nahoru a sjížděli po zadnicích dolů. Šárové i s druhým lagerführerem Schubertem měli z toho radost a lagerführer nám projevoval svou lásku tím, že na nás křičel, že nás patří všechny postřílet. — Ostatní šárové nám slibovali, že nám to dají vypít, až nás jednou dostanou přidělené na práci. — Měli jsme tedy výhledy vždycky jen dobré. Po této proceduře jsme ještě poběhali apelák a pak nás šára pustil poklusem do bloku. Zmizeli jsme v něm tak rychle jak jsme mohli, aby ještě nenapadla milého šaru nějaká kratochvíle. Janisch si jinak velmi potrpěl na stlaní postelí a když jsme mu to na naší štubě udělali trochu slušněji, posílal prazáky, aby se šli na to podívat. Dělal nám přednášky o psaní a posílání

dopisů, že máme psát věcně a že se nemáme tázat, zda sousedčin pes je ještě na světě a na podobné věci. Dostal-li někdo během měsíce více než čtyři dopisy, přinesl ten další na světnici, udělal kázání a pak dopis hodil do kamenu. Blokan Neumann zatím to obyčejně udělal tak — neboť mu držel dopisy, že ke spálení určený dopis potají zaměnil starým dopisem a ten nechal spálit a bylo to v pořádku. Šára Janisch učil nás také do čtyřhranů skládat pláště na skříních, rovnat přihrádky s vloženými vystřihanými papíry pod nádoby, jako to dělávaly naše maminky kdysi na venkově. Měl z toho radost. Rád si pokřičel, ale shodli jsme se s ním na konec vždy. Bylo patrné, že před bránou dělá na nás přísného a při návštěvě v bloku zase se snažil tu svou přísnost trochu zmírnit. Vůbec šárové před vyššími se rádi na tábor vytahovali, ale jinak byli mezi nimi i někteří, kteří se dali snést. Tábor je již znal. Věděli, že ten a ten si pokřičí, snad i uhodí, ale neudá na bránu, kde by dostal 25 aneb více na zadek. Jiní zase nejen pořádně stloukli, ale pak ještě udali k potrestání. Byli mezi nimi i takoví, kteří se dopouštěli nejen hrubostí, ale i různých machinací s penězi jako na př. šára Schmied u Holanďanů i jinde. Jinak byl Schmied jedním z nejhorších. Rád se opíjel a hrubostí pak snažil se krýt vlastní poklesky. Jednou šel s oddílem pracujících z Výmaru, byl opilý a nutil je revolverem, aby lezli po stromech jako veverky, trhali mu švestky a podobné kratochvíle s nimi dělal. Odseděl si to pak sám několika dny v bunkru. Suškalo se leccos i o jiných šarech, o jejich rejdech a spádech, do nichž byli zapleteni spolu se starými heftlinky jako na př. při pašování tabáku i jiných věcí do tábora. Ale do takového pašování byly více zasvěceny obyčejné stráže. Dělal se to tak, že s hlídkou smluvený heftlink položil jako by nic někam blízko stráže v papírku peníze, stráž tam došla, zvedla to, když se nikdo nedíval,

pak zase na to místo položila balíček se zbožím, heftlink si to vzal a odnesl si to do tábora. S kuřivem to šlo jednou až tak daleko, že se prodávala pod rukou obyčejná cigareta až za 1.50 marek. Když se to velitelství tábora dozvědělo, pokusilo se tomu čelit větším přidělem kuřiva do lágrové kantiny a bylo po keřasení. Žel, k malé radosti našich kuřáků, s nimiž byla velká svízel, netrvalo to dlouho. Vůbec kuřáci byli na tom v koncentráku zle. V pracovní době se nesmělo kouřit a volna mimo pracovní dobu nebylo mnoho. V létě i v zimě se pracovalo od ranního svítání až do večerního smrákání. Podle toho se ovšem také vstávalo. V zimě později, v létě již před 4. hodinou ráno. V létě musila býti tedy u kuřáků trpělivost větší. Ale naši bratři to tak dlouho nemohli vydržet a tak z umývárny a ze záchodu se staly kuřácké salony a není divu, že se při tom semlelo vždy vše živé i s mrtvými. Odtud vycházely i různé popudy k nějakým těm třenicím mezi námi. Někteří začali to zkoušet s kouřením i na světnici, ale to se přece nedovolilo, poněvadž při návštěvě štuby býval by to šára ucítil a bylo by zle. Ale večer, když se šlo spát, nezdržel kuřáky ve světnici od kouření nikdo. A přece, když se pak chování tábora vůči nám velmi zostřílo, přestalo i toto. Na záchodě se nesmělo kouřit, ale ani číst. Jednou si tak trůnil malíř Filla a dopadl ho při tom šára. Začal na milého Fillu řvát, ale ten pokračoval jako by se nechumelilo. Zavolal na něho štubana, aby se ho zeptal, proč na jeho láteření nereaguje. Filla klidně odpověděl, že německy nerozumí. Štuban musel Fillovi vysvětlit, že nemá na záchodě číst a před šárou má si stoupnout do pozoru. Filla se zatvářil nevinně, sklapl knížku, skočil do pozoru, spadly mu kalhoty, šára zaklel a utekl. Filla se pak štubanovi přiznal, že zažil dosti strachu, neboť četl německou knížku. Také redaktor Hajšman (starý maffián) nemíval do podobných kratochvílí daleko. Stáli-li oba vedle sebe

na apelu, tu o nějakou legraci nebyla nikdy nouze. Okolí se často obávalo, aby se to neproseklo a nebyla z toho proháňka nás všech. Později kreslival Filla s Jos. Čapkem, vždy zadumaným a jaksí do sebe uzavřeným, šárům a SS-důstojníkům jejich rodokmeny. Ani tu neutajil Filla svého šibalství, ale tupí SSmani na to ovšem nepřišli. Žel však, že tichý Josef Čapek svobody se nedočkal a odešel za svým bratrem Karlem.

Mívali jsme různé mrzutosti s táborem i pro balíčky, které nám od jara 1940 bylo dovoleno posílat a to měsíčně 2 kg. Kuřáci si hned nechali poslat hodně kuřiva a bylo velké rozčarování, když clo z kuřiva šlo až do několika set K, ba i přes tisíc K. Proto museli kuřáci zmírnit. Záhy jsme se s domovem dorozuměli, aby nám byly posílány vydatné balíčky, nejraději šlanina, sádlo, salám a podobné vydatné věci, kterých jsme v táboře vůbec neměli. Ty balíčky nám posloužily neobyčejně a nebylo divu, že při trochu zlepšené letní stravě pomohly nám i k několika ztraceným kilogramům zpět.

V létě to bylo v táboře přece jenom veselejší než v zimě. Již to, že nás netrápila zima a že nám tedy bylo více méně lhostejno, postojíme-li si na apelu o něco déle. Ba zdálo se nám, že někdy jakoby úmyslně neklapl počet, hledala se chyba až se našla a vše jen proto, aby se protáhl apel a nemuselo se tak rychle do práce. Dřiny bylo ovšem v létě nejvíc a také pracovní doba byla nejdelší. Někdy museli židé pracovat i do 10 hodin večer a ráno před 4. hodinou již se vstávalo. Lze si pomyslet, zač taková práce stála. Nás lákalo jarní i letní slunce ke slunění a tak jsme se na různou tak zvanou dobrovolnou práci ani nehněvali. Jednou jarní slunko vylákalo ředitele strakonické fezárně Růžičku z 48. bloku ven. Sedl si na pařez a dal se do čtení novin, ač byla doba práce. Co čert nechtěl, padl na milého Růžičku sám obersturmbanführer

Redl. Vypořádal se s Růžičkou na místě tak, že musel sundatí brejle a dát si vlepít pár políčků. Tím se to však neskončilo. Byloť v táboře zvykem, že za každý přečin jednotlivce byl potrestán celý blok a v tomto případě byly potrestány oba bloky tím, že musely vyrukovat, odnášet větve z pokácených stromů a snášet je na místo k tomu určené. Půda byla ještě jarní, rozmoklá, některé větve namrzlé a tak se nám mnoho do toho nechtělo a Růžičkovi jistě brnělo v uších, jak mu mnozí žehnali. Naši blokani si lámali hlavu, jak se z toho dostat. Odvážný Rösch konečně rozhodl, že se budou oba bloky střídát a že nepůjde celý blok najednou, ale také na střídání. Dělali jsme to tak dva dny, zhruba větve odtahali a pak jsme zůstali doma a čekali, co bude dál. Redl neříkal nic, trest tím byl odbyt a dobrovolná práce byla zase zachráněna. Poněvadž se však v zimě pokácelo velmi mnoho stromů, byly těch větví celé hromady. Někomu z velení tábora napadlo, že bychom to mohli posekat ve formě dobrovolné práce. Nemohli jsme dobře nic proti tomu namítat a ostatně v létě za pěkného počasí mnozí vítali, že se dostali z bloku ven do lesní přírody. Dělali jsme to tak, že se ve světnicích bratři střídali. Střídali se bratři podle světnic po dvou hodinách, druhého dne byl zase u světnic obrácený pořádek, takže na každou světnici docházelo střídavě a vždy jen na menší počet osazenstva. My štubani jsme pracovníky posílali podle abecedy, aby nebylo sporů. Někteří chodili dobrovolně častěji, jiní se dali do dobrovolné práce v zahradnictví a vše se dělalo tak, aby nám to stačilo na celé léto. Otýpky jsme pěkně srovnávali do stohů, takže tábor byl s touto naší prací dokonale spokojen a my rovněž, poněvadž při tom o zábavu, aspoň slovní, bratři také nouze neměli.

Jindy zase jsme pomáhali stěhovat věci ze skladiště, takže nám v celku léto pěkně ubíhalo i když nebylo právě, pokud počasí se týče, nejpěkněji. Vůbec bylo v bu-

chenwaldském kraji zvláštní podnebí. V létě mlhy tak husté, že často musel tábor přerušit venku práci a pracovat jen v táboře, aby někdo nebyl venku zlákan mlhou k útěku. Na podzim a na jaře byly takové mlhy denně. Deště přicházely od západu, teplo rovněž od západu, ale chlad a mrazy nejvíc od východu — z vnitrozemí. Vlivy teplého golfského proudu na rozdíl od chladných větrů z Polska mohli jsme tu velmi pěkně pozorovat. Krásné byly ranní východy slunce, ať v zimě anebo na jaře, v létě anebo na podzim. Zbarvení mráčků, ale i zbarvení lesů bývalo nádherné a hýřilo takovými barvami, že jsme si mysleli, že bychom to na obrázku považovali za nemožné. Divili jsme se, že jsme doma takových východů slunce neviděli a shodli jsme se v tom, že jsou i u nás, ale že jsme málokdy při východu slunce byli venku jako zde v koncentráku, kde jsme ty východy slunce a různé změny podle počasí mohli pozorovat denně. Také měsíc nám sloužil k podobným pozorováním, poněvadž za nocí, kdy se zase nesmělo uměle svítit, nám býval jediným světlem v našich ložnicích a především nám, kdo jsme spávali u oken a mohli z kavalce přírodu trochu pozorovat. Ten měsíc nás pojil s domovem, neboť ho doma naši viděli stejně jako my. Posílali jsme po něm pozdravy domů.

V létě bývalo v neděli odpoledne, někdy i dopoledne a také v sobotu odpoledne volno. Býval i koncert táborové kapely. V neděli po apelu jsme někdy museli zůstat na apeláku a hudba hrála. Pomocí rozhlasu se to vysílalo do celého tábora. Vůbec v Buchenwaldu byl rozhlas cennou novinkou proti Dachau. Sesilovaly se jím povely a když tábor něco potřeboval, vyvolal si to rozhlasem, který byl zaveden do všech bloků a nemuselo se to křičet od bloku k bloku jako v Dachau, kde se to někdy podobalo křičení dervišů. Také večer byly vysílány do bloků programy některých rozhlasových stanic, denní zprávy a projevy vedoucích osob-

ností tehdejšího Německa. Měli jsme tedy jakési spojení s vnějším světem. Jak nás blažilo, když jednou nám šára natočil rozhlas na kousek Smetanovy Prodané nevěsty z Prahy a my zaslechli i kus českého hlášení. Nikdo netuší jak to v takovém prostředí uchvátí a posiluje. Místním rozhlasem byly vysílány i koncerty naší lágrové kapely. Řídil ji pěvec-baryton, který se dostal sem prý proto, že kděs odmítl účinkovat při nějaké stranické slavnosti. Měl sám melodický hlas a rád také něco zazpíval. Těmto koncertům naslouchali i vedoucí tábora, šárové i stráž na hlavní bráně. Býval to zajímavý obrázek, jak tu družně všechno naslouchalo a jak aspoň ta hudba nás všechny trochu lidsky spojovala. Někdy kapela hrála i za různých větších návštěv stranických činitelů v táboře. Mysleli jsme si, jak by to bylo jiné a jistě i účinnější, kdyby bylo podobné chování všude v táboře. Divili jsme se, že si z toho neudělali i propagační snímky jako důkaz, jak pěkně všichni v koncentráku naslouchají hudbě a jak ten život v koncentráku není tak hrozný, jak se o něm mluví anebo jak se o něm psalo, když se smělo. Podobně tomu bylo v létě i s hrami. V táboře bylo několik jedenáctek. Každá táborová složka měla svou hlavní i náhradní jedenáctku. Tak červení měli dvě, pak zelení, černí a nějakou dobu i my protektorátní, dokud se našim mládencům, kteří to uměli, do toho chtělo a nechtěli šetřit kalorie. Nejlepší byla politická jedenáctka, do níž se pak dostal jako vůdce útoku i náš Josefus, krásně urostlý muž a sportovec ve všech směrech. Při kopané se jeho mohutné postavě uhýbal každý. My ostatní jsme nejraději hrávali wolleyball; zřídili jsme si sami hřiště. Němci zase holdovali handballu, házené, metání kroužků a také medicinballu. Do této hry se někteří našinci vrhli přímo zuřivě a když pak byli z toho jako polámaní a viděli, že rosie neobyčejně jejich apetit k jídlu, nechali toho. Cikáni zase rádi vrhali kameny, jimiž sráželi sklenice a podobné

věci. Zkrátka, bývalo to za takového nedělního volna v táboře rušné. Ostatní se někde opalovali, takže pohled na tábor byl někdy velmi roztočivý. Bylo to tak volné též proto, že velení tábora věřilo, že pro Němce vítězná válka bude brzo skončena. Někteří šárové a důstojníci, zvláště ti, co mívali službu, chodívali se na kopanou i sami dívat. Když hrály dvě dobré jedenáctky, bylo hřiště hustě diváky ovroubeno. Každá jedenáctka měla své fanoušky, kteří dávali najevo radost aneb nelibost někdy až velmi hlučně, pomáhali si při tom i bubnováním na všelijaké plechy, pískáním, pokřikováním, tedy asi jako někde venku při ožehavém zápase. Později se sport zrušil a zavedl se hodně mizerný nevěstinec, z něhož těžilo hlavně vedení tábora. Vůbec vše, co se heftlinkům za peníze poskytovalo, bylo jakosti více než mizerné, a sloužilo jen k jejich nekřesťanskému odírání.

Není divu, když jsme přes zimu jaksi tu počáteční vězeňskou horečku překonali, že jsme to nyní vše i lépe snášeli. Šel-li někdo domů, nebyli jsme z toho celí vzrušení jako dříve, ale říkali jsme si, jen ať nás i jenom ubývá, tím dříve tu zůstane nějaký malý zbytek, který se pak již přece jenom rychleji zlikviduje.

Naše doma jsme mezitím naučili pomocí různých jinotajů a náznaků v dopisech posílat i balíčky mimo povolení. Bývalo z toho velmi mnoho křiku na poště, ale když jsme viděli, že se vydávají, začal se jejich počet množit tak, že jich přišlo vždy více než těch řádných. Dokud nebyla zrušena celní hranice, chodily balíčky k proclívání do Erfurtu a odtud teprve do tábora. Vymlouvali jsme se, že se při tom některé balíčky ztratily, nebo že nebyl obsah ve všech takový, jak nám psali z domova a tak že to mají ty mimořádné balíčky vyrovnat. A šárové nám to vydávali podle nálady jako vůbec vše se dělalo v táboře podle nálady. Někomu vydali nepovolený balíček

celý, jinému z toho něco rozdali anebo rozházeli heftlinkám, kteří z některého pracovního útvaru šli právě kolem. Když pak viděli, že se začínají takoví heftlinci nějak nebezpečně kolem rozdělávání balíčků otáčet a že se tím uhybají i své práci, zarazili to šarové na poště tím, že je zahnali a nic jim nedávali. Jindy se zase něco poslalo pro nemocné na revír, ale v celku přece jenom každý z toho něco dostal a byl tomu rád. Někteří však začali dostávat balíky pravidelně každého týdne, ba i častěji a tu jsme tušili, že se to neudrží, poněvadž lágrová pošta s tím měla mnoho práce. Jednou našli za nějakým obalem i psaníčko a tak se musely všechny obaly ze všeho strhávat, což zase vydávání jen zdržovalo. Ze zabavených balíčků se pak naházelo všechno do velikého koše a bylo nařízeno, že se to má na světnicích rozdělit mezi všechny. Dělali jsme to tak, že se toho u stolů ti, jimž to nepatřilo, zřekli a tak to dostávali ti, jimž to patřilo, ovšem všelijak pomíchané, poněvadž jsme museli udělat pro každého stejnou hromádku, když jsme nevěděli po strhání obalů, co komu patří. Bývalo z toho někdy i dost nepříjemností, ale nedalo se to dělat jinak. —

Jak jsme se do táborového života začlenili, bylo patrné z toho, že byli mezi námi takoví čiperové, kteří sehnali z tábora pod rukou vše, co se dalo a měli přirozeně na to také dobrý odbyt. Nezáleželo některým na tom, co to stojí, jen když to bylo. Ti dodavatelé to museli získávat všelijak a bylo proto stále nebezpečí nějakého nového „průseru“, jak jsme říkali takovým nehodám, které ve svých důsledcích nebyly pro nás pak příjemné. Tak se kupoval táborový bochník chleba (velký jako vojenská vecka) až i za 10 M, v létě se kupovala zelenina, kupovaly se syrupy, zemáky, marmeláda, zkrátka vše, co se přidělovalo, nebo i kupovalo z kantíny. Kantína se totiž přidělovala blokům a většinou všem stejně. Nikdy jsme nedostali tolik, kolik

jsme chtěli a kolik bychom bývali mohli zaplatit. Byli jsme vždy odkazováni na naše balíčky z domova a tak se některé věci pak kupovaly z těch druhých bloků pod rukou. Ostatně nebývaly to věci nejhodnotnější. Ještě když bylo ovoce, kterého zvláště v zimě 1939/40 bylo velmi hojně, takže jsme je dostávali někdy i k večeři — někdy ovšem červenou řepu, dvě kyselé okurky a podobné věci anebo jakýsi sýr z brambor, umělý med, tedy to stálo za to. Ale když byly dávány různé salátové slátaniny z různých druhů zelenin, někdy již zkažené, nikdo se k tomu neměl. Jen v zimě jsme snědli vše, co nám kantína bídného dodala. Jednou přišly bedničky malých naložených ryb; byl to nejsprostší druh, ale jedli jsme je celé i když se nám při tom žaludek obracel. Podobně tomu bylo s jakýmsi mušlemi, jak jsme jim říkali, naloženými v hořčičné omáčce. Trochu se toho dalo sníst, ale kantinský toho vzal pro štubu víc a aby se to nezkazilo, poněvadž se to, co bylo přiděleno, zaplatit muselo, ať jsme si s tím dělali, co chtěli, přidělovaly se takové pochoutky na stůl nuceně a starší stolu s nákupčím u stolu měli zase své trápení s přidělem těchto „pochoutek“, které nikdo nechtěl a dal si říci jen tehdy, když mu hrozilo vyloučení z kantinového přidělu, což by bývalo bylo pohromou zvláště pro kuřáky. Jednou ty mušle tak nahřály našeho kantinského u stolu Doldu Reitra, že s nimi řízl o zem, až půl stolu osazenstva i se štubanem bylo tím pořádně postříkáno. Také stěna dostala své. Na konec jsme se tomu všichni zasmáli a bylo po zlobení. Z tabáku se nejvíce dostával žvýkací tabák, po němž se pídili zvláště horníci. Ale naši kuřáci také na to vyzráli. Začali ho všelijak pácovat a dělat na několik druhů, pak rozkrajovat na malé kousky, sušili to, přidávali k tomu buchenwaldské listí a tak to kouřili. Již to pácování a sušení páchlo jak náleží a což, když to začali kouřit! Sněslo se to jenom na záchodě a milí kuřáci pak po takové ci-

garetě kašlali až bůh bránil. Specialistou v pácování pomoci žárovky byl Václav Hájek, dobrý lidový vyprávěč a prorok.

V zimě jsme se snažili ve světnici vyvarovat všeho, co příliš páchlo, neboť do větrání se mnoho nechtělo — bývaly pro to i v ložnici křiky a stížnosti na lékaře, kteří větrání i za noci v zimě doporučovali, abychom mohli snesitelně dýchat. Když přišlo k večeři kyselé zelí, začali je vařit každý podle svého receptu, že by bývaly naše manželky nad námi ruce spínaly, kdyby bývaly to naše kuchaření viděly; nebylo tudíž divu, že takto vařené kysané zelí zavánělo velmi vydatně. Konečně jsme se před zimou 1939/40 dohodli, že se zelí nesmí vařit a zůstalo jen při vaření všelijakých polévek, čajů, kakaa — všechno ovšem z vody. — Různé věci dostávali jsme z domova. Někdy doma neporozuměli, co chceme. Tak Nikitin žádal olej k jídlu (mogu!), ale dostal olej na auta; Rudolf naznačoval jinofajem, že jsme přesytení polévkami se suchou „zeleninou“ a dostal z domova suchou mrkev a jiné podobně. Bylo z toho pak smíchu i zlosti nemálo.

Elitou tábora byli heftlinci z revíru (nemocnice) a kalfaktoři, to jest ti, kteří obsluhovali šárovskou nebo důstojnickou kantinu SS a také ti, kteří zastávali u těchto veličin místa sluhů. Na revíru vládl vedle lékaře heftlink Karl, jak se mu všeobecně říkalo. Byl to sice vyučený zámečnick, ale naučil se tak operovat, že mu každý dával přednost i před skutečným lékařem. O všem věděl, vše vedl v patrnosti a měl-li někdo u něho dobré oko, měl se na revíru dobře. Zvláště našim komunistům, dostal-li se do nemocnice, se tam vedlo slušně, ale i ostatním, na něž zase naši komunisté upozornili. Hlavní vedení tábora, to jest heftlinkské vedení tábora, měli totiž v rukou komunisté. Staří to několikaletí koncentráctí mazáci. Někteří z nich byli zavření již za minulého režimu v Německu, nacistický režim je ve vězeních převzal, nepustil a poslal do koncen-

tráku, takže mnozí počítali tu svou nesvobodu i na dekády. Byli tedy na koncentrácký způsob života zvyklí a měli v něm své slovo. Nepřáli si, aby při odvozech byli odvedeni, poněvadž pak museli při propuštění z koncentráku hned narukovat na vojnu. Zaměstnanci revíru chodili v bílém a rovněž i číšníci kantiny SS. Ti se vracivali do tábora kolem sedmé hodiny večer. Jejich kápo se vždy prostřed apeláku zastavil, za ním ostatní, kápo si vytáhl elegantním hmatem cigaretu, labužnický ji poklepal jedním prstem, zapálil si ji, po něm ostatní a tak šli do svého bloku, opravdu elitního bloku, neboť jim nic nescházelo. Také v zahradnictví se scházivali k tajnému hodování někteří káповé. Jednou si tam nějak propašovali i alkohol, pro potěšení si tam přizvali i několik mladých polských hochů a když byli v nejlepším, nějak se to na bráně dověděli; byl z toho poprask a jak je přepadli, tak je zavřeli do bunkrů. Vedle výplat bylo z toho i zavření a na čas zase podobným rejdmům konec. Však nás bylo v zimě v táboře přes 12.000 a v létě na 8.000, tudíž se tu našli lidé všelijací.

Bylo často dosti hluku i u nás. Byli jsme tu různého dřívějšího politického smýšlení. Není divu, že často docházelo i k živým výměnám názorů o tom, co se mělo anebo mohlo udělat, co se dělalo špatně a proč se to tak dělalo. Byli však mezi námi i někteří bývalí fašisté, dokonce vlajkaři. Jednou se objevil takový fašista mezi námi jen asi na 14 dní, pak byl propuštěn. Viděli jsme, že si dělal horlivě poznámky, vyptával se, byl všude, kde se debatovalo. Věděli jsme hned, na čem s ním jsme a to tím spíše, když s námi nebyl zatčen a přece byl k nám přidělen a za krátko byl propuštěn. Byl však mezi námi od počátku dr. Pecháček, člověk politicky nenormální, proběhlý několika politickými stranami, až se dostal k vlajkařům, který stále toužil něčím se stát. A tak si vymýšlel z dlouhé chvíle i v koncentráku všelicos. Psal vlajkařskou ústavu

a podle ní sestavoval i vládu se svou osobností v čele. Vybral ještě několik z našich, ač se pak za to někteří i styděli, když se to prozradilo. Německy neuměl, proto mu s tou „ústavou“ pomáhal ředitel jakési obchodní školy a překládal ty jejich „moudrosti“ do němčiny hořický okresní hejtman, jemuž jsme se proto velmi divili. Pecháčkoví lichotilo, že ho někteří vyhledávali v domnění, že kdyby se přece jen dostal domů a své plány nějak uskutečnil, mohl by jim pomoci z koncentráku. Dokonce dal Pecháček nenápadně rozhlásit, aby se u něho přihlásili ti, kterým by mohl pomoci domů, kdyby se sám dostal domů. Než to byly jeho hloupé hračky, které nám konec konců neškodily, dokud zůstávaly mezi námi. Ale když to jednou Peroutka prozradil při večerní besedě našemu Vildovi Vidlákovi, ten to u sebe nenechal, pověděl to ostatním a pak přeskočilo i do tábora a jistě se dostalo až k uším velitelství. Jednou také Pecháčka napadlo, že by se mohla uspořádat sbírka mezi námi na Německý červený kříž. Poněvadž s Röschem nadržel — chtěl ho totiž jednou shodit i z blokanství a dostal za to od rázného Rösche přes hubu — obešel ho a žádal po apelu o předvedení k raportu. Přinesl tam sebou žádost o povolení uvedené sbírky. Byli jsme zvědaví, co z toho bude. Velitelství tábora si pak zavolalo oba blokany a oznámilo jim, že sbírku mezi námi povolilo s tím, že ji provedou blokaní podle světnic a že se každý, kdo něco daruje, musí na sběrací listinu svým jménem podepsat. Byli jsme v úzkých. Nepomáhalo posílat Pecháčka do horoucích pekel, museli jsme mlčet a sbírku udělat. Dalo se to ze štubních fondů, které byly pro různé potřeby. Vidlák právem posílal Pecháčka do horoucích pekel a hlásal, jak by s ním ve Španělsku, kde sloužil u rudých jako velitel baterie v hodnosti kapitána, zatočil.

Žel, nezůstalo jen při tom jednom trápení. Náhle jsme poznali, že v táboře proti nám zase fičí ostřejší

vítr. Bývalo v táboře zvykem, že si vždy na čas vzali nějaký ten blok na mušku a proháněli ho, pak zase jiný a tak se to točilo dokola. Lagerführerovství se ujal na podzim Flurstädt, když Redl odešel na nějakou zdravotní dovolenou. Flurstädt byl před tím u trupy, na čas byl dán k nám, ale jako zástupce druhého lagerführera Schuberta. Pak odejel do koncentráku do Norska, kde byl povýšen a vrátil se ve vyšší hodnosti než měl Schubert, takže se teď stal on jeho představeným. Mluvilo se v táboře, že to proto mezi nimi neklape. Flurstädt chtěl nyní ukázat, co dovede. Z dřívější doby jsme o něm věděli, že nás Čechy nemá rád. Začal dělat pořádek právě v době, kdy začaly ostré anglické nálety na Německo. První byly v srpnu a měli jsme milé Angličany v našem okolí skoro denně. První noc byl středem útoků i Výmar, kde zasáhli několik objektů, Goethův park, kde byly ukryty výbušné a pohonné látky. Také vily našich velitelů byly postiženy, ale odnesly to u nich jen střechy a okna. Často byl navštíven Erfurt i jiná města v okolí a naše okna u baráků vždy se otřásala. Nesměli jsme za náletů ven z baráků a tak jsme z kavalců poslouchali a pozorovali noční rej letounů, které jsme slyšeli, jak hučí nad námi a letí přes nás na Výmar a zase zpět na Erfurt. Výmar byl napaden za mého pobytu dvakrát, ale Erfurt častěji, rovněž Leunawerke, Jena a Lipsko, vesměs místa, která jsme mohli pozorovat podle směru detonace a počítání vteřin od záblesků. Dodatečně to potvrdzovali heftlinci, kteří chodili ven na práce a leccos se dozvěděli. Několik pum zůstalo v zemi nevybuchlých. Na to byl vybrán z našeho tábora hlavní kápo Häuschen, který si měl k tomu vzít tři obratné lidi. Vybral si tři Čechy, mladé horníky, kteří bez nehody vykopali nevybuchlé pumy nejen ve Výmaru, ale i v Jeně a jinde. Bylo jim slíbeno, že budou za to odměněni a pak propuštěni domů. Dostali každý po 50 M a opravdu je potom po několika měsících

propustili. Měli jsme z baráků každou noc aneb aspoň někdy za týden pěkný pohled na to bombardování, dívali jsme se na obrovské rakety, jak visely ve vzduchu a svítily, viděli jsme záblesky od flaků, slyšeli výbuchy pum, zkrátka, prožívali jsme to aspoň s počátku velmi vydatně. Ti, kdož nebyli ve válce, dokonce se i trochu báli, ale uklidnili jsme je a vyložili jim zákony poslechu a skutečného dopadu. Pak jsme si na to zvykli tak, že to některé ani nezbudilo i když byly defonace sebe prudší. Táboru se pumy vyhýbaly, asi o něm letci věděli a také službu mající šárové se za náletu cítili u nás v táboře ve sklepích budovy na efekty nejbezpečnější. Jednou však už po mém odchodu byly dílny tábora zle bombardováním poškozeny, několik set českých lidí to zaplatilo svými životy. Zahynul tak i náš bývalý nebojácny blokán Rösch, který svou odvahou nás ochránil před mnohými nepřijemnostmi.

Usmívali jsme se, když v tisku byla vzdávána chvála vojsku, hasičům i jiným obránám proti letcům za zneškodnění nevybuchuvších pum, ačkoliv jsme věděli, kdo je do jedné vykopával a zneškodňoval. Měli jsme se právě v této době před Flurstädtem na pozoru. Proháněl ostatní bloky jedna radost. Kde našel nějaký nepořádek, stáli v sobotu odpoledne a také v neděli odpoledne bez jídla za dráty v bývalém malém lágru. Slíboval i nám, nezlepší-li se úprava kavalců. Vedle stání v zadrátovaném malém lágru začalo se také ujmát uvazování ke stromům. Každý den bylo uvázáno několik heftlínek. Jejich ruce byly vykloubeny, poněvadž uvázaný vlastně za ně visel. Jejich nárek byl hrozný. Zavírali jsme okna — byli jsme v poslední řadě bloků u lesa —, abychom to bédování neslyšeli. Žádný to uvázání dlouho nevydržel i když vodili dokonce lékaře na obhlídku postižených. Když oběť omdlela, odvázali ji, polili vodou a když se nešťastník trochu vzpamatoval, tu lékař SS jen rozhodl, zda ještě vydrží nové

uvázání anebo má už dost. Na konec každá taková oběť musela na revír. Někteří nelidští šárové se pokoušeli nárek trýzněných umlčovati bitím. Tak jsme poznali „svět nového pořádku“ v plné nahotě. Bylo patrné, že po určitém letním částečném uvolnění režim s hlediska nelidskosti znova přitahuje. Neušli jsme tomu v jistém směru na konec ani my. Naši blokáni cítili, že se něco stahuje i nad námi a varovali nás. A když Flurstädt jednou potkal dr. Scheinera s dvěma jinými českými heftlíky a slyšel je česky rozmlouvat, byl nám přísně zakázán styk s každým z tábora, bylo zakázáno venku česky mluvit; prý je to bez tak řeč jen pro dvě generace! —, Scheiner byl udán do Berlína a my v napětí očekávali, co z toho všeho bude. K tomu někteří vyvolali aféru proti vedení bloku, ale podařilo se nám vyjasnit si vše ještě mezi sebou, až jednoho rána koncem října, kdy jsme byli pozorováni, co budeme dělat 28. října, byli zavoláni naši blokáni po apelu k bráně, kde jim představen nový vedoucí obou našich bloků s tím, že naši blokáni jsou sesazeni a jsou jen zástupci nového vedoucího, politického heftlíka Němce jménem Möcke.

Byl to táborový grafolog a známý německý okultista, který prý se pro nějakou svou brožuru dostal do sporu s Goebbelsem a tak se dostal do koncentráku, kde však jeho grafologických a snad i jiných schopností plně využívali nejen pro věci táborové, ale i SS. Pro takové případy byl prý Möcke na chvíli propuštěn (na oko ovšem), aby se mohl zabývat věcmi SS a když to skončil, byl zase prohlášen za heftlíka. Měl v táboře vskutku zvláštní postavení a ostatní tábor ho neměl rád, poněvadž mu nevěřil. Když se nám představil jako náš nový společný blokán, prohlásil, že se nemáme na něho dívat jako na někoho, kdo by nám chtěl škodit; má však od velení tábora výjimečné pověření i moc, které může použít i k našemu dobru, podrobíme-li se jeho pokynům, zvláště pokud

se týče pořádku. Dal na jevo, že naše samospráva se hodně opotřebovala a že jsme svých blokanů nerespektovali tak, jak se v táboře má. V tom měl ovšem trpkou pravdu. Vykal si s námi a my s ním. Zajímavé bylo, že jakmile jsme jeho pokyny oznámili jako štubané na světnicích, tu se všichni bez odmluvy dali do nových úprav, které by se bývaly při nařízení našich blokanů neobešly bez křiku. Nám štubanům se nyní vlastně štubanovalo lépe než dříve, poněvadž jsme blokaňovy pokyny prostě štubám oznámili a každý hned to podle toho dělal nejen v ložnici, ale i ve skříních. Také všechny šaty se objevily urovnány před spaním na lavicích složený do obdélníků podle přání nového blokana. Dokonce všichni svlékali i na rozkaz spodní kalhoty a co ještě víc, nebáli se do půli těla ráno umývat. Co se proto svého času Touška nadobírali, když pro to horovali!

Za vedení nového blokana bylo obnoveno cvičení dvě hodiny dopoledne a hodinu odpoledne. Najednou byl konec všem výmluvám a procházení se lágru po apeláku, jak se to dělávalo při hodinovém anebo půlhodinovém cvičení, než jsme začali chodit na jaře hlídat blbé, to jest ty, kteří vlastně nebyli schopni žádné práce pro vysílení a svou duševní méněcennost. Dali je tedy dohromady, my jsme se kolem nich postavili a hlídali je, aby se od práce žádný z nich neulil. Nedělali rovněž nic, jen přešlapovali na místě a podobali se tak medvědům, kteří byli v ohradě vedle hlavní brány a jimž jsme jejich dobré živobytí často záviděli právě tak jako ostatním zvířátkům, která tam byla v ohradě vedle nich (divoký vepř, lišky, jelen a jiní). Do hlídání blbých začali jsme, když jich odchodem do nemocnice a na druhý svět ubylo a nestáli již za hlídání, chodit na větývky a tak cvičení zaniklo. Nyní se obnovilo, ale jak! Starý Dachau začal se z toho plně ozývat. Aby nám byl znemožněn styk s ostatním táborem, nesměli jsme

v době volna do ostatního tábora a nový blokan jen z milosti nás pouštěl večer na procházku před blok, ale hned to odvolal, jakmile nebyl u nás s něčím spokojen. A to záhy, když nebyl spokojen s uspořádáním našich krabic, v nichž jsme měli prádlo a poživatiny z balíčků. Obsah balíčků jsme totiž hned po obdržení nesnědli, ale šetřili jsme si to tak, abychom si mohli něco vzít, když byla špatná večere a ty začínaly nyní na podzim roku 1940 býti zase velmi mizerné. Nový blokan udělal prohlídku všech krabic, nařídil oddělit prádlo od jídla a krabice s prádlem narovnat na sebe v ložnici na jedné straně a krabice s jídlem na druhé straně. Když na nás nevrážící blockführer bloku 48 Händel si to přišel prohlédnout a náš blokan se mu chtěl pochlubit, jak to pěkně rozřídil, vzal některé krabice, aby na nich ukázal, že jest tam buď jen prádlo anebo jídlo; blokan viděl, že někteří nerozumní bratři si to hned po jeho návštěvě zjednodušili tím, že zase všechno pomíchali. Byl z toho zase oheň na střeše. A milý šára, který nás neměl rád a kde mohl, vynadal nám drecksacků, ještě blokana popichoval, aby nám nevěřil, že jsme podfukáři a že na nás musí zoztra. Následek toho byl, že jsme dostali vynadáno, ba i pár facek komusi padlo po dachauském vzoru, byly zaraženy na několik dní naše procházky před blokem, dokud se vše nezlepší.

Zatím se udála ještě jiná věc. Najednou byl blokan se svými zástupci a námi štubany (já náhodou byl s našimi lidmi vyměňovat boty, a šel za mne můj zástupce Vidlák) zayoláni na bránu a odtud odvedeni do kanceláře velitele tábora Standartenführera Kocha, přítele Himmlerova a známého femisty. Před jeho kanceláří se museli všichni zout do ponožek, pak byli uvedeni dovnitř, kde jim Koch jadrně a nahněvaně prohlásil: „Stalo se, že u vás bývalí komunisté zbili bývalého fašistu. Dostane-li ještě někdy některý z vašich fašistů, o nichž vím, ještě nějakou

facku, tu za každou takovou facku bude jeden z vaší skupiny odstřelen.“ Dodal, že jistě víme, že to umí a že to dovede. S tím naše propustil. Věděli jsme hned, že je to nyní vážné a také pohled na lidskou lebku, kterou měl velitel na stole před sebou z člověka jím vlastnoručně zastřeleného, svědčil o tom, že by svoji hrozbu splnil. Také nás na to ve spojitosti s lebkou neváhal upozornit. Znali jsme přece události v lomu. Museli jsme to oznámit svým světnicím, abychom se měli na pozoru. Jak k tomu došlo? Když před několika dny přišel zákaz velitele tábora vydávat balíčky bez nálepky vůbec, praktikovala to lágrová pošta tak, že příjemce musel potvrdit příjem podpisem, ale balíček nedostal, neboť byl zabaven pro nějakou německou „sociální péči“. Najednou pan Pecháček odmítl balík podepsat. Byl volán nahoru a konečně po různém dohadování podepsal. Hlavní šára pošty však Josefusovi a Beranovi prohlásil, že nebude k nám milostivější, dokud neuvidí Pecháčka po lágrovsku potrestaného. Bylo totiž v táboře zvykem, že některá provinění museli si heftlinci potrestat sami. Tak ubili káповé jednoho Poláka, když opětovně kradl svým druhům jídlo. Podobných případů vyrovnání účtů heftlinků s heftlinkem až k smrti bylo v táboře víc. Nyní došlo i na nás, že jsme se měli s Pecháčkem vypořádat. Nebylo třeba mládence k tomu dlouho pobízet, neboť měli na Pecháčka svrchu nejen pro dřívější události, ale také nyní, že se má s našimi balíčky hůře nakládat a to i s balíčky řádnými, které měly být převažovány a co bylo přes 2 kg, tedy odebrat. A jednou večer si to s ním několik druhů z naší světnice vypořádalo. Byl mezi nimi i jeden Němec, organizovaný u nacistické strany v Brně a také některý komunista. Pořlučený Pecháček prohlásil, že se to těm brněnským komunistům nevyplatí a asi velitelství tábora ohlásil, že komunisté toho případu použili vůči němu k politické mstě jako proti bý-

valému fašistovi. Prý mu při bití nadávali fašistů. Tvrdil nám to i sám blokán Mücke, který prý byl náhodou té šarvátce přítomen. Zavolał jsem si několik komunistů, vyložil jim, že velitelství zřejmě ví, že to byli lidé z naší štuby, které také politicky označil a tudíž, kdyby došlo k nějaké takové exekuci, že by to první odnesl některý komunista z naší světnice. Pochopili sami, oč jde a zavázali se, že to svým druhům vyloží, že k ničemu podobnému už nedojde a že se k tomu ani od Pecháčka aneb některého druhu nedají vyprovokovat. —

Dostali jsme se tedy před druhou zimou do velmi svízelných poměrů. Trestali nás ještě k tomu polovičním přidělem dřeva, takže výhledy do nové zimy byly velmi smutné. A právě 7. listopadu zavolał si nás štubany nahněvaný blokán k poradě, v níž jsme museli vyslechnout hodně nadávek. Nařídil nám novou bezohlednou kontrolu krabic a prohlásil, že nám hrozí nebezpečí několikadenního půstu anebo zastavení balíčků z domova vůbec. Věděli jsme, že by to byla pro nás právě v zimě zlá pohroma. Řekl jsem vše otevřeně své světnici a závěrem jsem prohlásil, že jsem trpělivý a ukázněný člověk, nedám se přivést tak hned něčím z míry, ale tohle mne přestává už bavit a začínám toho mít od blokána dosti. Není totiž každému příjemné slyšet nadávky a nemoci se proti tomu ani bránit. Dal jsem ještě pokyny, jak prohlídku po ranním apelu uspořádat a vším rozmrzen šel jsem spát.

Ráno 8. listopadu jsme vytáhli na apel, pomáhal jsem tam rovnat řady jako obyčejně a stoupl si pak na své místo na levém křídle. Po apelu — bylo to v pátek — najednou přečetli několik jmen a k bráně. Byl mezi nimi z našich Jambor. Tušili jsme, že je to transport, neboť již před ním odešlo tak sedm jeho politických druhů do Brna k nějakým výsledkům. — A pak začal vedoucí apelu čísti další jména, mnoho jmen. Mezi prvními z našich byl dr.

Hochmann, ale ten byl před osmi týdny u formálního výsledku, po kterém se obyčejně chodilo domů. Myslel jsem si, tedy konečně došlo na Hochmanna. Najednou asi tak u čtyřicátého jména ozvalo se moje jméno. Trhl jsem sebou, rozhodil rukama, jakoby chtěl říci, co to má znamenat, ale již mne ze zadu rýpl Václav Beran: „Franto, jdi, půjdeš domů!“ Byl jsem značně rozechvěn. Nastoupilo nás všech asi 90 — zřejmě tedy zase jednou větší propouštění. Čechů bylo z toho šest a to tři z Brna, vedle mne a dr. Hochmanna ještě redaktor Rudolf. Však tomu nechtěl Rudolf ani věřit a když stál vedle mne před bránou, stále mne žádal, abych ho štípl, aby věřil, že jest to pravda, že půjdem domů. Z ostatních to byl Jedlička ze Žďáru, učitel Čech z Lipníka a ředitel Růžička ze Strakonice. Byl propuštěn také táborový kapelník, dále hlavní vedoucí heftlinkské kanceláře, který tu byl již po druhé a jiné táborové heftlinkské veličiny. Kapelníka škádlili, že ho nepustí, nemá-li za sebe náhradníka.

Když nás ještě překontrolovali, zavedli nás k lékařské prohlídce, pak jsme si šli každý pro své věci na blok a rozloučili se s těmi, kteří byli ve světnicích; u nás našel jsem již svého nástupce a to jihlavského německého komunistu Urbara. Žádal jsem ho, aby se snažil vše řešit v dobrem, že tím nejvíce pořídí; pak ještě pozdravy drahým domů, poslední sňisky rukou, objetí a měli jsme koncentrák se vším, co jsme v něm zažili, za sebou. Na efektech jsme všechno táborové svlékli, nazí přistoupili k připraveným našim civilním šatům, oblékli jsme se do nich, konstatovali, jak je nám to všechno veliké a jak se pro listopadový den ty naše letní šaty a sandály málo hodí, ale kdo by si tím býval lámal hlavu. Ti, kdo měli ještě na kontě peníze, vybrali si je. Vedli nás táborovou branou ven před politické oddělení do vnějšího tábora. Cestou museli jsme ještě zazpívat buchenwaldskou píseň; seřadili nás pak v chodbě

politického oddělení, kde nám komisař vyložil, co musíme podepsat a že se zavazujeme nepovědět nic, co jsme v táboře zkusili anebo viděli. Zdůraznil, abychom se cestou vystříhali alkoholu a neocítili se pak nečekaně tam, odkud odcházíme, jak se již některým stalo. Naše cesta má vést z nádraží na nádraží a do bydlíště a tam se nejdříve ohlásit na gestapu a pak teprve domů. Komisař připomněl, že Němci mohou nyní používat německého pozdravu — v táboře nesměl nikdo. Závěrem nám zdůraznil, že jsme bezúhonní občané, že pobyt v táboře nemá vlivu na náš trestní rejstřík a že ho máme takový, jaký jsme ho měli před koncentrákem. Na cestu nám dali něco k jídlu a právem, neboť jsme pak bez toho nemohli nikde nic dostat, poněvadž jsme neměli stravovacích lístků. Z tábora nás vyvedli hlídky až k poslední bráně, ještě jednou jsme museli zazpívat buchenwaldskou píseň, pak se brána otevřela, strážže nás pustily ven a více se o nás nikdo nestaral.

Byli jsme opravdu venku. Každý jsme si upravili ještě svá zavazadla, seskupili se podle známostí — my Češi dohromady — a šli jsme za krásného podvečera do Výmaru. Za půldruhé hodiny pohodlné cesty, na niž jsme potkávali oddíly francouzských zajatců, vracejících se z práce, byli jsme ve Výmaru. Rudolf zkusil něco koupit v cukrárně, ale tam mu řekli, že bez lístku nemůže nic dostat. Šli jsme proto rovnou na nádraží, orientovali se o vlacích, sedli si do restaurace, kde jsme si podepsali s ostatními Čechy (politickými) pohlední lístky, vypili trochu německého čaje, snědli táborový chleba s krvavým salámem a před osmou hodinou jsme šli na peron, sedli do rychlíku, který nás zavezl do Lipska, tam na zrychlený osobní vlak do Drážďan, v Drážďanech do rychlíku na Prahu; nasedalo tam tolik českých lidí, že jsme si mysleli, že jsme někde na nádraží v Praze. Ráno po šesté hodině byli jsme v Praze, doma ve vlasí. Prošli jsme se po Václavském náměstí,

něco snědli, dostali jsme tu přece více než v Německu, sedli na rychlík k Brnu a o půl druhé hodině odpoledne vystupovali v Brně tam, kde jsme skoro před 15 měsíci tak neslavně nasedali. Z nádraží jsme šli na gestapo, kde byla již anglická sobota (odpoledne volno). Řekli nám, abychom přišli pohromadě v pondělí pro pokyny a již jsme si to sypali každý na svou stranu v Brně domů. Ke čtvrté hodině odpolední otevřel jsem si klíčem, který jsem měl sebou v koncentráku, svůj dům a tak milé shledání s rodinou bylo tu! —

Pomalu jsme si zvykali na civilní život, zažili mnohé ústrky a strádání kol polekaných českých lidíček a přísluhovačů, byli voláni několikrát na gestapo a poučováni, museli se hlásit při odjezdu i příjezdu do Brna a tak jsme záhy poznali, že jsme stále pozorováni a tudíž jsme se měli na pozoru a byli při každém svém počínání tak opatrní, že jsme oklamali i příslovečnou gestapáckou bdělost. Většina z nás si našla svůj podzemní způsob práce i styk s našimi bratry v koncentráku, až jsme se dočkali svobody národní i státní. Ale to už je jiná kapitola. —

DOMA

A doma? Kdo by líčil, jak nám byla zakázána každá politická činnost, sledován každý náš krok. Shodou okolností teprve po osvobození donesli mi část hlášení jednoho německého řeckovského spoluobyvatele, kde oznamoval, že jsem se vrátil, že mne navštěvuje mnoho přátel a pod. Pokusil se založit si jakousi pozorovací stanici hned naproti mému domu, kde bydlela poněmčená Češka, která neuměla slova německy. Snažil se získati prادلenu, chtěl od ní přes svoji českou hospodyní, zvědět, co se svými přáteli, kteří mne hojně navštěvují, jak hlásil, mluvím, ale marně. — Musel jsem ovšem gestapu více než rok hlásit každý svůj odchod z Brna a zase návrat. Zkrátka, gestapácké oko stále bdělo nad námi.

Po svém návratu přijal jsem znova funkci župního místostarosty v sokolské župě Vaníčkově. Hned jsem byl však zavolán na gestapo, sepsán se mnou protokol a učiněn odpovědný za vše, co se v Sokole stane. Často mne volali až čtyřikrát týdně a stále jsem musel vysvětlovat to anebo ono. K smíchu mi bylo, když jsem viděl, jak se domnívají, že starosta obce a starosta Sokola je jedno a totéž. Dohodl jsem se se svými sokolskými přáteli, že v ožehavých věcech se vždy vymluví, že nejsem dobře informován, poněvadž jsem byl dlouho v koncentráku. Tak jsem se vždy se svými sokolskými přáteli sešel, dohodl na odpovědi, aby v případě jejich kontroly byla jednoznačná. Zvláště bedlivě pátrali po slovanské účasti v Sokole a to hlavně v brněnských jednotách. Jindy se jim zdálo, že jest v Sokole jaksi příliš rušno — byla to právě doba valných hromad jednot, cvičitelských sborů,

župy. Štěstí ještě, že toto moje trápení, kde jsem stále visel jednou nohou opět v jejich drápech, netrvalo dlouho, neboť Damoklův meč se právě snášel i nad Sokolem. Na jaře 1941 byla sokolská činnost zastavena a pak Sokol rozpuštěn. První byly rozpuštěny obě sokolské župy brněnské a pak teprve celý Sokol. Bylo to právě o prázdninách, když přijelo pro mne gestapo. Oblékl jsem se podle toho, neboť jsem se domníval, že jest zase po mé svobodě veľa. Seděl jsem na chodbě gestapa celé dopoledne, přibližilo se odpoledne a stále nic. Netušil jsem v tom již nic dobrého. Ale dopadlo to osobně na konec dobře. Viděl jsem, že agenti gestapa stále někoho shánějí, pak přišel z naší policie dr. Janda, který měl spolkové věci, a ten mi pošeptal, že se jedná o rozpuštění obou sokolských žup v Brně a já jako zástupce župy Vaníčkovy a prof. dr. Kladivo jako zástupce župy Máchalovy máme to vzítí úředně na vědomí. Prý nemohou prof. dr. Kladivo najít. Na konec se tázali agenti i mne, kde by mohl býti, doma prý není, někam prý odejel k rodině. Bez jeho účasti nemohou nic dělat, neboť musíme býti oba přítomni. Přiznali se, že se jedná o rozpuštění Sokola a nikoliv o nějaké naše zatčení. Kámen mi spadl se srdce a když mínili, zda by nemohl býti dr. Kladivo u své rodiny v Kuřimě, tu jsem připustil, že snad je to možné. Tázali se, jak je to daleko a rozejeli se tam za ním. — Prof. dr. Kladivo zvěděl totiž na technice od své choti, že ho hledá gestapo. Nevěděl, oč se jedná, ale rychle odejel z Brna do Kuřim ke svým rodičům. Tam ho také gestapo našlo, a přivezlo před večerem do Brna. Rychle jsem mu pošeptal, aby se nebál, že se jedná o rozpuštění obou sokolských žup a že to máme za obě župy vzítí na vědomí. Usmál se, zřejmě se mu ulevilo a hned se mi omlouval, že jsem pro jeho odjezd musel na něho celý den na gestapu čekat. Kdyby býval věděl, oč se jedná, nebyl by býval utíkal z Brna.

Byli jsme zaveláni k nějakému mladému gestapáckému tajemníkovi, který nám přečetl německý výnos o rozpuštění obou žup. Jen jména obou žup četl český a mohl si na nich úmyslně jazyk polámat. Na to nám stručně oznámil, že jsme oba majetkem i životy odpovědní za vše, co by se v sokolských jednotách po tomto rozpuštění stalo. Zakázal nám však jednoty navštívit anebo jim něco písemně oznamovat. Dru Kladivovi se to nelíbilo a šeptal mi, že odpovědnost musíme nějak oslabit. Já tlumočil toto mínění gestapáckému tajemníkovi, který na to jen pokrčil rameny, že mu po tom nic není, že nemůžeme jednotám rozpuštění oznámit. Na to jsme mu vložili, že jednoty jsou spolky pod stanovami a že župa jest jen před úřady pomocným orgánem. Dokazovali jsme mu, že každá jednotka musí dostat podobný výnos o rozpuštění jako my a pak teprve, že možno činit někoho odpovědným. Nechtělo se mu do toho, ale když dr. Janda potvrdil, že jest tomu tak, tedy se rozčiloval, jak má ty zástupce nyní o prázdninách sehnat, když nás dva sháněli celý den a málem, že nás ani nesehnali. Na moji námitku, jak k tomu přijdu, že sotva jsem se vrátil z koncentráku a sokolské funkce se vlastně ani řádně po novém zvolení ani neujal, jen mi cynicky namítl, to že mám pech. Konečně přece jenom svolil, že jednotám doručí podobné výnosy, jaké jsme dostali my jako zástupci obou žup, a tím byl náš pobyt na gestapu skončen. Více mne již v sokolských věcech nevolali. — Odděchl jsem si důkladně.

Naším nevinným centrem v Brně byly Lidovky. U Dlabače a red. Rejzka (oba buchenvaldáci) se scházely všechny zprávy, tam jsme si vše vzájemně svěřovali a sdíleli i zprávy od našich z koncentráku a vzájemně se Buchenvaldáci informovali, varovali, dávali pokyny anebo si různé věci ověřovali. Přirozeně i různé plány do budoucnosti jsme tu kuli. Vše tak, aby vedoucí zaprodanci Lido-

vek nic nevěděli a ani netušili. Ale ještě měsíc před koncem gestapáckého panství, navštívil můj byt gestapácký agent, prohlédl mi knihovnu a psací stůl. Já nebyl doma, žena mu musela vyložit, kde jsem a proč jsem na venkově — vedl jsem právě hospodářství po smrti bratrově a když nebyla škola, tedy jsem odjížděl do Chrudichrom a sedláčil. Tím jsem také zastíral stopy svých různých podzemních styků. — Sepsal si o všem protokol, skákavě vyslyšchal ženu tak, že nervovým napětím omdlela; zdálo se mu, že mám mnoho ruské literatury ve své veliké knihovně, odešel a více jsem se již s nimi do styku nedostal. — Byl jsem sice varován, abych poslední dobou nespával doma, ale nic se už nestalo. — Z poválečných gestapáckých výslechů se dovídáme, že jsme měli být v dubnu 1945 různí bývalí političtí činitelé pochyťáni a na zastrašení české veřejnosti ihned postříleni. Rychlý postup Rudé armády tomu zabránil. Jsme tedy mnozí nejen po druhé, ale i po třetí jakoby na světě!

Vypálené znamení koncentráku jsem cítil stále a hlavně ve škole. Až po roce teprve bylo rozhodnuto, že smím učit, ale nikoliv na svém ústavě. Neučil jsem ani rok, když jsem dostal výnos, že nesmím v Brně učit vůbec a byl jsem přeložen do Přerova. Dojížděl jsem tam denně. Vstával jsem časně ráno skoro jako v koncentráku — před východem slunce, rychlíkem jel do Přerova, abych byl v 8 hodin v Přerově a večerním vlakem jsem se vracel zpět. Tak právě, že jsem se mohl vyspat a najíst, na více mi času ani nestačilo. Šťěstí, že jsem našel plné pochopení pro svůj osud, který jsem tam sdílel s kol. Sedlákem z Litovle a kol. Glosem z Hranic, rovněž bývalými kriminálníky (s Glosem jsem byl v Dachau a Buchenwaldu), u sboru a zvláště u vedení ústavu, jak u kol. Svobody, který za mne asi měsíc řídil ústav, tak také u správce Večerky, který do Přerova přišel z Vyškova a rovněž

občas dojížděl k rodině do Vyškova. Také Němci sesazený insp. Široký, velmi obratný a nadaný kolega, poradil, jak na to, abych mohl denně domů. Vyučovali jsme střídavě dopoledne i odpoledne, pak byly různé protivné Arbeitsgemeinschafty, do nichž jsme historici, zeměpisce a také němčináři museli povinně chodit. Vedoucím však vždy stačilo, že jsem se objevil při zahájení a pak odejel domů, neboť jinak bych se býval dostal domů až někdy o půl noci.

Jest přirozené, že každodenní cestování mne hodně unavovalo. Ale vždy jsem si říkal, co by kamarádi v koncentráku dali za to, kdyby mohli tak jezdit jako já, a jezdil jsem klidně dále v domnění, že mně tím neutahají, když mne neutahali koncentráky. Měl jsem ostatně při každodenní jízdě více možností styku se světem než když jsem učil jen v Brně. Seznámil jsem se s cesťáky, kteří mne sprvu okukovali, s jakou to „branží“ asi jezdím, když jezdím denně, ale pak poznali, že jezdím s učením a těm, kteří mne ještě neznali a tázali se druhých, co jsem zač, stačilo jen říci a „to je ten profesor“. — Co vše se dalo za takových jízd udělat, informovat, poučit v práci sabotážní i podkopné, ví jen ten, kdo měl možnost takové jízdy a při tom nelenil. Musel jsem se v duchu smáti, když jsem si pomyslel, že mne chtěli potrestat a v Brně znemožnit a zatím mi umožnili rozpřísti síť po celé střední Moravě. — Neobešly se ty mé jízdy bez nehod. Jednou se nám přetrhl vlak, jindy se chytil vůz, jednou dokonce náš rychlík v Nezamyslicích najel na lokomotivu a byl z toho slušný karambol. Ale nic se mi při tom všem nestalo. — Známi kolegové se podívovali, proč jezdím až tak daleko a proč mne nedali aspoň někam blíže k Brnu. Na tom měl zase hlavní podíl vládní rada Rotter, kterému byly všechny okolní ústavy pro mne příliš blízko. Ve své otrocké kolaborantské dolekanosti rozhodl, že to musí být hodně daleko. Ještě štěstí, že mne nedal až někam do

Mor. Ostravy, ale býval bych vydržel i to. — Ostatně vládní rada Rotter má toho nejen v mém, ale i v jiných případech hodně na svědomí. Mohl v lecčems prostě plnit předpis a zákon, ale on šel vždy dále, stále se tázal, zda může v mém anebo mně podobném případě to aneb ono a nic nedbal, že mne i jiné tím také velmi silně hmotně poškozují. Jsem toho názoru, že naše odškodné — to, co nám bylo suspensí, nepovyšováním a pod. na platech udrženo — by neměla platit republika, ale nejdříve by se mělo prozkoumat, zda to nezavinila v mnohých případech dolekanost a otrocká podlízavost dotýčných rozhodujících pánů více než bylo třeba. V takovém případě musí hradit odškodnění ten, kdo je zavinil a nikoliv republika. —

Poslední rok před skončením války se přece jenom osud naše mnou slítoval a já přikázán zase do Brna a to do Brna-Židenic, odkud jsem byl před tím k nemalé lítosti kolegů i žactva vypuzen. S radostí mne pak uvítali ve svém středu. Shodou okolností vyměnil jsem takto tři správce, ale na žádného z nich si nemohu stěžovat. V Židenicích i kol. Havelka i jeho nástupce Peřina. Udělali mi vždy vše, co bylo v jejich silách, v Přerově zřejmě i více.

Při tom jsem stále bedlivě pozoroval sám a pomocí svých přátel chod událostí na brněnské radnici a na zemském úřadě. Věděl jsem tam o všem. Také o tom, kdo i z českých lidí chodíval za Judexem a jinými, kdo dokonce měl z těchto styků i užitek a dnes dokonce někteří z takových přestupem do jiné strany by chtěli rozhodovat v Národních výborech, třebaš jen místních. — Dojde na všechny a na každého! Když se válečná situace letos přioströovala, tu jsme se rozhodli pro bedlivější pozorování s. edu událostí. Měli jsme pozorovací stanici proti hlavní úřadovně zemského úřadu v budově bývalého okresního úřadu Brno-venkov, odkud jsme pozorovali dr. Schwa-

beho a jeho družinu. Věrně tyto služby obstarával dr. Hájek, dr. Svozil s druhy, provázeli mne na mých cestách bratr Josef, dr. Macůrek, dr. Siegel a jiní. V zemi jsme se setkávali s jinou skupinou, kterou vedl přednosta Sommer. Pro přímý styk s druhou stranou měli jsme oba vrátne, kteří se často sešli veřejně mezi oběma budovami jako by si vyřizovali něco úředního a při tom pověděli jeden druhému, čeho bylo třeba. Na radnici to v posledních dnech tak dobře neklapalo jako u země. Tam jsem navazoval styky jen prostřednictvím spolehlivých hasičů a mladého vrátneho, který se odstěhoval k hasičům do krytu ze svého privátního bytu. Nedělalo mu to těžkosti, neboť byl svoboděn. — Napsal jsem článek do Lidových Novin pro osvobozené číslo, red. Rejzek ho nosil pod podštvkou svrchníku, vyšel pak ve „Slově národa“. Měl jsem koncepty různých provolání, byly dobře ukryty, zkrátka, pamatovali jsme na vše a čekali netrpělivě, kdy to praskne! Na těchto potulkách narazil jsem jednou na Judexe. Šťestí, že mne vůbec neznal; hledal tehdy se stavební komisi nějaké kanceláře právě v budově bývalého okres. úřadu Brno-venkov. Někteří čeští úředníci, kteří s ním šli, mne znali, ale nezradili. Vznikla pak z toho i pověst, že mi sám Judex předával radnici. —

Vedlo by příliš daleko, kdybych měl líčit, jak jsme se prodírali každodenně spleť ulic a pak i dopadajících granátů, jak jsme se okamžitě přesvědčili, že zprávy o otevřeném městě, odchodu vedoucích policie, města i země byly jen vypočteny na oklamání obyvatelstva, aby germánští páni mohli poměrně nerušeně stěhovat, co potřebovali a aby nějakými shluky netrpěly i vojenské přesuny. — Jakým jsme byli otevřeným městem, toho důkazem jest dnes město samo. Jest nejvíce pobořeno ze všech měst naší republiky, jak uznal při své návštěvě Brna i sám pan prezident republiky dr. Edvard Beneš.

Ale to vše byly události, které přímo nesouvisely s mým koncentráckým pobytem. Dělal jsem po návratu já a vedle mne i četní jiní, kteří se tím nechlubí a neosobují si ani nárok takového anebo onakého hnutí, co jsme mohli a jak nám kázalo naše české svědomí. — Chtěli jsme tím jen sloužiti a také jsme sloužili svému národu, českému lidu a všichni se těšili, až budeme svobodni. Dnes jsme svobodni. Minulé utrpení by nám mělo býti, vlasně musí býti poučením, že nesmíme s nabytou svobodou hazardovat, ale že se musíme s trpělivostí a se sebezapřením snažit, abychom co nejrychleji následky války překonali a to nejen hmotně, ale také mravně. — V koncentracích jsme byli jen čísla. Naučili jsme se jeden druhého znát, mít rád a jeden druhému pomáhat. Věříme si všichni, kdož jsme tam byli i dnes, třeba jsme politicky rozvrstveni do všech čtyř politických stran. Ale přežití utrpení jest nejen pojátkem, ale také výstrahou. Věřím, že jí všichni rozumíme a budeme rozumět. Vždyť my víme nejlépe, co jest svoboda a jaké blaho skýtá každému, kdož jí umí rozumně a poctivě užívat. — Koncentráky a vězení jsou za námi, stavba osvobozené republiky před námi. Věřím, že z nás, kteří jsme všechny ty útrapy a zločiny gestapáckých nestvůr přežili, nezklameme v budování osvobozené republiky nikdo. Byl bych rád, aby to nebyl ani jediný! Jsme tím povinni i těm našim druhům, kteří ve vězeních, na popravištích anebo v koncentracích dotrpěli. Ať nikdo nezapomíná, že právě proto, abychom mohli my a naši potomci býti svobodni! Většina nás, kteří dnes v nižších i vyšších složkách spolupracujeme na budování lidové republiky, prošla koncentráky a vězeními. Víme tudíž, co jest to utrpení a bída. Budujme tedy náš stát tak, aby u nás ani utrpení a ani bídy nebylo!

- *František Loubal: Lidé beze jména (Špilberk-Dachau-Buchenwald)*
- *Tuto knihu vydala Novela, nakladatelství v Brně, v srpnu 1945 jako druhý svazek edice Doba a svět*
- *Obálku, vazbu a grafickou úpravu navrhl E. Milén*
- *Písmem borgis Mediaeval vytiskla Knihhtiskárna Řetický a Vencelides ve Slavkově u Brna*
- *Vydání první*

NĚKOLIK POZNÁMEK K OBRÁZKŮM

Seřadil jsem obrázky, které jsou — až na několik málo — vesměs z Buchenwaldu, tak trochu podle posloupnosti. Začal jsem vchodem do koncentračního tábora. Na obrázku věž vypadá trochu honosně a také lidé, kteří spěchají do brány, jsou už normální civilisté, ale to je obrázek již po osvobození Buchenwaldu s anglickou vlajkou a anglickými vojáky na věži. Tedy ne SS s kulomety na všechny strany, jak bývali, když nás hlídali. Také jsme do brány nikdy tak bodře nevcházeli a s námi i podobně postižení. Šlo se vždy v desetistupech, poháněni po stranách dráby SS, s čepicemi smeknutými a za patřičného hulákání a také bití. Branou se vešlo na apelplatz, na nějž jsme několikrát denně nastupovali a byli sčítáváni, což se zase neobešlo bez nadávání a bití na holou zadnici. Dívali jsme se při tom na mrtvoly složené u brány, které přinesli druhové-heftlinci z lomu i odjinud. Osoby, jdoucí po apeláku, nejsou rovněž heftlinci, ale zase civilní i jiné osoby po osvobození tábora. — Chmurný je pohled na baráky, vpředu přízemní, vzadu jednopatrové. V těch zadních jsme původně bydleli i my; nebyly omítnuty a v zimě tam foukalo velmi nepěkně. — Další obrázky jsou již smutnější. Je to obrázek bývalé konírny, z níž udělali nacisté popravistiště pro hromadné odstřelování jednoho po druhém ranami do týlu. — A pak již následují jen obrázky velmi smutné. Ukázky ložnic, z nichž trčí i nohy mrtvých. Často ráno vstával živý vedle mrtvého a ti živí musili ještě toho mrtvého odnést na apel, aby při sčítání nechyběl. Teprve po sčítání byla vzata jeho smrt na vědomí a byl dodán do krematoria. V zimě a hlavně v dalších letech, především ke konci

války, hromadily se mrtvoly denně tak, jak je vidíte na obrázcích a také se tak odvážely, jak vidíte na fotografiích. Nedělaly se s tím žádné orace, jako kus dřeva a k tomu již nepotřebného dřeva. Bylo jim líto i toho ohně v krematoriu. S počátku používali v Buchenwaldu pojízdného krematoria, později vybudovali krematorium stálé. Obrázek ukazuje, kolik pecí bylo a také jak to spalování — ovšem zase hromadné — vypadalo. — Jednou tomu snad nebude chtít lidstvo ani věřit, že něco podobného bylo vůbec možné!

Obrázky mluví samy, proto není k nim ani dalšího výkladu třeba. Naprosto jasně ukazují, jak si nacismus cenil člověka. A nikoliv snad jen některého jedince, nýbrž desítek, stovek, tisíců, ba milionů lidí, kteří se naprosto ničím neprovinili. Kdo se nám Čechoslovákům může tedy divit, že se chceme těch, kdož s námi takovým způsobem zacházeli, zbavit? Ale ne tak, jak činili oni nám, nýbrž prostě chceme, aby se od nás jen vystěhovali. — Což to není naprosto lidské a lidsky důstojná odplata? Je to vůbec odplata? Nikoliv, je to pouze preventivní opatření pro budoucnost!

Fr. Loubal.

